

ศิลปากร

นิตยสารรายสองเดือน ปีที่ ๕๗ ฉบับที่ ๒ มี.ค. - เม.ย. ๒๕๕๗
SILPAKORN JOURNAL Vol. 57 No. 2 March - April 2014

รัชกาลที่ ๕ กับการเสด็จประพาส สตริตส์ เซิตเกิลเมนตส์

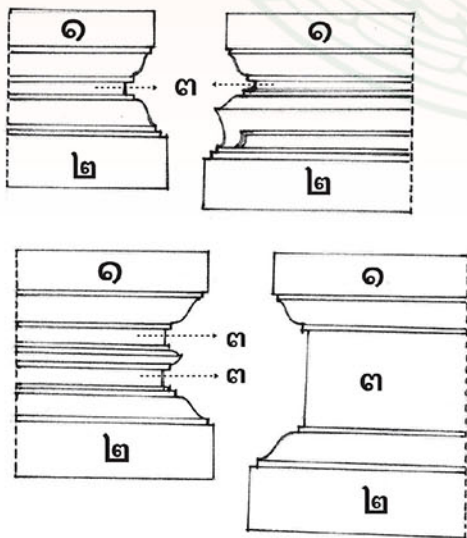
ลายหน้ากระดาน
กับลายกระจิง

วังสวนสุนันทา
กับการขุดตรวจ
ทางโบราณคดี

ตามไปดูพิพิธภัณฑ์
จดหมายเหตุ
ในต่างประเทศ

ดังในภาพจะเห็นเป็นแผ่นระนาบของฐานด้านนอกในแนวนอนอยู่หลายชั้นหลายขนาดโดยแต่ละชั้นแต่ละขนาดก็จะมีชื่อเรียกทางงานช่างแตกต่างกัน เฉพาะแนวระนาบหมายเลข ๑ เรียกชั้นหน้ากระดาน แนวระนาบหมายเลข ๒ เรียกหน้ากระดานล่าง หรือหน้ากระดานเชิงฐาน เหตุที่เรียกสัดส่วนตรงนี้ว่าหน้ากระดานหรือชั้นหน้ากระดานก็เพราะว่ามีลักษณะแบนราบ คล้ายแผ่นกระดานเป็นนัยที่หนึ่ง อีกนัยหนึ่งอาจจะเป็นการบ่งชี้หรือชี้บอกให้ทราบว่างานก่อสร้างสถาปัตยกรรมในดินแดนแถบนี้ก่อนสมัยทวารวดี น่าจะสร้างด้วยไม้เป็นส่วนใหญ่ ไม้ที่ทำการแปรรูปเปลี่ยนสภาพจากต้นไม้ซึ่งมีรูปลักษณะค่อนข้างกลมเมื่อนำมาเลื่อยผ่าให้เป็นแผ่นแบนๆ แล้ว เรียกว่ากระดาน ส่วนที่เป็นความหนาของแผ่นไม้เรียกข้างกระดานหรือสันกระดาน ส่วนที่เป็นความกว้างและหันออกด้านบนหรือด้านหน้าเรียกหน้ากระดาน ในสมัยต่อมาแม้จะใช้วัสดุอื่นทำก็ยังคงเรียกว่า แนวหน้ากระดานหรือชั้นหน้ากระดานตามเดิม เช่น พระแท่นมนังคศิลาบาตร ที่สร้างในสมัยสุโขทัย ก็ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ เรียกว่า ขดานหิน หมายถึง แผ่นกระดานที่ทำจากหินหรือหินที่แบนเหมือนกระดาน นอกจากนี้ยังมีสัมมะขามที่มีฝักแบนและใหญ่ยาวกว่าฝักมะขามโดยทั่วไปก็เรียกมะขาม (เปรี้ยว) ชนิดนี้ว่ามะขามกระดาน ดังนี้เป็นต้น

ภาพลายเส้นที่ ๑

จากภาพลายเส้นที่ ๑ ตรงสัดส่วนหมายเลข ๑ เรียกหน้ากระดานปากฐานเพราะอยู่ส่วนสุดของฐานด้านบนหรือเรียกว่าชั้นหน้ากระดานบนก็ได้ หมายเลข ๒ เรียกหน้ากระดานเชิงฐานด้านล่างหรือจะเรียกว่าหน้ากระดานล่างก็ได้ ที่เรียกชั้นหน้ากระดานเพราะเหตุผลที่กล่าวแล้วและจะแลเห็นว่าส่วนที่เป็นหน้าตัดของแนวหน้ากระดานนั้นยื่นออกมามากกว่าส่วนอื่นของฐาน คล้ายกับเวลาเรายืนให้ตัวตรงให้ได้แนวดิ่ง ตั้งฉากกับพื้นราบโดยให้ลำตัวทำมุม ๙๐ องศากับแนวระนาบของพื้น ส่วนใบหน้าจมูกปากของเราจะยื่นออกมาส่วนนอกหรือส่วนลำตัว (ยกเว้นคนอ้วน) โดยเฉพาะคนที่มีรูปร่างปกติเช่นคนที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวจะมีส่วนที่เป็นใบหน้าและส่วนที่เป็นเท้ายื่นออกในลักษณะตั้งฉากกับลำตัวและยื่นออกมาส่วนท้องซึ่งแบนราบและมีพื้นที่กว้างกว่าส่วนใบหน้าและเท้า

ลายหน้ากระดานนี้ช่างไทยเราเรียกตามตำแหน่งที่เป็นสัดส่วนของฐาน คือตำแหน่งที่เรียกว่าหน้ากระดาน ไม่ได้เรียกตามชนิดหรือประเภทของลายไม่ว่าลวดลายที่ใช้ประดับตรงตำแหน่งที่เรียกว่าหน้ากระดานจะเป็นลายประเภทลายเปลว ลายใบเทศ ลายพุดตานหรือลายอื่นใด เมื่อใช้ประดับลงตรงบริเวณที่เป็นหน้ากระดาน ช่างก็จะเรียกว่าลายหน้ากระดานทั้งนั้น ลายหน้ากระดานนี้ ช่างมักประดิษฐ์เป็นลวดลายต่าง ๆ หลากหลายชนิดแต่ลายที่นิยมและเห็นได้ทั่วไปมักเป็นลายประเภทลายประจายาม คือใช้ลายประจายามเป็นหลักและเป็นตัวแบ่งจังหวะลาย แล้วต่อด้วยลายประเภทลายสามตัวหรือลายเปลวที่คนทั่วไปรู้จักกันในชื่อลายกนกสามตัว ความจริงกนกหรือกระหนก แปลว่าทองที่เรียกว่าลายกนกสืบ ๆ มานั้นก็เพราะลายเหล่านี้มักเป็นลายทอง ซึ่งลายกนกก็หมายถึงลายทองนั่นเอง เมื่อกาลเวลาผ่านนานเข้าผู้คนก็เลยเข้าใจว่ากนกและกระหนกเป็นชื่อลายประเภทหนึ่งโดยเฉพาะลายประเภทลายเปลวและลายทองต่าง ๆ ก็มักจะประดิษฐ์เป็นลายเปลวเสียเป็นส่วนใหญ่จึงพาให้เข้าใจว่าลายเปลวสามตัว

ช้างแม่และลูกช้างสำคัญเดินทางมาถึงเมืองเชียงใหม่

พิธีรับและพระราชพิธีขึ้นระวางสมโภช พระเศวตคชเดชน์ดิลก^๑

เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ เสนาบดีกระทรวงวัง รับพระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ตั้งแต่แรก เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้วมา มีช้างพลายสำคัญ เกิดขึ้นในจังหวัดเชียงใหม่ช้าง ๑ ครั้งเมื่อเสด็จ พระราชดำเนินขึ้นไปเสียบมณฑลฝ่ายเหนือถึง นครเชียงใหม่ สมุหเทศาภิบาล และเจ้าแก้วนรรัฐ นำมิสเตอร์ แมคไฟ ผู้จัดการบริษัทบอเนียวที่เชียงใหม่ เจ้าของช้าง พาช้างสำคัญมาถวาย ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้สมุหเทศาภิบาลมณฑลพายัพ และ เจ้าผู้ครองนครกรมการจังหวัดเชียงใหม่ รับพิทักษ์ รักษาไว้ แล้วจะได้โปรดเกล้าฯ ให้พาช้างสำคัญลงมา ณ กรุงเทพมหานครต่อไป บัดนี้สมควรที่จะให้ช้าง สำคัญลงมาสู่กรุงเทพฯ ได้แล้ว ทรงพระราชดำริ เห็นว่า การซึ่งมีช้างสำคัญเกิดขึ้นในพระราชอาณาจักร เช่นนี้ ตามโบราณประเพณีย่อมนิยมว่าเป็นสิริมงคล อันอุดม กอปรทั้งช้างนี้ได้เกิดขึ้นในรัชกาลปัจจุบันนี้

เป็นคราวแรกด้วย สมควรที่จะมีการพิธีรับและ ขึ้นระวางสมโภชช้างสำคัญนี้ได้ แต่ให้ทำแต่พอควร แก่กาลสมัยเพื่อมิให้เสียแบบแผนราชประเพณี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านายที่ จัดการตาม กำหนดในเดือนพฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๐ ดังนี้

วันที่ ๗ พฤศจิกายน เวลาบ่าย สมุหเทศาภิบาล มณฑลพายัพ กับเจ้านายกรมการจังหวัดเชียงใหม่ จะได้จัดการอาราธนาพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์

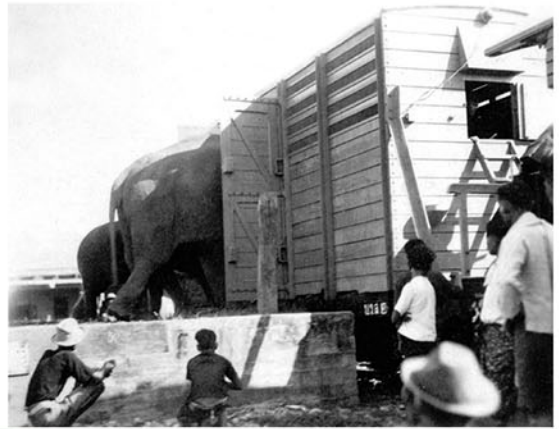

เจ้าจามรวังศัพระชยาเจ้าหลวงนครเชียงใหม่ และผู้ร่วมในพิธีสมโภชช้างสำคัญที่เมืองเชียงใหม่

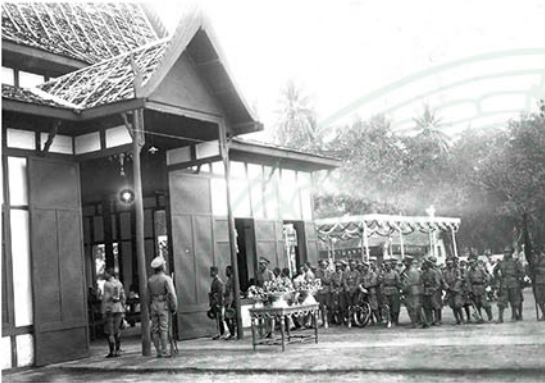
^๑ ตัวสะกดการันต์ตามต้นฉบับ.

พิธีทำขวัญช้างสำคัญที่เมืองเชียงใหม่

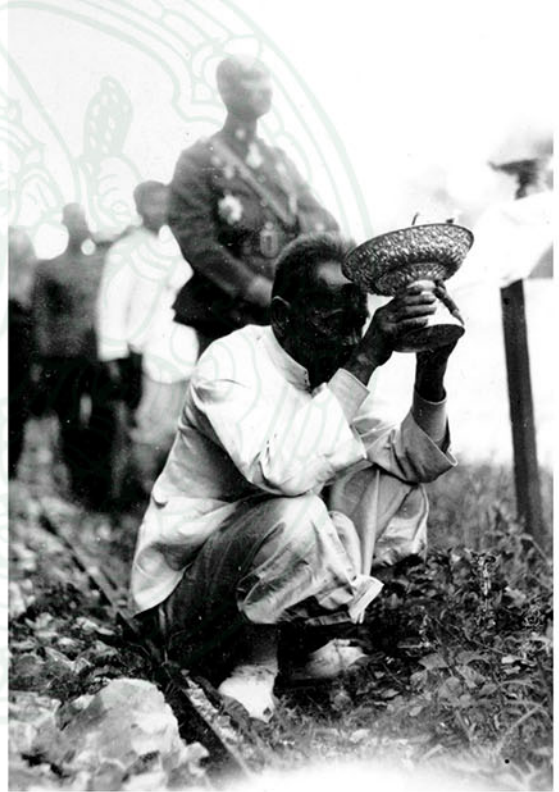
ช้างสำคัญขึ้นรถไฟที่เชียงใหม่

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จฯ เข้าสู่วังสำคัญในพิธีสมโภชช้างสำคัญเมืองเชียงใหม่

วันที่ ๘ พฤศจิกายน เวลาเช้า ถวายอาหารภัตต์
พระสงฆ์และมีการเวียนเทียน มีการมหรสพสมโภช
ส่งช้างสำคัญซึ่งจะออกจากนครเชียงใหม่ ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าพี่ยาเธอกรมหลวง
กำแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์
และคมนาคม ในนามที่ผู้บัญชากรมรถไฟหลวง
เสด็จขึ้นไปทรงเป็นประธานในการนี้ ทั้งให้ทรง
กำกับจัดการยatraช้างสำคัญโดยทางรถไฟจาก
นครเชียงใหม่ ลงมากรุงเทพมหานคร

วันที่ ๙ พฤศจิกายน เวลาเช้า ตั้งขบวนแห่
ตามประเพณีบ้านเมืองพอสมควรแห่ช้างสำคัญ
และช้างแม่กับวานรเผือกไปขึ้นรถไฟของรถไฟ
ซึ่งเจ้าหน้าที่ได้จัดขึ้นเป็นขบวนพิเศษ พร้อมด้วย
เจ้าพนักงาน และสมุหเทศาภิบาลมณฑลพายัพ
กับเจ้านายกรมการทั้งพวกผู้ถวายช้างสำคัญด้วย
ครั้นถึง เวลา ๙.๐๐ ก.ท.^๔ ขบวนรถไฟพิเศษสำหรับ

การทำพิธีบวงสรวงที่สถานีขุนตาล
เพื่อเชิญช้างสำคัญเดินทางข้ามเขาขุนตาล

ช้างสำคัญนั้นออกจากนครเชียงใหม่ ถึงตำบลเขาขุนตาล
เวลา ๑๑.๓๐ ก.ท. พาช้างสำคัญเดินข้ามเขาขุนตาล
ไปสู่ประรำที่พัก ณ สถานีรถไฟปางห้วยพัง พักแรมอยู่
ราตรี ๑

^๔ ก.ท. ย่อมาจากคำว่าก่อนเที่ยง.

วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน เวลา ๙.๑๐ ก.ท. ออกจากปางหัวพงถึงนครลำปาง เวลา ๑.๕๕ ล.ท.^๕ พาช้างสำคัญเข้าสู่โรงพักแรมราตรี ๑ ข้าหลวง และเจ้านายกรมการประจำจังหวัดลำปาง จัดการ มหრศพสมโภช ตามสมควร

การเชิญช้างสำคัญออกจากโรงสมโภช เพื่อเชิญขึ้นรถไฟที่จังหวัดลำปาง

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน เวลา ๙.๓๐ ก.ท. ออกจากนครลำปาง ถึงเด่นชัย เวลา ๓.๒๕ ล.ท. พาช้างสำคัญเข้าสู่ปะรำพักแรมราตรี ๑ ผู้ว่าราชการและ กรมการจังหวัดแพร่ มีการมหรศพตามสมควร

ขบวนรถไฟหยุดพักที่จังหวัดแพร่ เพื่อให้พราหมณ์ทำพิธีเวียนเทียนสมโภช

วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน เวลา ๙.๑๐ ก.ท. ออกจากเด่นชัย ถึงจังหวัดพิษณุโลก เวลา ๓.๔๐ ล.ท. พาช้างสำคัญเข้าสู่โรงสมโภช สมุหเทศาภิบาล ผู้ว่าราชการและกรมการจังหวัดต่าง ๆ ในมณฑลพิษณุโลก พร้อมกันอาราธนาพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ และ มีการเวียนเทียน การมหรศพสมโภช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เสด็จขึ้นไปทรงเป็นประธานในการรับช้างสำคัญ ณ จังหวัดพิษณุโลก นี้

วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน เวลา ๖.๐๐ ก.ท. ยাত্রาช้างสำคัญขึ้นรถไฟออกจากพิษณุโลก เวลา ๖.๑๐ ก.ท. ขบวนรถไฟพิเศษถึงบางปะอิน นำช้างสำคัญและช้างแม่กับวานรเผือกลงจากรถไฟ มีขบวนอย่างน้อยแห่งนำตาม ไปทางถนนหลังสถานีรถไฟข้ามสะพานหลังเกาะบางปะอิน ผ่านวัดชุมพลนิกายาราม ไปสู่โรงสมโภช ณ พระราชวังบางปะอิน เมื่อขบวนถึงแล้วช้างสำคัญลอดโขนทวารไปขึ้นแท่นกระทำพิธีจับเชิงแล้วพาช้างสำคัญเข้าสู่โรงสมโภช ขณะนั้นเจ้าพนักงานจะได้ประโคมสังข์แตร ผ้องชัย ปี่พาทย์ พระสงฆ์ ทรงสมณะศักดิ์ในมณฑลอยุธยา ๑๐ รูป สวดชัยมงคลคาถารับช้างสำคัญ แล้วเจริญพระพุทธมนต์สวดปริตต่อไป ลำดับนั้นราชบัณฑิตกระทรวงการบาชูหาฐทิศ พระหม่อมเจ้าพราหมณ์พฤฒิบาศกระทำพระราชพิธี ธนัญชัยบาต ณ โรงพิธีพราหมณ์กรมพระคชบาล กระทำพิธีรำพัดชาทอดเชือกตามเชือก บันเลงสังข์ แตร ปี่พาทย์ เปนเพลงต่าง ๆ ตามบท เวลาค่ำพราหมณ์ พฤฒิบาศตั้งเครื่องกระยาบวชบูชาพระเทวกรรม มีพราหมณ์อ่านมนต์ลาไพรกกล่อมช้างสำคัญ และ ที่หอพระปริตมีพระสงฆ์สวดเปลี่ยนกันสวดภาณวาร สำหรับละ ๔ รูป นั่งปรก ๑ รูป ทั้งกลางวันและกลางคืน ตลอดไป ส่วนการมหรศพนั้น กรมการในมณฑลอยุธยา จัดมาสมโภช เริ่มเล่นตั้งแต่ขบวนช้างสำคัญมาถึงเป็นต้นและต่อไป

^๕ ล.ท. ย่อมาจากคำว่าหลังเที่ยง.

วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน เวลาเช้า แห่ช้างสำคัญ ออกอาบน้ำ ณ โรงชำระเสร็จแล้วมีการเลี้ยงอาหาร ภัตตาคารที่สวนมนต์ในโรงช้างและทั้งที่หอพระปรีด พระสงฆ์ฉันเสร็จ ถวายอนุโมทนาแล้วกลับ เวลาบ่าย เจ้าพนักงานจะได้ตั้งบายศรี ๕ ชั้น ทอง ๑ เงิน ๑ ทอง ทองขาว ๑ รวม ๓ สำหรับ พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียน พราหมณ์เป่าสังข์แกว่งบันเตาะว้ บันเลงคังข์ แตรฆ้องชัย ปี่พาทย์ ข้าราชการกรมการมณฑลอยุธยา รับแว่นเวียนเทียนสมโภช ๕ รอบ พราหมณ์ดับเทียน เจิมช้างสำคัญ มีการเล่นมหรสพอีกวัน ๑ และที่หอพระปรีดนั้นก็มีการสงฆ์สวดเปลี่ยนกันสวดภาณวาร ทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดไปอีกวัน ๑ ถวายอาหารภัตตาคารทั้งเช้าและเพล เวลาค่ำมีราชบัณฑิตบูชา จุฬารัฐทิศ และพราหมณ์อ่านมนต์ลาไฟรกล้อมช้าง สำคัญอีกราตรี ๑ ในการพระราชพิธีที่บางปะอินนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้ากรมพระยานุวราลงค์วรเดช เสด็จขึ้นไปทรงเป็นประธานจัดการรับและสมโภชช้าง สำคัญครั้งนี้ตลอดไป

ครั้นถึงวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน เป็นวันซึ่ง จะยatraช้างสำคัญลงมาถึงพระมหรานนคร เวลาเช้า เจ้านาที่เตรียมเทียบขบวนรถไฟพิเศษ และจัดการ ต่าง ๆ ไว้พร้อมสรรพ รถพ่วงหลัง ๑ จัดเป็นรถราชพิธี วงสายสัญญาณและแวนยนต์ไว้พระกรรมกรมัย และมีม้าหมู่ประดิษฐานพระชัยเงินหลังช้าง ตั้งเครื่อง นมัสการกระบะมุกด์เชิง และมีอาสนสงฆ์สำหรับ พระสงฆ์ ๔ รูป ประจำสวดภาณวารตามทางมาในรถ รถพิธีติดต่อกับรถซึ่งช้างสำคัญจะมานั้นทั้งมีรถ เจ้าพนักงาน และรถเจ้านาที่ซึ่งจะลงมากับช้างสำคัญ นั้นอีกด้วย เวลาบ่ายก่อนกำหนดเวลารถไฟพิเศษออก จากบางปะอิน จะได้แห่ช้างสำคัญเป็นขบวนน้อยออก จากโรงสมโภชไปขึ้นรถ มีพระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา ส่ง เวลา ๒.๐๐ ล.ท. รถไฟออกจากสถานีบางปะอิน ลงมาสถานีจิตรลดา ณ กรุงเทพฯ

ฝ่ายทางกรุงเทพพระมหารนคร เจ้าพนักงาน จะได้จัดการต่าง ๆ ไว้พร้อมสรรพ คือตกแต่งตึกสถานี จิตรลดาเป็นพลับพลา และปลูกโขนทวารสำหรับ กระทำพิธีช้างสำคัญสู่พระนคร เตรียมขบวนแห่

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ รับช้างสำคัญที่สถานีรถไฟจิตรลดา

อย่างใหญ่ มีคู่แห่เครื่องสูง กลองชนะ และขบวนช้าง มีทั้งพระยาช้าง และช้างสำคัญเดิมมาเข้าขบวนแห่รับด้วย ส่วนที่พระราชวังดุสิตนั้น จะได้จัดโรงช้างถาวรเป็นโรงพระราชพิธีและสมโภช จัดการตกแต่งเติมตามแบบอย่างโรงสมโภชโรงนอก ตั้งอาสน์สงฆ์และม้าหมู่ประดิษฐานพระพุทธรูป ๖ พระองค์ คือ พระพุทธรูปขจรรัตนน้อย ๑ พระชัยประจำรัชกาลปัจจุบัน ๑ พระชัยเงินหลังช้าง ๑ พระชัยเนาโลหารัชกาลที่ ๑ พระชัยเนาโลหารัชกาลที่ ๕ พระพุทธรัตนนาวิไล ๑ และตั้งพระเต้าน้ำศิลา พระเต้าเทวปฏิหมอน้ำทอง ๑ หมอน้ำเงิน ๑ หมอน้ำเงินใหญ่ ๕ บาตร บันจูน้ำและทราย ๒ บาตร ตั้งเครื่องนมัสการทองทิศ และตั้งพานทองรองอ้อยแดง ๓ ท่อน ซึ่งกรมพระออลักษณ์ได้จารึกนามช้างสำคัญ ทั้งพราหมณ์ได้เขียนพระมนต์กำกับไว้ด้วย เข้าตั้งในพิธี ที่มีหมู่ที่เสนาในประธานโรงช้างแขวนแผ่นพระคาถา จุฬารุทิตทั้ง ๘ พระคาถา กลางอีก ๑ แขนงในเพดานที่แท่นช้างและวงสายสิญจน์มียันต์ผ้าขาวตามประเพณี ข้างนอกรอบโรงช้างชั้นในปักฉัตร ทอง เงิน นาก ราชวัตรทรง

เครื่องชั้นนอกปักฉัตรเบญจรงค์ ๗ ชั้น ราชวัตรไม้ไผ่ผูกยอดกล้วยยอดอ้อยในที่ใกล้โรงช้าง ปลุกมนต์ผ้าขาวเครื่องทอง ๑ มณฑป สำหรับอาบน้ำช้างสำคัญ มุมมณฑปข้างนอกปักฉัตร ทอง เงิน นาก ราชวัตรทรงเครื่องล้อมทั้ง ๔ ทิศ ข้างโรงช้างมีร้านยกพื้น สำหรับตั้งกระเจาดับจุล่งของบริโภคถวายพระสงฆ์ ที่สนามต่อโรงช้างไปปลุกโรงโขนโรงละคอนและเครื่องมหรสพที่พระที่นั่งอภิเชษฐดุสิต ตกแต่งจัดเป็นพลับพลาออกสนาม ที่พลับพลาถาวรน้อยริมระเนียดหน้าโรงช้าง ตกแต่งเป็นที่ประทับทอดพระเนตรขบวนแห่ต่าง ๆ ในงานนี้

ก่อนกำหนดเวลารถไฟถึงสถานีจิตรลดา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องเต็มยศ เสด็จโดยรถยนต์พระที่นั่งแต่พระที่นั่งอัมพรสถาน ออกประตูสำนักนิเวศน์พล เลี้ยวซ้ายไปตามถนนอุทงใน เลี้ยวขวาออกถนนราชวิถี ตรงไปเลี้ยวขวาเข้าถนนสวรรคโลกถึงสถานีจิตรลดา กองเกียรติยศทหารบก ซึ่งตั้งแถวอยู่ ณ ที่นั้น กระทำวันทยาวัตร แตรวงขับเพลงสรรเสริญพระบารมี เสด็จ

พระราชดำเนินขึ้นประทับพระราชอาสน์ ในสถานี ซึ่ง
แต่งเปนพลับพลาไว้ นั้น พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ
เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ครั้นเวลา ๔.๑๐ ล.ท. ขบวน
รถไฟฟ้าพิเศษขบวนสำคัญมาถึงขบวนที่ลงรถ เจ้าพนักงาน
นำขบวนสำคัญและขบวนแม่กับขบวนเผือกลงจากรถข้าม
สะพานมาเข้าโหล่นทวาร พระหมอเฒ่าและราชบัณฑิต
กระทำพิธีเสร็จแล้ว พาไปเข้าขบวนแห่ซึ่งตั้งอยู่ใน
ถนนสวรรคโลก ต้นแถวไปทางใต้ พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินกลับตามทางเดิม
ไปประทับ ณ พลับพลาถาวรน้อย ริมกระเนียดน้ำโรงช้าง
ส่วนขบวนแห่นั้นออกเดินแต่สถานีจิตรลดาไปทาง
ถนนสวรรคโลก เลี้ยวขวาถนนศรีอยุธยา ข้ามสะพาน
คลองเปรมประชากร ผ่านข้างวัดเบญจมบพิตร พระสงฆ์
ในวัดออกสวดชัยมงคลคาถารับ ขบวนแห่เข้าพระลาน
เลี้ยวไปตามถนนอุทองใน เข้าประตูสำนักนิเวศน์พล
เลี้ยวขวาผ่านพลับพลาหน้าโรงช้าง ต้นขบวนไปออก
ประตูสิทธิสุรเดช เมื่อขบวนสำคัญถึงโรงช้างพาเข้าโรง
พร้อมกับขบวนแม่ ส่วนขบวนเผือกที่แห่ตามมามีด้วยนั้น
ไปเข้ากรงริมผนังโรง แล้วชาวอภิมหัยเชิญพระกรรม
ภิมหัยเข้าไปผูกกับเสาประธานในโรงช้างข้างทิศเหนือ
ขณะนั้นเจ้าพนักงานประโคนคังค์ แตร ช้องชัย ปี่พาทย์
พระสงฆ์ทรงสมณะศักดิ์ขึ้นผู้ใหญ่ ๒๐ รูป มีสมเด็จพระ
สังฆราชเจ้าเป็นประธาน สวดชัยมงคลคาถารับ
ขบวนสำคัญเข้าสู่โรงเรียบริ้วแล้ว พระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัวจะได้เสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่โรงช้าง
ทรงประเคนไตรแพร และย่ามแพรขาว กับบาตร
มีถลกแพรขาวแก่พระสงฆ์ ๒๐ รูป เมื่อพระสงฆ์
ครองผ้าเสร็จแล้ว ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทรงศีล
พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ธรรมจักรปวตณสูตร
และสัจตปริต ลำดับนั้นราชบัณฑิตนำขบวนหม้อขาว ๙ นาย
จุดเทียนธูปกระบะก้ามปูบูชาจุฬาราชทิศพร้อมกัน
ครั้นพระสงฆ์สวดมนต์จบแล้ว ถวายยอติเรก ถวาย
พระพรลากลับ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ
พระราชดำเนินกลับจากโรงช้าง ประทับยังพระที่นั่ง
อภิเชคดุสิต ข้าราชการเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท มีกอง
เกียรติยศทหารบกซึ่งตั้งแถวอยู่ ณ ที่นั้น กระทำ
วันทยาวัธ แตรวงบันเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี พนักงาน
มหรสพเล่นการมหรสพ ลำดับนี้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมราชินี และพระบรม
วงศานุวงศ์ฝ่ายใน เสด็จเข้ายังโรงสมโภชเพื่อทอด
พระเนตรช้างสำคัญ และทรงฟังพราหมณ์กล่อมช้าง
มีข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายในเข้าไปด้วยตามสมควร
ขณะนั้นพราหมณ์พฤฒิปาศจะได้ตั้งเครื่องกระยาบวช
ผลไม้ ๗ สิ่ง บูชาพระเทวกรรมและพราหมณ์คู่สวดอ่าน
คำฉันท์ดุขฎีกกล่อมช้างแล้วเจ้าพนักงานกรมพระแสง
ในซ้ายแกว่งบันเพาวับันเลงเพลงขอขับไม้ เมื่อจบแล้ว
เสด็จกลับ

ขบวนรถไฟฟ้าขบวนสำคัญเดินทางมาถึงสถานีรถไฟจิตรลดา

การเชิญช้างสำคัญและช้างแม่ลงจากรถไฟที่สถานีรถไฟจิตรลดา

ขบวนแห่ช้างสำคัญขณะเดินผ่าน
หน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม

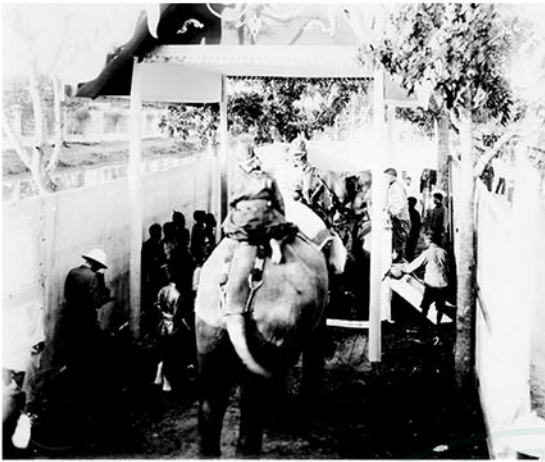
เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตร
มหรทพราตรีพอสสมควรแก่เวลาแล้วเสด็จขึ้น

วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน เวลารุ่งเช้า เจ้าพนักงาน
กรมช่างจะได้จัดการให้ช้างสำคัญตักบาตรพระสงฆ์
๓๐ รูป ตามประเพณี แล้วแห่ช้างสำคัญออกอาบน้ำ
ที่มณฑปสำหรับอาบน้ำ เป็นขบวนแห่อย่างน้อยมี
แต่ กระฉิ่ง เกล็ดกลองชนะ จ่า ปี่ และเครื่องยศ
ตามหลัง เมื่ออาบน้ำช้างสำคัญเสร็จแล้ว พวกกลับ
เข้าสู่โรงตามเดิม ในเช้าวันนี้ก่อนเวลาถึงฤกษ์
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องเต็มยศใหญ่

เสด็จโดยขบวนราบแต่พระที่นั่งอัมพรสถานสู่โรงช้าง
ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการและทรงศีล โหรบูชาเทว
ฤกษ์ที่ศาลเพียงตา ถึงเวลา ๙ นาฬิกา ๒๖ นาที
๒๔ วินาทีได้ฤกษ์ พระยาโหราธิบดีลั่นฆ้องชัยให้
สัญญาณ พระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา พราหมณ์เป่าสังข์
กรมพระแสงในซ้ายแกว่งบันเพาะวี่ ชาวประโคน
บันเลงคังข์ แตร ฆ้องชัย ปี่พาทย์ พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นประทับบนเกยช้างเบญพาษ
ทรงหลังน้ำพระราชนันทช้างสำคัญ ด้วยพระเต้าศิลา
และหมอน้ำทองกับทั้งน้ำพระมหาสังข์ แล้วเสด็จกลับ

ประชาชนจำนวนมากเดินทางมาชมขบวนแห่ช้างสำคัญหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชวังดุสิต

การอาบน้ำช้างสำคัญในโรงแรมทพ

ลงมาทรงเจิมและพระราชทานท่อนอ้อยแดง อันจารึกนามว่า พระเศวตคชเคนดิกลก แก่ช้างสำคัญขึ้นระวางเสร็จแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดให้พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ ทรงเจิม และพราหมณ์เข้าน้ำคังช่อไปตามประเพณี เจ้าพนักงานแต่งเครื่องคชาภรณ์ ช้างสำคัญ ตามยศพระยาช้าง ทรงพระกรุณาให้เจ้าพนักงานนำก้อนแร่ทองคำใหญ่มีสายพร้อมผูกคอทำขวัญพระยาช้าง และตั้งต้นไม้ทองเงิน ๔ มุมแท่นช้าง ลำดับนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะได้เสด็จพระราชดำเนินออกสู่พลับพลาถาวรน้อยหน้าโรงช้าง โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานฝ่ายในเดินขบวนแห่สลาภกัฏฐ์ ซึ่งพระบรมศาวงค์นวงศ์ ข้าราชการหลวงธวัชพระบาทฝ่ายใน จัดถวายฉลองพระเดชพระคุณ สำหรับถวายพระสงฆ์ ๒๐ รูป ขบวนแห่ผ่านหน้าพระที่นั่งไปสู่โรงช้าง แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับเข้าโรงช้างทรงประเคนภัตตาหารพระสงฆ์ ขณะนี้จะได้พระราชทานสัญญาบัตร เงินตราเสื้อผ้าสิ่งของแก่หมอช้างควาญช้างทั้งบำเหน็จแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับช้างสำคัญครั้งนี้ ครั้นพระสงฆ์กระทำภุกตาทฤตย์แล้ว ทรงประเคนเครื่องไทยธรรม และพระราชทานกระจาดเครื่องอาหารบริโภคตามธรรมเนียม พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลากลับ โปรดเกล้าฯ ให้พราหมณ์พฤติบาทโคโรดาจารย์ เบิกแวนเวียนเทียน

สมโภชพระยาช้างด้วยบายศรี แก้ว ทอง เงิน และตองลองทองขาว รวม ๕ สำหรับ ชาวประโคนบันเลงเครื่องประโคน ข้าราชการรับแวนเวียนเทียนครบ ๕ รอบ พราหมณ์ดับเทียนเจิมพระยาช้างเสร็จแล้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับตามทางเดิม การมหรสพกลางวัน มีโขนนั่งราว ละคอนไทย ระบำพ่ายพ เพลงเทพทอง เล่นตั้งแต่เช้าไปจนค่ำ เริ่มต้นเล่นแต่เวลาประโคนขึ้นระวาง ไม่สูงไม่ต่ำ ญวนหก สิงห์โตจีน เล่นวันเดียวเวลาเข้าบาย ๒ เวลา การมหรสพกลางคืนมี รำโคม สิงห์โต มังกร หนังไทยและภาพยนตร์ เล่นเวลาค่ำทั้ง ๒ ราตรี และในวันที่ ๑๕ เวลาพลบค่ำที่โรงโขน มีการโหมโรงใหญ่ไหว้ครูโขนนอนโรง และโขนออกเล่น เรื่องเบิกนารองด้วยตามธรรมเนียม

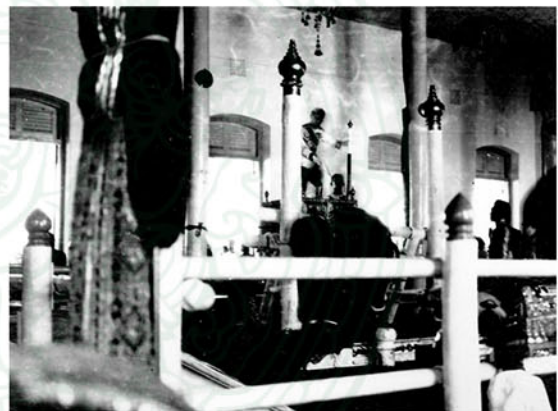
ครั้นเวลา ๕.๐๐ ล.ท. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องเต็มยศ เสด็จโดยรถยนต์พระที่นั่งแต่พระที่นั่งอัมพรสถานสู่โรงช้าง พระยาช้างแต่งเครื่องคชาภรณ์เต็มยศอย่างเมื่อขึ้นระวางแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้พราหมณ์คู่สวดอ่านคำฉันท์กล่อมช้างและกรมพระแสงในซ้ายแก้วบันเตาะวับันเลงเพลงขอขับไม้จบแล้ว พราหมณ์เบิกแวนเวียนเทียนสมโภช ๕ รอบ และบันเลงเครื่องประโคนตามธรรมเนียม พราหมณ์ดับเทียนเจิมพระยาช้างเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปประทับพระที่นั่งอภิเชษฐดุสิต

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จพระราชดำเนินจากโรงพยาบาลเข้าสู่วังชั้นต้น

เครื่องประกอบพิธีที่ใช้ภายในวังชั้นต้น พระราชวังดุสิต

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงหลั่งน้ำพระราชทานช้างสำคัญ และพระราชทาน
ท่อนอ้อยแด่อนักรักษ์นามว่า พระเศวตคชเดชน์ดิลกแก่ช้างสำคัญ

ข้าราชการเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท และทอดพระเนตร
การมหรสพราตรีต่อไปตามสมควรแล้วเสด็จขึ้น เป็น
เสร็จการพิธีรับช้างและขึ้นระวางสมโภชพระยาช้าง
พระเศวตคชเดชน์ดิลกฯ แต่เพียงนี้

มีเรื่องเล่าว่า ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระ
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ ในพุทธศักราช
๒๔๗๗ พระองค์เสด็จไปทรงประทับที่ประเทศอังกฤษ
ซึ่งในขณะนั้นพระองค์ทรงประชวรอย่างต่อเนื่อง

พระเศวตคชเดชน์ดิลก ซึ่งอยู่ในประเทศไทยก็เริ่ม
ป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ ไม่กินหญ้าไม่กินน้ำ เมื่อ
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคต
ในพุทธศักราช ๒๔๘๔ อาการของพระเศวตคชเดชน์
ดิลกก็ทรุดลงแต่ยังคงมีชีวิตอยู่จนถึงพุทธศักราช
๒๔๘๖ พระเศวตบุญชู ช้างคู่พระบารมีในรัชกาลที่ ๗
จึงล้มลง

พราหมณ์รอน้ำล้างพระเศวตคชเดชน์ดิลกที่โรงช้างต้น

พระเศวตคชเดชน์ดิลก

แต่งเครื่องคชาภรณ์ช้างสำคัญตามยศพระยาช้าง

เจ้าพนักงานฝ่ายในเดินขบวนแห่สลาภกัณฑ์

พระเศวตคชเดชน์ดิลก เป็นช้างสำคัญเพียง
ช้างเดียวในรัชกาลที่ ๗ และถือเป็นช้างสำคัญช้างแรก
ที่เดินทางโดยรถไฟ จากนครเชียงใหม่มายังกรุงเทพฯ

จึงนับเป็นช้างสำคัญที่ควรจะได้เผยแพร่ประวัติ
และเรื่องราวของพระเศวตคชเดชน์ดิลก ไว้ให้เป็น
ที่ปรากฏสืบไป

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. ช้างต้นสัตว์มงคลแห่งพระจักรพรรดิ. กรุงเทพฯ ; บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด
(มหาชน), ๒๕๓๙.

สถาบันพระปกเกล้า. ภาพนิ่งจากฟิล์มภาพยนตร์รัชกาลที่ ๗. มทท ; ๒๕๔๗.

สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์. ช้างไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ ; สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๐.

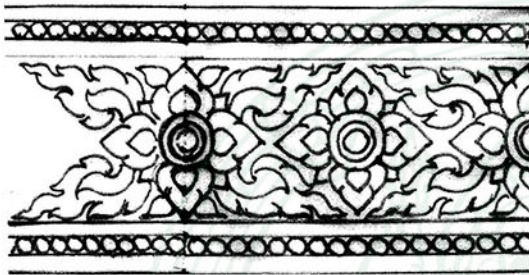
เอนก นาวิกมูล. บางกอกกับหัวเมือง. กรุงเทพฯ ; สำนักพิมพ์แสงดาว จำกัด, ๒๕๔๗.

ฮ.ไพรวัย. ช้าง. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพฯ ; สำนักพิมพ์ ๒๒๒, ๒๕๓๗.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๗ กระทรวงมหาดไทย ร๗ ม.๕/๑ เรื่อง
ช้างเผือกจังหวัดเชียงใหม่ (เปนพระเศวตคชเดชน์ดิลก) (๔ ธ.ค. ๒๔๖๙ - ๓๑ ก.ค. ๒๔๗๒)

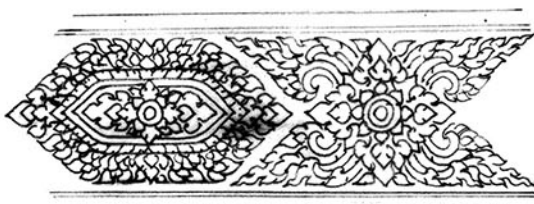
สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ภาพชุด ภ.๐๐๓ หวญ ๖๑ เรื่องพิธีสมโภชขึ้นระวางช้างเผือกในรัชกาลที่ ๗
(เชียงใหม่ - กรุงเทพฯ).

เป็นลายกนก จนเรียกกันต่อมาว่าลายกนกสามตัว จนกลายเป็นชื่อลายประเภทนี้ไปในที่สุด ซึ่งลายสามตัว ประเภทลายเปลวนี้เมื่อนำมาต่อเข้ากับลายประจำยาม ทั้งด้านบนและด้านล่างทั้งซ้ายและขวาก็มีลักษณะเป็น สองแฉกทั้งซ้ายขวามีลักษณะคล้ายปู โดยตัวลาย ประจำยามเป็นตัวปูและลายสามตัวที่ออกทั้งด้านซ้าย และด้านขวาของตัวลายประจำยามเป็นเช่นลักษณะ ก้ามของปูจึงเรียกโดยเปรียบว่าลายประจำยามก้ามปู ดูภาพลายเส้นที่ ๒

ภาพลายเส้นที่ ๒ ลายประจำยามก้ามปู

หากต้องการยืดจังหวะลายให้กว้างหรือยาว มีรายละเอียดมากขึ้นก็ขยายลายประจำยามที่อยู่ ระหว่างลายประจำยามก้ามปูที่ขนบอยู่ทั้งสองข้าง ให้ยาวออกไปในแนวนอนหรือแนวยาวของหน้า กระดาน พร้อมจัดลดลายและรายละเอียดของ ลายประจำยามตรงนี้ใหม่จนมีรูปลักษณะคล้ายลูก ของปักเขียวแล้วเรียกเปรียบว่าลายลูกปักหรือลาย ประจำยามลูกปัก เมื่อเรียงสลับจังหวะกันกับลาย ประจำยามก้ามปูเป็นระยะเรียงกันไปก็จะเรียกว่าลาย ประจำยามลูกปักก้ามปู ดังในภาพลายเส้นที่ ๓ ลายประจำยามลูกปักก้ามปูหรือบางทีก็เรียกสั้น ๆ ว่า ลายลูกปักก้ามปู

ภาพลายเส้นที่ ๓ ลายลูกปักก้ามปู

ภาพลายเส้นที่ ๓ นี้เมื่อนำไปเรียงระดับ ตรงตำแหน่งหน้ากระดานของฐานก็จะเรียกว่า ลายหน้ากระดานตามตำแหน่งที่ติดตั้งระดับ อยู่ นั่นจึงมักทำให้ผู้คนทั่วไปเกิดความสับสนว่า ควรจะเรียกว่าอะไรกันแน่ ขออธิบายว่าถ้าจะเรียก ตามชนิดของลายก็คือลายประจำยามผสมกับ ลายเปลวสามตัวหรือกนกสามตัวตามที่เข้าใจกัน ถ้าจะเรียกตามลักษณะของลายก็จะเรียกว่าลาย ประจำยามก้ามปู ลายประจำยามลูกปักก้ามปู หรือลายลูกปักก้ามปู ถ้าจะเรียกตามตำแหน่งลาย ที่ติดตั้งระดับอยู่ ก็เรียกว่าลายหน้ากระดาน

คำว่าหน้ากระดานนี้เป็นตำแหน่งหรือชั้น ของฐานต่าง ๆ เป็นส่วนใหญ่ เช่น ฐานปัทม์ ฐานสิงห์ ฐานเชิงบาตร ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีหน้ากระดานที่ ประดับอยู่ตามชั้นของหลังคา เช่น ส่วนล่างของจั่ว เชิงกลอนของอาคาร ชั้นเชิงกลอนของซุ้ม ยอดปราสาท บุษบก เจดีย์ พระปรางค์ ฯลฯ อีกมากมาย หน้ากระดาน ชั้นต่าง ๆ ของฐาน โดยเฉพาะฐานสิงห์ ข้างก็มัก จะเรียกหน้ากระดานฐานสิงห์ มักจะมีชั้นหน้ากระดาน หลายชั้น เช่น ในภาพลายเส้นที่ ๔ ที่ปรากฏชั้นต่าง ๆ ตามหมายเลขมีชื่อเรียกดังนี้

หมายเลข ๑ หน้ากระดานบน หรือหน้ากระดาน ปากฐาน

หมายเลข ๒ บัวรับหน้ากระดาน หรือบัวชั้นหน้า กระดานบน

หมายเลข ๓ ท้องไม้

หมายเลข ๔ หน้ากระดานชั้นบัววง

หมายเลข ๕ บัววง ชั้นบัววง

หมายเลข ๖ บัวหลังสิงห์

หมายเลข ๗ แข่งสิงห์

หมายเลข ๘ ลวด ชั้นลวด

หมายเลข ๙ หน้ากระดานล่างหรือหน้ากระดาน เชิงฐาน

ศิลปิน - ศิลปากร*

อุทัย ปานประยูร

ดุริยางคศิลปิน

ผู้มุ่งมั่นปฏิบัติหน้าที่มาอย่างต่อเนื่อง

ไพโรจน์ ทองคำสุก**

* หมายถึง ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในงานสาขาต่าง ๆ ทุกด้านอันเป็นภารกิจของกรมศิลปากร

** นักวิชาการละครและดนตรีชำนาญการ กลุ่มวิจัยและพัฒนาการสังคีต สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

กลองศีรษะที่กระชั้น

ดันเตาะสองไม้ปอง
ทั้งตึงทั้งตึงตรง
ตรึงตรึงครีตนิ้วคัน

ถึกลอง

เตาะดัน
ตึงทั้ง
คะครึกเต้นตรึงตรง

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ผู้ประพันธ์

คนตรีไทยเป็นส่วนหนึ่งของศิลปวัฒนธรรมประจำชาติ เป็นเอกลักษณ์แสดงความเป็นไทย มีการอนุรักษ์และสืบทอดมาแต่โบราณ โดยปรมาจารย์ด้านดนตรีไทยถ่ายทอดความรู้ให้กับศิษย์ของตน กรมศิลปากรเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีการสืบทอดดนตรีไทยมาอย่างต่อเนื่อง มีดุริยางคศิลป์ทำหน้าที่อนุรักษ์ และเผยแพร่การบรรเลงในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะการบรรเลงในงานพระราชพิธี และรัฐพิธีซึ่งถือเป็นหน้าที่หลักที่ดุริยางคศิลป์ของกรมศิลปากรต้องปฏิบัติ นอกจากนี้ยังมีการบรรเลงประกอบการแสดงโขน ละคร ระบำ รำ ฟ้อนต่าง ๆ อีกมากมาย ซึ่งหน้าที่เหล่านี้ ครูอุทัย ปานประยูร ได้ปฏิบัติหน้าที่มาเป็นระยะเวลากว่า ๔๐ ปี

นายอุทัย ปานประยูร เป็นบุตรนายสุโท ปานประยูร และนางละออ ปานประยูร เกิดเมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ ณ บ้านเลขที่ ๒๗ ถนนจักรพรรดิพงษ์ ตำบลมหานาค อำเภอป้อมปราบ กรุงเทพฯ ต่อมาแต่งงานกับนางวรรณ ปานประยูร มีบุตร ๓ คน คือ

๑. นางสาวอรรณ ปานประยูร
๒. นายอนุวัฒน์ ปานประยูร
๓. นายอนุชา ปานประยูร

การศึกษา ก้าวแรกในการเรียนรู้การเป็นนักดนตรี

คุณพ่อสุโทนั้นเป็นนักดนตรี ส่วนคุณแม่ละออก็เป็นนางละคร อยู่คณะดำรงนาฏศิลป์ ซึ่งคุณตาฮวด จุยประเสริฐ เป็นเจ้าของคณะ คณะดำรงนาฏศิลป์นี้เป็นคณะละครเก่าแก่ ตั้งอยู่ที่ถนนหลานหลวง ใกล้กับคณะละครชาตรีของครูพูน เรื่องนันท เด็กชายอุทัยจึงอยู่ในแวดวงดนตรีมาตั้งแต่เกิด พุทธศักราช ๒๔๙๖ ได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนวัดสิดาราม (วัดคอกหมู) จนจบชั้นประถมศึกษา และมาเรียนต่อที่โรงเรียนวัดพิชัยญาติ จนจบชั้นมัธยมต้น เด็กชายอุทัยได้เริ่มเรียนดนตรีไทยครั้งแรกกับบิดา และต่อมาก็ได้เรียนดนตรีเพิ่มเติมกับครูช่อ อากาศโปร่ง ซึ่งมีบ้านติดกับบ้านคุณตาฮวด นายอุทัยมีความสนใจการบรรเลงดนตรีไทยมาตั้งแต่วัยเยาว์ เมื่อบิดา มารดาไปเล่นดนตรีเล่นละครที่ไหน ก็มักจะติดตามไปด้วยเสมอ ได้รับการถ่ายทอดจนสามารถบรรเลงดนตรีได้บางครั้งเมื่อนักดนตรีขาดก็จะเข้าไปแทน บิดาเห็นว่านายอุทัยมีความสนใจเรื่องของดนตรีมาก พุทธศักราช ๒๕๐๓ จึงนำไปเข้าเรียนที่โรงเรียนนาฏศิลป์ โดยเข้าศึกษาต่อในชั้นกลางปีที่ ๓ ในระหว่างเรียนอยู่ที่โรงเรียนนาฏศิลป์ได้รับความเมตตาจากครูด้านดนตรีไทยหลายท่าน ถ่ายทอดความรู้ให้ อาทิ ครูประสิทธิ์ ถาวร ครูบางหลวงสุนทร ครูพริ้ง กาญจนผลิน ครูสมพงษ์ โรหิตาจล ครูสมพงษ์ นุชพิจารย์ ครูจรัส ต้นมีสุข ครูสิริชัยชาญ พักจำรูญ ครูสงบศึก ธรรมวิหาร ครูสังเวียน ทองคำ ครูปฐมรัตน์ ถิ่นธรณี และครูยงยศ วรรณมาศ และครู ม.ล. สุรักษ์ สวัสดิกุล ฯลฯ

ครูประสิทธิ์ เลิศ

ครูฟรัง กาญจนพลิน

นายอุทัย ปานประยูร บรรเลงดนตรีไทยร่วมกับเพื่อนนักเรียน โดยมีครูสังเวียน ทองคำ ควบคุมการบรรเลง

ก้าวสำคัญของชีวิตการทำงาน

พุทธศักราช ๒๕๑๕ กองการสังคีต กรมศิลปากร เปิดรับสมัครข้าราชการนักดนตรีไทย ศิลปินจิตวา ครูเสรี หวังในธรรม ได้ชักชวนให้มาสอบคัดเลือก เพราะครูเสรี เห็นว่านายอุทัยนั้นมีฝีมือในการบรรเลงดนตรีไทยเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป นายอุทัย ปานประยูร จึงเข้าสมัครทันที และได้เข้าทำงาน โดยทดลองปฏิบัติหน้าที่ราชการในตำแหน่งศิลปินจิตวา เป็นเวลา ๑ ปี โดยได้รับเงินเดือน ๑ ละ ๘๑๐ บาท จากนั้นในวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๖ จึงได้บรรจุเข้าในตำแหน่งศิลปินจิตวา ปฏิบัติหน้าที่บรรเลงดนตรีไทย ประเภทต่าง ๆ และในโอกาสต่าง ๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย นายอุทัย ปานประยูร ปฏิบัติหน้าที่ ด้วยความวิริยะอุตสาหะ โดยปฏิบัติตามคำสั่งทุกประการ จนได้เลื่อนตำแหน่งตามระเบียบราชการ มาอย่างต่อเนื่อง ในท้ายสุดของการทำงานก่อนเกษียณอายุราชการก็ได้ดำรงตำแหน่งดุริยางคศิลปิน ๗ โดยปฏิบัติหน้าที่ทั้งเป็นผู้บรรเลงหัวหน้าวงควบคุมรับผิดชอบ และถ่ายทอดความรู้ให้กับดุริยางคศิลปินรุ่นเยาว์ต่อไป หน้าที่ความรับผิดชอบในการปฏิบัติงานมีดังนี้

- ร่วมบรรเลงในงานพระราชพิธี รัฐพิธี และงานพิธีการต่าง ๆ
- ร่วมบรรเลงปี่ชวาเครื่องแขก เนื่องในงานพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐิน โดยชบวนพยุหยาตราทางชลมารค
- ร่วมบรรเลงถวายงานแด่ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ณ วังคู่โขทัย
- ร่วมบรรเลงถวายงานแด่ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ณ วังปลายเนิน
- ร่วมบรรเลงโดยตามเสด็จ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ณ ประเทศจีน
- ร่วมบรรเลงประกอบการแสดงโขน ละคร ณ โรงละครแห่งชาติ เป็นต้น

บันทึกเสียง การบรรเลงกลองแขก วงบัวลอย
ณ กองการสังคีต กรมศิลปากร
ปี่ชวา - ปี่ป คงลายทอง,
หม่อม - ประมวล ครุฑสิงห์
กลองแขกตัวผู้ - อุทัย ปานประยูร,
กลองแขกตัวเมีย - มนัส ขาวปลั่ง

นายอุทัย ปานประยูร ในเครื่องแบบข้าราชการ

ตัวอย่างผลงานการบรรเลงประกอบการแสดงโขน ละคร ของกรมศิลปากร เช่น

บรรเลงประกอบการแสดงโขน

ชุดพาลีสอนน้อง ชุดนางลอย

ชุดศึกวิรุญจำบัง ชุดท้าวมาลีวราชว่าความ

ชุดศึกพรหมศาสตร์ เป็นต้น

บรรเลงประกอบการแสดงละคร

เรื่องราชาธิราช เรื่องเงาะป่า

เรื่องมโนห์รา เรื่องรถเสน

เรื่องพระอภัยมณี เรื่องอิเหนา

เรื่องพระลอ เรื่องไกรทอง

เรื่องขุนช้างขุนแผน เรื่องผู้ชนะสิบทิศ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังบรรเลงประกอบระบำ รำ ฟ้อน เซิ้ง อวยพร และถวายพระพร ฯลฯ

คุณครูผู้เป็นที่เคารพอย่างยิ่ง
คุณครูมนตรี และคุณแม่ทรัพย์ ตราโมท

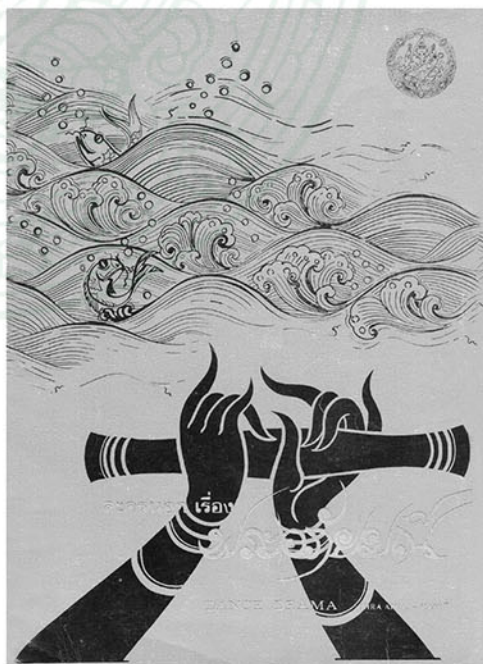
ตัวอย่างสูจิบัตรการแสดงโขน ละคร ที่ครูอุทัย
ปานประยูร บรรเลงดนตรีไทย

สูจิบัตรการแสดงโขนชุดพาลีสอนน้อง พ.ศ. ๒๕๑๗
ครูอุทัย ปานประยูร บรรเลงระนาดทุ้ม

สูจิบัตรการแสดงละครเรื่องไกรทอง พ.ศ. ๒๕๑๖
ครูอุทัย ปานประยูร บรรเลงระนาดทุ้ม

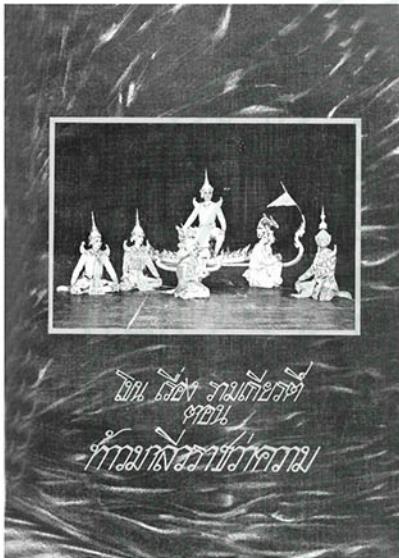
สูจิบัตรการแสดงละครเรื่องพระอภัยมณี พ.ศ. ๒๕๑๗
ครูอุทัย ปานประยูร บรรเลงระนาดทุ้ม

สุจิตร์การแสดงละครเรื่องอิเหนา พ.ศ. ๒๕๒๓
ครูอุทัย ปานประยูร บรรเลงฆ้องวงเล็ก

รัสเซีย

สุจิตร์การแสดงโขน ชุดทำมาลีลาวว่าความ พ.ศ. ๒๕๒๔
ครูอุทัย ปานประยูร บรรเลงระนาดเอกเหล็ก

อินโดนีเซีย

เยอรมนี

นอกจากนี้ยังมีโอกาสเดินทางไปเผยแพร่ดนตรีและนาฏศิลป์ไทย ในต่างประเทศอีกหลายประเทศด้วยกัน ดังนี้

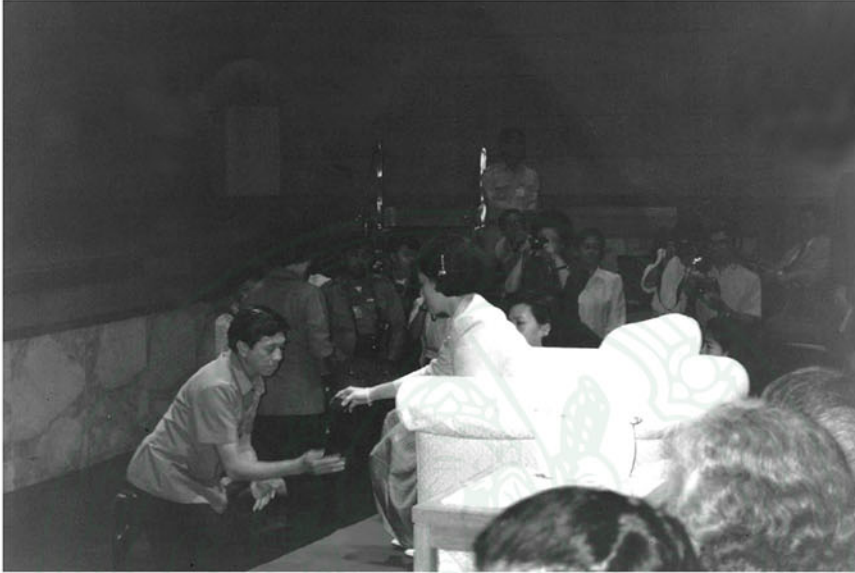
ฮ่องกง	มาเลเซีย
อินโดนีเซีย	ลาว
สิงคโปร์	สหรัฐอเมริกา
แคนาดา	ญี่ปุ่น
จีน	เกาหลีเหนือ
เกาหลีใต้	อิสราเอล
เยอรมนี	รัสเซีย
เบลเยียม	อิตาลี เป็นต้น

สหรัฐอเมริกา

ในขณะที่ทำงานอยู่ที่กลุ่มดุริยางค์ไทย สำนักการ
สังคีต เมื่อมีอายุมากขึ้น ก็ได้ถ่ายทอดความรู้ เรื่องการ
บรรเลงกลองแขก ให้แก่ดุริยางคศิลป์ไว้หลายคน เช่น

นายอนุชา บริพันธ์ ดุริยางคศิลป์
นายนิเวศน์ ภาวิชา ดุริยางคศิลป์
นายชนะ กิมเปียม ดุริยางคศิลป์ เป็นต้น

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชทานของที่ระลึก
ให้แก่นายอุทัย ปานประยูร ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชทานของที่ระลึก
ให้แก่ นายอุทัย ปานประยูร

ครูอุทัย ปานประยูร ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ในทุกๆ ครั้ง อย่างเต็มความสามารถ ทุกงานคือความภาคภูมิใจ ที่ได้บรรเลง โดยเฉพาะได้เป็นข้าราชการกรมศิลปากร เมื่อใดที่รู้สึกเหนื่อยล้า ก็จะได้เพื่อนร่วมงาน พี่น้องคอย ให้กำลังใจซึ่งกันและกัน และที่สำคัญอย่างยิ่ง เมื่อได้

เข้าเฝ้าถวายงานแด่พระบรมวงศานุวงศ์ จะนำมา ซึ่งความประทับใจทุกครั้ง และรู้สึกสำนึกในพระมหา กรุณาธิคุณอย่างสูงสุด ยังความปลาบปลื้มต่อครูอุทัย ปานประยูร อย่างหาที่สุดมิได้

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้นายอุทัย ปานประยูร ร่วมถวายงานดนตรีไทย ณ บ้านปลายเนิน

คติประจำใจ

กตัญญู ซื่อสัตย์ ขยันหมั่นเพียร

สรุปประวัติการเข้ารับราชการในกรมศิลปากร

๑ มีนาคม ๒๕๑๕	ทดลองปฏิบัติงาน	กองการสังคีต
๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๖	ศิลปินจิตอาสา	กองการสังคีต
๑ กันยายน ๒๕๑๘	ดุริยางคศิลป์ ๑	กองการสังคีต
๑ ตุลาคม ๒๕๑๙	ดุริยางคศิลป์ ๒	กองการสังคีต
๑๙ กันยายน ๒๕๒๑	ดุริยางคศิลป์ ๓	กองการสังคีต
๒๔ กันยายน ๒๕๒๕	ดุริยางคศิลป์ ๔	กองการสังคีต
๑๙ ธันวาคม ๒๕๓๓	ดุริยางคศิลป์ ๕	กองการสังคีต
๑๓ สิงหาคม ๒๕๓๙	ดุริยางคศิลป์ ๖	สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์
๑ กันยายน ๒๕๔๔	ดุริยางคศิลป์ ๗	สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์

บรรเลงตะโพน ร่วมกับดุริยางคศิลป์ สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

บรรเลงกลองทัดร่วมกับดุริยางคศิลป์ สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

บรรเลงระนาดเอกร่วมกับดุริยางคศิลป์
สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

บรรเลงระนาดทุ้มร่วมกับดุริยางคศิลป์
สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

ปัจจุบันครูอุทัย ปานประยูร เกษียณอายุราชการแล้ว เป็นข้าราชการบำนาญ และได้รับเชิญให้เป็นผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทยของสำนักการสังคีต กรมศิลปากร โดยเป็นที่ปรึกษา และถ่ายทอดความรู้ให้แก่ดุริยางคศิลป์ป็นรุ่นเยาว์ของสำนักการสังคีต กรมศิลปากร นอกจากนี้ยังได้รับเชิญให้เป็นอาจารย์พิเศษถ่ายทอดความรู้ในด้านดนตรีให้แก่หน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชน ดังนี้

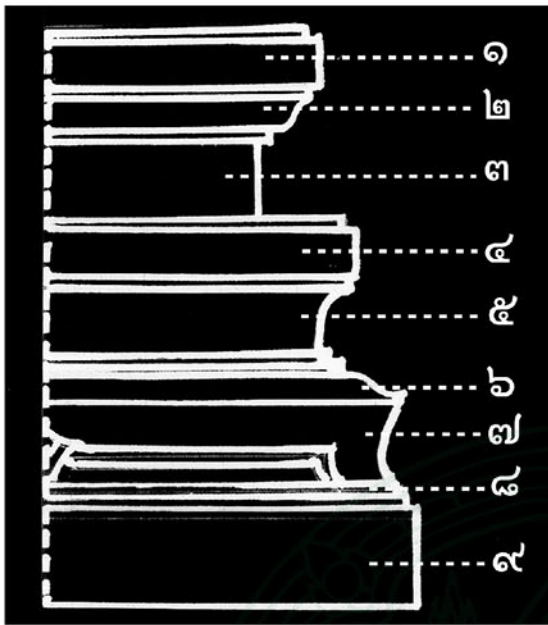
- อาจารย์พิเศษ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ตั้งแต่รุ่นแรก
- อาจารย์พิเศษ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม
- อาจารย์พิเศษ ชมรมดนตรีไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- อาจารย์พิเศษ ชมรมดนตรีไทย มหาวิทยาลัยรามคำแหง

- อาจารย์พิเศษ โครงการดนตรีกับเยาวชน ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย กระทรวงวัฒนธรรม
- อาจารย์พิเศษ ศูนย์ศิลปะการแสดง สถาบันคีตกฤหิ

ด้วยความมุ่งมั่นในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่เยาวชนอย่างต่อเนื่อง คณะกรรมการมูลนิธิคีตกฤหิ ๘๐ ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จึงยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็นศิลปินคีตกฤหิ สาขาดุริยางค์ไทย สืบไป ยิ่งความปลาบปลื้มใจแก่ครูอุทัย ปานประยูร เป็นอย่างยิ่ง แม้ในปัจจุบันครูอุทัย ปานประยูร จะมีอายุมากแล้ว แต่ท่านก็ยังคงเต็มใจที่จะถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีไทยให้แก่เยาวชน ปัจจุบันท่านพักอาศัยอยู่บ้านเลขที่ ๑๓๓/๒๐๔ ถนนกาญจนาภิเษก ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

บรรณานุกรม

- พัฒน์ พร้อมสมบัติ. หนังสือที่ระลึกอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายประสิทธิ์ ถาวร ศิลปินแห่งชาติ ณ ฌาปนสถาน วัดมกุฏกษัตริยาราม วันอาทิตย์ที่ ๙ มีนาคม ๒๕๔๖. กรุงเทพฯ : โอเดียนสแควร์. ๒๕๔๖.
- ศิลปากร, กรม. สื่อบัตรละครนอก เรื่องพระอภัยมณี, กรุงเทพฯ : ศรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๗.
- _____. สื่อบัตรโขนชุดพาลีสอนน้อง, กรุงเทพฯ : มปป., ๒๕๑๗.
- _____. สื่อบัตรโขน เรื่องรามเกียรติ์ ชุดทำวมาลีรว่าหาว่าความ, กรุงเทพฯ : การศาสนา. ๒๕๒๔.
- _____. สื่อบัตรละครเรื่องไกรทอง, กรุงเทพฯ : ศรุสภาลาดพร้าว. ๒๕๑๖.
- _____. สื่อบัตรละครเรื่องพระอภัยมณี. กรุงเทพฯ : ศรุสภาลาดพร้าว. ๒๕๑๗ .
- _____. สื่อบัตรละครเรื่องอิเหนา, กรุงเทพฯ : การศาสนา. ๒๕๒๓.
- อานันท์ นาคคง. หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายมนัส ขาวปลื้ม ท.ช., ท.ม. ณ เมรุวัดประยูรวงศาสุวรรณวิหาร กรุงเทพฯ วันพุธที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๔๑. กรุงเทพฯ : พิณณศ พรันตัง. ๒๕๔๑.

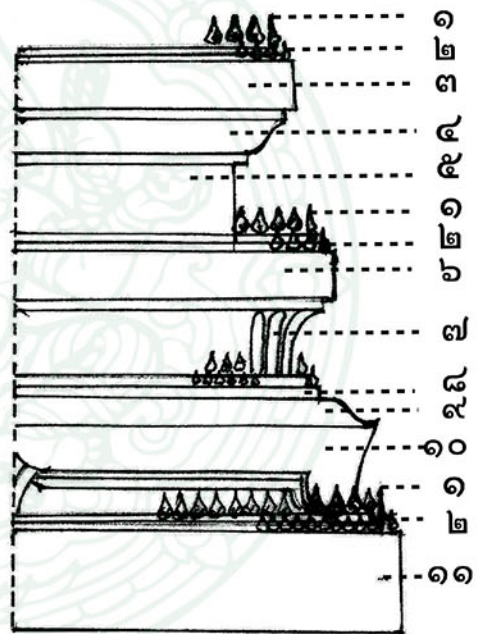
ภาพลายเส้นที่ ๔

จากภาพลายเส้นที่ ๔ มีชั้นหน้ากระดานอยู่สามแนว แนวชั้นหน้ากระดานเหล่านี้หากนำลวดลายเข้าประดับก็จะเรียกลายหน้ากระดานทั้งสิ้น เมื่อชั้นหน้ากระดานชั้นต่างๆ ประดับลวดลายเต็มพื้นที่แล้ว ชั้นต่าง ๆ เช่น ท้องไม้ บัวแวง บัวหลังสิงห์ แข่งสิงห์ ท้องไม้ ก็มักจะประดับลวดลายเต็มพื้นที่เช่นเดียวกัน เมื่อเป็นดังนั้น แนวลวดหรือชั้นลวดก็จะตั้งกระจัง ติดประดับด้วยเพื่อให้งดงามทันกันแลดูวิจิตรยิ่งขึ้น ซึ่งลวดลายหน้ากระดานนี้มักจะปรากฏอยู่คู่กันกับลายกระจัง และลายกระจังนี้ก็มีหลายชนิด หลายประเภทอีกเช่นเดียวกัน เพื่อใช้ประดับได้งดงามและเหมาะสมตามตำแหน่งต่าง ๆ ของแนวลวด แนวหน้ากระดานเป็นการตกแต่งชั้นหน้ากระดานต่าง ๆ ให้งดงามยิ่งขึ้น

ลายกระจัง

กระจังตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานฉบับพุทธศักราช ๒๕๒๕ ให้ความหมายไว้ว่า กระจัง ๑ น. ชื่อลายอย่างหนึ่ง ใช้เป็นลวดลายสำหรับเครื่องประดับ ที่อยู่บนชั้นหรือตามขอบของสิ่งบางอย่างเช่น ชั้นฐานธรรมาสน์ เครื่องประดับที่

มีลวดลายชนิดนี้เรียกว่า ตัวกระจัง ใช้ประดับหลังเพ็ญมัลลและอื่น ๆ แต่ถ้าจะอธิบายอย่างทางช่างก็จะได้ดังนี้ กระจังคือลายไทยประเภทหนึ่งมีรูปทรงที่พัฒนาขึ้นมาจากบัวตูม (บัวหลวง) ถ้ามีขนาดเล็กไม่บากลายไม่ควักได้ เรียก กระจังตาอ้อย ถ้ามีตัวใหญ่ขึ้น บากลาย ควักได้ หรือซ้อนเส้น เรียกกระจังเจิม หากมีขนาดใหญ่ปรากฏตัวเหงาทั้งสองข้างของตัวกระจังมีทรวดทรงคล้ายกับการประนมมือ เรียกกระจังปฏิญาณ และมักตั้งเรียงเป็นแถวอย่างลายเนื่องตามแนวเส้นลวดที่ใช้บังคับลายในชั้นลายต่าง ๆ มักใช้คู่กับลวดลายหน้ากระดาน

ภาพลายเส้นที่ ๕

จากภาพลายเส้นที่ ๕ จะเห็นว่ามีลายกระจังตั้งอยู่ตามแนวลวดของชั้นหน้ากระดานบน แนวลวดของหน้ากระดาน ชั้นบัวแวง และแนวลวดของชั้นหน้ากระดานล่าง ตามหมายเลข ๑ และ ๒ ซึ่งลายกระจังแถวที่ตรงกับหมายเลข ๑ เรียกว่า กระจังเจิม ลายกระจังที่ตรงหมายเลข ๒ เรียกว่ากระจังตาอ้อย ซึ่งจะอธิบายต่อไปข้างหน้า ลายกระจังนี้มีที่มาจากดอกบัวหลวง ซึ่งเป็นดอกที่ยังตูมอยู่ ดูภาพลายเส้นที่ ๖

ลิขสิทธิ์กำพร้า (Orphan Work)

พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ *

นิตยสารศิลปากรฉบับนี้คัดเลือกคำถามของ
กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์
เรื่อง หอสมุดแห่งชาติมีเอกสารที่เป็นลิขสิทธิ์กำพร้า
อยู่ในครอบครองหรือไม่ ?

ก่อนตอบคำถามเรื่องนี้ จะต้องทำความเข้าใจ
ในคำว่า ลิขสิทธิ์กำพร้า ก่อน

ลิขสิทธิ์กำพร้า (Orphan Work) หมายถึง
งานลิขสิทธิ์ที่ไม่สามารถตามหาตัวเจ้าของลิขสิทธิ์ได้^๑
ด้วยเหตุปัจจัยต่าง ๆ ทำให้ผู้สนใจงานลิขสิทธิ์นี้ไป
ใช้ไม่สามารถดำเนินการได้ดังประสงค์ จึงเสียประโยชน์
ทั้งเจ้าของลิขสิทธิ์และผู้สนใจขอใช้ลิขสิทธิ์ ซึ่งเป็นที่
ทราบกันดีว่างานลิขสิทธิ์มีอายุการคุ้มครองยาวนาน
ตามกฎหมายจะมีระยะเวลาตลอดอายุของผู้สร้างสรรค์
และมีอยู่ต่อไปอีกเป็นเวลา ห้าสิบปี นับแต่ผู้สร้างสรรค์

ถึงแก่ความตาย^๒ นอกจากนั้นการคุ้มครองลิขสิทธิ์ก็ไม่มี
เงื่อนไขของการจดทะเบียน แต่จะคุ้มครองในทันทีที่ผู้
สร้างสรรค์ได้รังสรรค์ผลงานขึ้น แม้ว่าบางประเทศ
อาจมีระบบการจดทะเบียนหรือแจ้งข้อมูลลิขสิทธิ์
แต่ก็เป็นระบบสมัครใจ จึงไม่มีประเทศใดมีฐานข้อมูล
ที่ครบถ้วนสมบูรณ์ และพบว่าผู้ใช้งานลิขสิทธิ์รวมทั้ง
กลุ่มอุตสาหกรรมสร้างสรรค์เป็นจำนวนมากประสบ
ปัญหา ไม่สามารถหาตัวเจ้าของลิขสิทธิ์เพื่อขอ
อนุญาตใช้งานอย่างถูกต้องตามกฎหมายได้ ดังนั้น
การไม่พบตัวเจ้าของลิขสิทธิ์ทำให้ผู้ใช้งานลิขสิทธิ์
ต้องเสี่ยงต่อการนำงานเหล่านั้นไปใช้โดยไม่ได้ออ
อนุญาต แต่ไม่ได้จ่ายค่าลิขสิทธิ์แก่เจ้าของ ถือเป็น
การละเมิดลิขสิทธิ์ แม้จะไม่ได้มีเจตนาก็ตาม

* นักภาษาโบราณเชี่ยวชาญ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

^๑ งานลิขสิทธิ์ที่ไม่สามารถหาตัวเจ้าของลิขสิทธิ์ได้, ม.ป.ท., ม.ป.ป., เอกสารอัดสำเนา.

^๒ พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๓๗, กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์, ม.ป.ป., หน้า ๑๐.

คำถามที่ว่าหอสมุดแห่งชาติมีเอกสารที่เป็นลิขสิทธิ์กำพร้าอยู่ในครอบครองหรือไม่

ตอบจากประสบการณ์และภารกิจในขณะรักษาราชการแทนผู้อำนวยการสำนักหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งได้รวบรวมข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องแล้ว กล่าวได้ว่า เป็นเรื่องที่ตอบได้ยากมาก เพราะ

๑. หอสมุดแห่งชาติยังไม่ได้รวบรวมทะเบียนประวัติผู้แต่งหนังสือไว้อย่างละเอียดครบถ้วนสมบูรณ์ ตั้งแต่มีการสร้างสรรค์และจัดพิมพ์หนังสืออย่างเป็นระบบ ดังนั้นการติดตามทบทวนประวัติผู้แต่งเพื่อสืบหาทายาทและที่อยู่จึงไม่สามารถดำเนินการได้

๒. ขนบของสังคมไทยที่ผ่าน ๆ มามีลักษณะเป็นสังคมแห่งการแบ่งปันมาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยอยุธยา กล่าวคือ มีวรรณกรรมหลายเรื่องที่บันทึกในเอกสารโบราณประเภทต่าง ๆ มักไม่ปรากฏนามของผู้แต่ง แต่กลับมีคำแสดงความปรารถนาของผู้แต่งหนังสือที่จะแบ่งปันความรู้ให้แก่ผู้อื่น โดยหวังผลเพียงให้ถึงซึ่งพระนิพพานตามหลักของพระพุทธศาสนาเป็นหลัก โดยเฉพาะคัมภีร์ไบเบิลที่สร้างเพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ มักแสดงเจตนาไว้ที่หน้าปก ดังตัวอย่างจากรายงานการวิจัย เรื่อง สารนิเทศจากคัมภีร์ไบเบิลสมัยอยุธยา^๓ เช่น

คัมภีร์ไบเบิล ชื่อ ลินตลปกาสินีฎีกาชาตก สร้างเมื่อพุทธศักราช ๒๑๕๐ ปีขุน มีข้อความที่ด้านซ้ายของชื่อเรื่อง จารด้วยอักษรขอมภาษาไทย ความว่า

“ฯ หนังสือเจ้ารามอาลักษณ์สร้างไว้สำหรับพระศาสนา พระสงฆ์องค์ใดจะยืมไปเล่าเรียนอย่าหวงแหนไว้”

คัมภีร์ไบเบิลชื่อ มโหสถปณทิตชาตก ผูก ๑ สร้างเมื่อพุทธศักราช ๒๒๔๙ ปีจอ มีข้อความด้านซ้ายของชื่อเรื่อง ความว่า

“หลวงเมืองลูกยายทิพย์สร้างไว้กับพระศาสนา แก่พุทธกัลบุตร”

คัมภีร์ไบเบิล ชื่อ มหาเวสสันดรสสคนจิวรรณ ไม่ปรากฏศักราชที่สร้าง แต่พิจารณาจากตัวอักษรเป็นคัมภีร์ไบเบิลที่สร้างในสมัยอยุธยา มีข้อความว่า

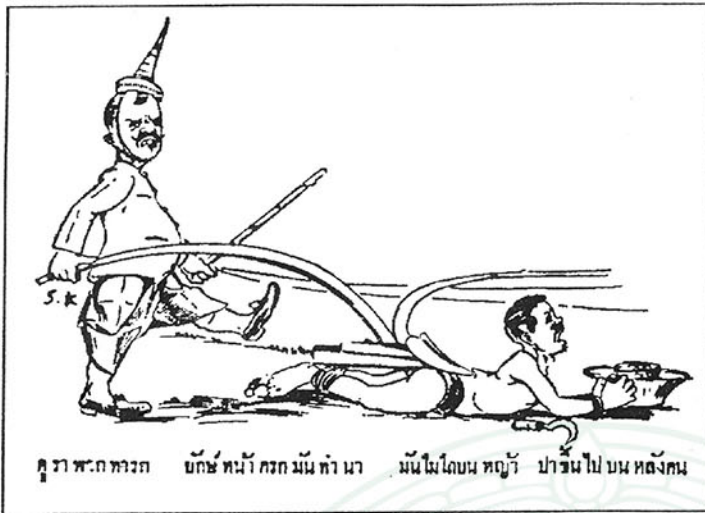
“ฯ เณรมิเขียนถวายท่านแสงให้เป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน ฯ”

จากข้อความที่ยกมาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ปรากฏโบราณของสังคมไทยไม่นิยมประกาศแสดงความเป็นเจ้าของบทประพันธ์ของตนเอง เมื่อเวลาผ่านไปทำให้เป็นปัญหาแก่นักวิชาการด้านภาษาและวรรณคดี ต้องศึกษาวิจัยเปรียบเทียบสำนวนภาษาของวรรณคดีสมัยอยุธยาหลายเรื่องเพื่อสันนิษฐานชื่อผู้แต่งให้ปรากฏ ดังนั้นวัฒนธรรมของการแบ่งปันหรือการให้โดยไม่เรียกร้อง ผลตอบแทนจึงเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมของสังคมไทยสืบมายาวนาน จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อโปรดสถาปนาหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครขึ้น เมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๔๘ ก็ยังคงมีประกาศพระบรมราชโองการในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๒ ลงวันที่ ๑๕ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๔ (พุทธศักราช ๒๔๔๘) หน้า ๖๑๙ อันเป็นการขยายบริการแบบให้เปล่าความว่า

“...ถ้าแลขยายการหอสมุดนี้ทำนุบำรุงให้เป็นหอสมุดใหญ่สำหรับพระนครให้เป็นที่ยอภัยแก่บรรดาประชาชนที่จะแสวงหาประโยชน์ต่าง ๆ อันจะพึงได้ในการอ่านหนังสือ หอพระสมุดวชิรญาณคงจะเป็นถาวรประโยชน์อย่างสำคัญ...”^๔

^๓ ก้องแก้ว วีระประจักษ์, สารนิเทศจากคัมภีร์ไบเบิลสมัยอยุธยา, รายงานการวิจัยของกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๘. (เอกสารอรรถาธิบาย).

^๔ หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร, ราชบุรินทร์: กรมศิลปากร, ๒๕๔๓, ๑๖๐ หน้า, หน้า ๑๙.

ภาพลายเส้นจากหนังสือศรีกรุง
พุทธศักราช ๒๔๗๔

นอกจากพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์ไทยแล้ว ยังได้รับพระกรุณาจากพระบรมวงศานุวงศ์ทุกรัชกาลมาโดยตลอดเช่นกัน ทำให้หอสมุดแห่งชาติมีทรัพยากรสารสนเทศที่หลากหลายทั้งจากภายในและภายนอกประเทศเป็นจำนวนมาก เพื่อให้บริการการศึกษาค้นคว้าแบบเสมอภาคทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยไม่หวังผลกำไรหรือสร้างรายได้มาโดยตลอดจวบจนปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามสังคมไทยก็ได้ปล่อยปละละเลยปัญหาต่าง ๆ ให้เกินขอบเขตพุทธศักราช ๒๔๓๕ จึงมีประกาศหอพระสมุดวชิรญาณห้ามจำหน่ายหนังสือของหอพระสมุดฯ ไปพิมพ์จำหน่ายโดยไม่ได้รับอนุญาตเป็นครั้งแรก แต่ก็เป็นการคุ้มครองเฉพาะหนังสือของหอพระสมุดฯ เท่านั้น ต่อมาพุทธศักราช ๒๔๔๔ จึงมีการออกพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ของผู้แต่งหนังสือ ร.ศ. ๑๒๐ ขึ้นเพื่อให้ความคุ้มครองผลงานของผู้แต่งหนังสือที่มีระยะเวลาคุ้มครองตลอดชีวิตของผู้แต่ง แต่พระราชบัญญัติฉบับนี้คำว่า หนังสือ ยังมีความหมายแคบ

พุทธศักราช ๒๔๕๗ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงแก้ไขพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ผู้แต่งหนังสือให้กว้างขึ้น และกำหนดแบบพิธีในการให้ความคุ้มครองด้วยการจดทะเบียนและระบุกรรมสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ แต่ก็ไม่คุ้มครองเรื่องหยาดคาย

ดูหมิ่นศาสนา ยุยงให้เกิดจลาจล หรือมีวัตถุประสงค์เพื่อหลอกลวงประชาชน เป็นต้น

พุทธศักราช ๒๔๗๔ ประเทศไทยจึงมีพระราชบัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรมขึ้น เพราะประเทศไทยเข้าเป็นภาคีสถัญญากรุงเบิร์น ซึ่งมีข้อกำหนดว่าประเทศภาคีต้องไม่กำหนดแบบพิธีใด ๆ เป็นเงื่อนไขในการได้มาซึ่งลิขสิทธิ์ ต่อมาคุ้มครองไม่กว้างขวางพอ จึงบัญญัติพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์พุทธศักราช ๒๕๒๑ ขึ้น อย่างไรก็ตามการขยายตัวทางเศรษฐกิจการค้าและอุตสาหกรรมในประเทศและระหว่างประเทศในโลกยุคโลกาภิวัตน์จึงกลายเป็นประเด็นปัญหาให้ตราพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์พุทธศักราช ๒๕๓๗ ขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับข้อตกลงระหว่างประเทศ ว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการค้า

กล่าวโดยสรุป กฎหมายคุ้มครองลิขสิทธิ์ของสังคมไทย แม้จะมีมายาวนานแต่ก็ไม่มีกรณีจดทะเบียนหรือบันทึกข้อมูล อันเนื่องจากการเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ไว้เป็นหลักฐาน มีเพียงข้อบังคับในกฎหมายที่แสดงความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ทันทีที่ปรากฏผลงานเท่านั้น

๓. ปัญหาเรื่องลิขสิทธิ์กำพไรในประเทศไทย ยังไม่ได้มีการตกลงมอบหมายหน้าที่ให้หอสมุดแห่งชาติเป็นผู้ดูแล แก้ปัญหา ประเภทหนังสือหรือสื่อสารสนเทศทุกชนิด ดังนั้นหอสมุดแห่งชาติจึงไม่มี

อำนาจดำเนินการใด ๆ แม้จะมีสถาบันการศึกษาในต่างประเทศทำหนังสือมาขออนุญาตใช้ภาพเก่าจากหนังสือที่ตีพิมพ์ในประเทศไทยเมื่อกว่า ๑๐๐ ปีมาแล้ว ตามความเข้าใจของนานาประเทศที่หอสมุดแห่งชาติของแต่ละประเทศน่าจะได้รับมอบอำนาจให้มีหน้าที่ดูแลดำเนินการ

อย่างไรก็ดีสำนักหอสมุดแห่งชาติรับรู้และเห็นปัญหาที่จะเกิดขึ้นอีกมากในอนาคตจึงวางแผนดำเนินการแก้ปัญหาเบื้องต้นผ่านระบบการทำงานให้บริการของหอสมุดแห่งชาติ เช่น บริการจัดแจ้งการพิมพ์ และบริการให้เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ (ISBN) และเลขมาตรฐานสากลประจำวารสาร (ISSN) ด้วยการเพิ่มข้อมูลทะเบียนประวัติผู้แต่งให้ละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น และต้องหมั่นปรับปรุงข้อมูลให้ทันสมัยอยู่ตลอดเวลา เพื่อจะได้สามารถให้คำแนะนำแก่ผู้สนใจใช้บริการได้อย่างสัมฤทธิ์ผล

นอกจากนั้นกรณีที่เป็นผลประโยชน์ระหว่างหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรเอกชนที่ต้องการหารายได้จากการทำหนังสือหรือสื่อดิจิทัล จึงต้องมีกรรมทรัพย์สินทางปัญญา หน่วยงานภาครัฐที่ทำหน้าที่ให้บริการ เช่น หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ และสมาคมผู้จัดพิมพ์และผู้จำหน่ายหนังสือแห่งประเทศไทย ร่วมประชุมหารือวางหลักเกณฑ์การดำเนินงานและมอบหมายภารกิจให้ผู้รับผิดชอบ

ตัวอย่างจดหมายขออนุญาตจากสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศออสเตรเลีย

โดยตรง พร้อมทั้งวางหลักเกณฑ์การแบ่งปันผลประโยชน์อย่างชัดเจน เป็นรูปธรรม ให้เสมอภาคทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อรักษาผลประโยชน์ของชาติและประชาชนในโลกไร้พรมแดนให้เป็นรูปธรรมโดยเร็ววัน

1492557
Subject: Request for review
From: Pippa Whishaw <pwishaw@cambridge.org>
To: director@nlk.go.th
Fri, 22 Nov 2013 02:55:25 +0000
Dear Sir/Madam,

My name is Pippa Whishaw and I am a Development Editor at Cambridge University Press, Australia. I am writing to request permission to use a cartoon in the new edition of A History of Thailand by Chris Baker and Pasuk Phongpaichit. The cartoon appeared in Si Krung newspaper on 4 August 1931. The caption translates as: "Cruel-faced giants don't plough the fields but on the backs of the people." The image is attached below.

I request your permission to reproduce this material worldwide in this book, in all subsequent editions, revisions and translations of it in print and in all other forms of media, now or hereafter known (including books, journals, CD-ROMs, online and internet), derivative works based on this book, and other publications published by Cambridge University Press.

Acknowledgement will be given to the author and publisher.

Details of the publication are as follows:

Title: A History of Thailand, 3ed
Author: Chris Baker and Pasuk Phongpaichit
Publication Date: June 2014
Publisher: Cambridge University Press
Print run: a total of 5,000 copies over three years

Please let me know if you would like any more information or if you have any questions. If I should contact someone else in regards to permission, I would be grateful if you would direct me there.

I look forward to hearing from you.

Kind Regards,

Pippa Whishaw

Academic Development Editor
Cambridge University Press
177 Williamstown Road
Port Melbourne VIC 3207

POST: Private Bag 31, Port Melbourne VIC 3207
TEL: +61 (03) 8671 1437
FAX: +61 (03) 9676 9955
EMAIL: pwishaw@cambridge.edu.au
www.cambridge.edu.au

• m0001.tif Downloadable File - 5 MB

บรรณานุกรม

งานลิขสิทธิ์ที่ไม่สามารถหาตัวเจ้าของลิขสิทธิ์ได้, ม.ป.ท., ม.ป.ป., เอกสารอัดสำเนา.

พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๓๗, กรรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์, ม.ป.ป., หน้า ๑๐.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์, สารานิตเทศจากคัมภีร์ไบเบิลงานสมัยอยุธยา, รายงานการวิจัยของกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๘. (เอกสารอัดสำเนา).

หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร, ราชบุรี : กรมศิลปากร, ๒๕๔๓, ๑๖๐ หน้า, หน้า ๑๘.

Masterpiece in the Fine Arts Department : A Bronze Belt

The excavation of Noen U Loke archaeological site in 1997 - 1998 conducted by the Fine Arts Department, in cooperation with University of Otago of New Zealand, unearthed a number of early burials dating between 2,200 - 1,700 years ago, or the Metal Age. Archaeological artifacts from the excavation are stored at Phimai National Museum in Phimai District, Nakhon Ratchasima Province. There are interesting finds which look strange and unique called "Bronze Belts" found with the skeleton number 14 and the skeleton number 69 along with other ornaments, including metal tools, glass beads, and ceramic vessels. The bronze belts were manufactured using a special technique; one edge was flatten by hitting on it and then rolling into spiral or straw shape, while the other edge was sharpened enough to be insert inside such spiral or straw shape. The circumference of the belts could be enlarged or tightened in order to put it on body conveniently. This is considered a traditional knowledge of prehistorical people. Several ornaments including bronze belts would be worn on daily basis or particularly for the funeral tradition. This is another masterpiece worth an in-depth study.

Translated by Thanik Lertcharnrit and Nanyard Nanta

เครื่องประดับสำริดลักษณะพิเศษ ที่นักโบราณคดีเรียกว่า “ห่วงเอว”

สมชาย ณ นครพนม*

ในระหว่างพุทธศักราช ๒๕๔๐ - ๒๕๔๑ กรมศิลปากรร่วมกับมหาวิทยาลัยโอทาโก ประเทศนิวซีแลนด์ทำการสำรวจและขุดค้นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่สำคัญในจังหวัด นครราชสีมา บริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน เรียกว่า “แหล่งโบราณคดีเนินอุโลก” อำเภอโนนสูง จังหวัด นครราชสีมา ซึ่งอยู่ห่างจากแหล่งโบราณคดีที่มีชื่อเสียงอีกแห่งหนึ่งของประเทศไทย คือ แหล่ง

โบราณคดีบ้านโนนวัด ในพื้นที่ตำบลพลสงคราม เพียง ๒ กิโลเมตร ในการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดี เนินอุโลกครั้งนั้น พบโครงกระดูกมนุษย์ ๑๒๕ โครงมีผล จากการตรวจสอบกำหนดอายุของแหล่งโบราณคดีว่า การฝังศพในสมัยแรกนั้นมีอายุราว ๒,๒๐๐ ปี - ๑,๗๐๐ ปีมาแล้ว หากลำดับยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของ ประเทศไทย จัดอยู่ในสมัยเหล็ก ซึ่งในสมัยนี้มีลักษณะ การดำรงชีวิตแบบชุมชนที่ทำการเกษตรกรรมและ

* นักโบราณคดีทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านโบราณคดี (โบราณคดีและพิพิธภัณฑ) กรมศิลปากร

เลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะมีการปลูกข้าวอย่างเป็นล่ำเป็นสัน มีการเลี้ยงสัตว์ ซึ่งอาจเป็นทั้งใช้งานและเป็นอาหาร เช่น วัว ควาย สุนัข และหมู ทั้งยังล่าสัตว์ป่าและจับสัตว์น้ำ เป็นอาหาร ที่เด่นชัดที่สุดในประเพณีวัฒนธรรม คือ การฝังศพ โดยฝังสิ่งของเครื่องใช้เป็นเครื่องอุทิศจำนวนมาก ที่ขุดค้นพบเช่น ใบหอก หัวขวาน ที่ทำจากสำริดและเหล็ก เครื่องประดับสำริด เหล็ก แก้ว และ

หินอาเกต หินคาร์เนเลียน กระดุกสัตว์ เปลือกหอย และเครื่องปั้นดินเผา นอกจากนั้นยังพบลูกปัดทองคำในหลุมฝังศพ ซึ่งน่าจะเป็นสิ่งของที่แลกเปลี่ยนหรือซื้อขายมาจากชุมชนอื่น จำนวนสิ่งของและประเภทของสิ่งของที่ฝังพร้อมกับศพ บ่งบอกถึงความแตกต่างของฐานะทางสังคมได้เป็นอย่างดี

BRONZE RING cat. 959
beyond head

BRONZE EAR PLUG
cat. 1044

OVER 11
BRONZE BANGLES
cat. 993

FOUR BRONZE BELTS
cat. 1046

OVER 59 BRONZE
FINGER RINGS
cat. 1603

BRONZE EAR PLUG
cat. 1045

BIMETALLIC RING
cat. 1647 under chin

POTTERY VESSEL
cat. 1607

NINE BRONZE BANGLE
cat. 1602 under cat. 1607

BIMETALLIC RING
cat. 1608

OVER 65 BRONZE FINGER
cat. 1604

IRON ARROWHEAD
cat. 1674 under femur

OVER 26
BRONZE TOE RINGS
cat. 1605

SEVEN BRONZE TOE RINGS
cat. 1606 AND TWO BIMETALLIC
RINGS cat. 1606

เมื่อการสำรวจและขุดค้นดำเนินการเสร็จสิ้นไปแล้ว หลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นโบราณวัตถุได้นำไปเก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เพื่อการศึกษาเพิ่มเติมและการนำออกจัดแสดง มีโบราณวัตถุสำคัญที่น่าสนใจหลายชิ้น ชิ้นหนึ่งที่ดูแปลกตาและเป็นลักษณะพิเศษ ที่ค่อนข้างสมบูรณ์พบไม่มากนักในแหล่งโบราณคดีเนินอุโลก คือ เครื่องประดับที่ขุดค้นพบบริเวณส่วนเอวของโครงกระดูก นักโบราณคดีเรียกว่า “ห่วงเอวสำริด” (Bronze Belts)

โครงกระดูกเพศชายหมายเลข ๑๔ จากแหล่งโบราณคดีเนินอุโลก เสียชีวิตเมื่ออายุ ๓๕ - ๔๐ ปี นับว่าเป็นชายที่มีฐานะและแต่งกายด้วยการสวม

ห่วงเอวสำริด ๓ ห่วง พบที่โครงกระดูกหมายเลข ๑๔

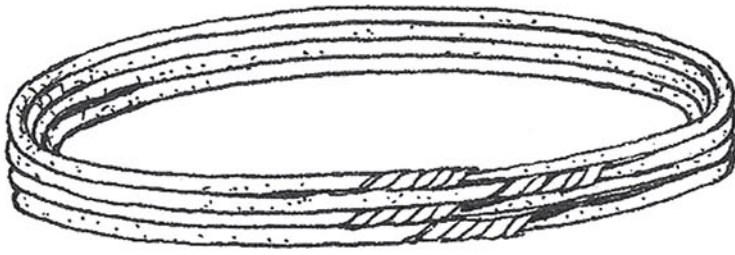

ภาพถ่ายห่วงเอวสำริดที่พบบนโครงกระดูกหมายเลข ๖๔ ส่วนที่เป็นวงเล็ก ๆ คือแหวนนิ้วมือ

เครื่องประดับจำนวนมาก มีต่างหูเงินขดเป็นเกลียว เคลือบด้วยทองคำข้างละ ๑ อัน บริเวณคอมีห่วงที่ทำจากโลหะสองชนิดคือสำริดและเหล็ก ต้นแขนทั้ง ๒ ข้างสวมกำไลสำริดชนิดกลมตัน ข้างละประมาณ ๗๕ วง ตั้งแต่ข้อศอกถึงหัวไหล่ นิ้วมือสวมแหวนสำริดหลายวง ที่รอบเอวมีห่วงสำริด ๓ วง ที่หัวแม่เท้าสวมแหวนสำริดขนาดใหญ่ มีลักษณะดินเผา ใบมีดเหล็ก และลูกปัดแก้วฝังรวมอยู่ด้วย

โครงกระดูกหมายเลข ๖๔ จากแหล่งโบราณคดีเนินอุโลก เป็นชายหนุ่มเสียชีวิตเมื่อประมาณอายุ ๒๕ - ๓๐ ปี สูงประมาณ ๑๖๗.๙ เซนติเมตร สวมต่างหูทำจากสำริดทั้งสองข้าง สวมกำไลสำริดที่แขนซ้าย ๙ วง และอย่างน้อย ๑๑ วงที่แขนขวา สวมแหวนนิ้วมือข้างขวา ๕๙ วง และข้างซ้าย ๖๕ วง สวมแหวนนิ้วเท้าข้างขวา ๒๖ วง และข้างซ้าย ๗ วง วงที่สวมใส่นิ้วโป้งและนิ้วชี้มีขนาดใหญ่ ทำจากโลหะสองชนิด (bi-metallic) คือ สำริดและเหล็ก ที่ได้ศิระและบนหน้าอกพบกำไลสำริดแตกหักวางอยู่ พบใบมีดเหล็กอยู่ที่ข้างศีรษะขวา เครื่องมือเหล็กคล้ายหัวลูกศรพบที่ใต้ขา พบเศษลูกปัดแก้วจากดินของหลุมศพที่น่าสนใจคือ ที่เอวของศพพบว่าสวมห่วงสำริดกลมรอบเอวถึง ๔ วง

“ห่วงเอวสำริด” (Bronze Belts) มีลักษณะด้านตัดเป็นเส้นสำริดกลมตันมีเส้นผ่าศูนย์กลางเฉลี่ย ๒๖ เซนติเมตร ขนาดด้านตัดเฉลี่ย ๕ - ๗ มิลลิเมตร โค้งเป็นวงกลม บางเส้นโค้งคล้ายรูปไข่ ตรงปลายแยกจากกันได้ด้วยเทคนิคการสร้างให้ปลายข้างหนึ่งแบนด้วยการตี แล้วม้วนให้เป็นคล้ายเกลียวหรือหลอด ส่วนปลายอีกข้างหนึ่งแหลมทำให้สอดเข้าไปในเกลียวหรือหลอดได้ สามารถขยายหรือลดขนาดเส้นรอบวงและสวมบนร่างกายได้สะดวก นับเป็นภูมิปัญญาของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ซึ่งการทำเครื่องประดับที่ต้องการสวมใส่แบบขยายได้นี้ พบว่า เครื่องประดับห่วงคอทำจากสำริด ที่พบในแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมบ้านเชียงใช้เทคนิคคล้ายกัน

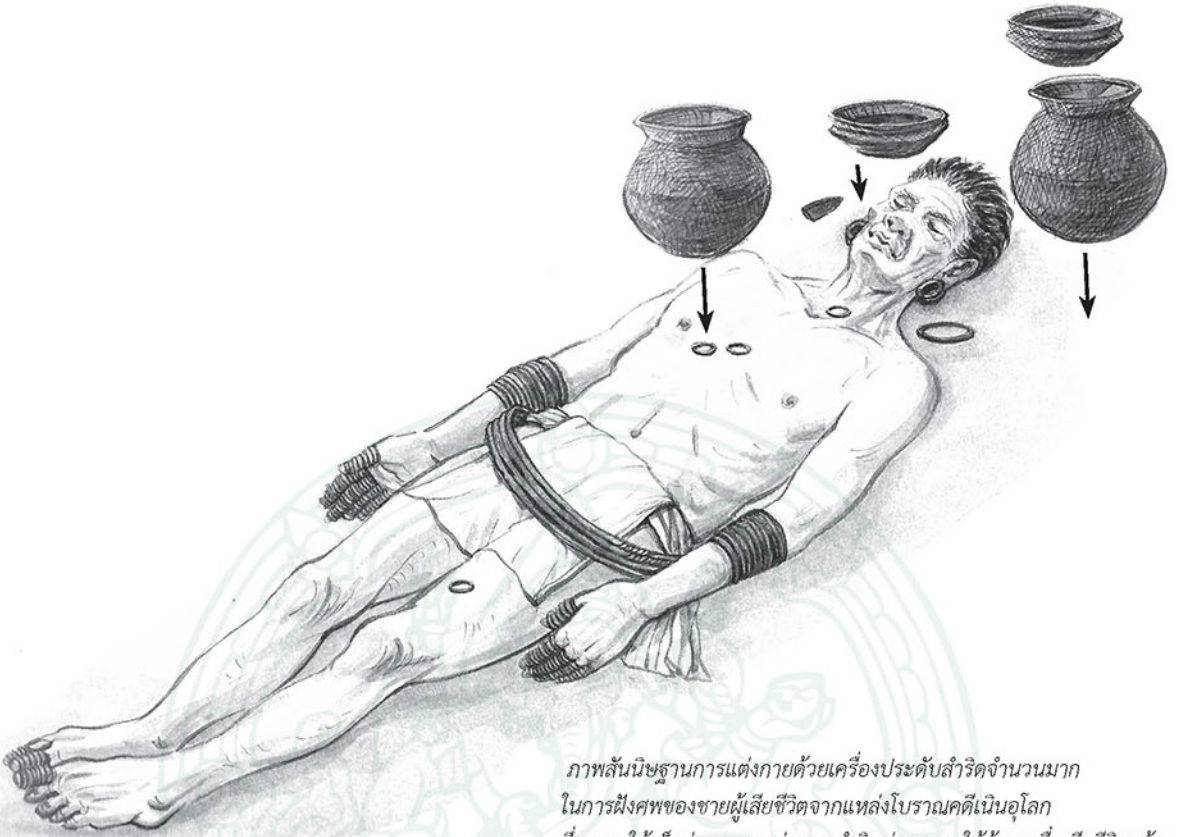

ภาพขยายห่วงเอวสำริดและส่วนปลายทั้ง ๒ ข้าง

ห่วงเอวสำริดที่แหล่งโบราณคดีเนินอุโลก นับได้ว่าเป็นโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดี ซึ่งเป็นหลักฐานแน่ชัดถึงการใช้งาน ในรูปแบบของเครื่องประดับร่างกาย ร่วมกับการประดับร่างกายอื่น ๆ ที่น่าสนใจ คือ การประดับร่างกายด้วยเครื่องประดับสำริดจำนวนมาก น่าจะแสดงให้เห็นว่า ชายหนุ่มผู้เสียชีวิตนี้ ก่อนข้างจะมีฐานะสูงทางสังคม ลองเปรียบเทียบกับในยุคปัจจุบัน สังคมชาวเขาเผ่าลีซอ เครื่องประดับที่ขาดไม่ได้คือกำไลคอหรือห่วงคอ ที่จะสวมใส่มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฐานะด้วยเช่นกัน

การสวมเครื่องประดับจำนวนมากเช่นชายหนุ่มผู้นี้ จะสวมในชีวิตประจำวันหรือไม่ เป็นเรื่องที่น่าสนใจเพิ่มเติม ในสังคมมนุษย์หลาย ๆ ท้องถิ่น เมื่อจะมีการไปร่วมกิจกรรมงานสำคัญหรือมีพิธีกรรมสำคัญ มักจะแต่งกายประดับประดาร่างกายอย่างเต็มที่ และสวยงามตามแต่ละประเพณีนิยมของสังคมในแต่ละท้องถิ่น แต่ในวิถีชีวิตประจำวัน การตกแต่งร่างกายจะแตกต่างกันไป เช่น เรียบง่ายและธรรมดา ให้เหมาะสมกับสภาพอากาศ อาชีพของตน จึงเป็นไปได้ว่า ในสังคมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่เนินอุโลก

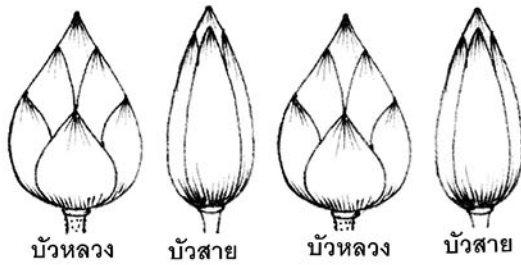

ภาพสันนิษฐานการแต่งกายด้วยเครื่องประดับสำริดจำนวนมาก
ในการฝังศพของชายผู้เสียชีวิตจากแหล่งโบราณคดีเนินอุโลก
ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการสวมห้วงเอวสำริดน่าจะสวมให้ผู้ตายเมื่อเสียชีวิตแล้ว

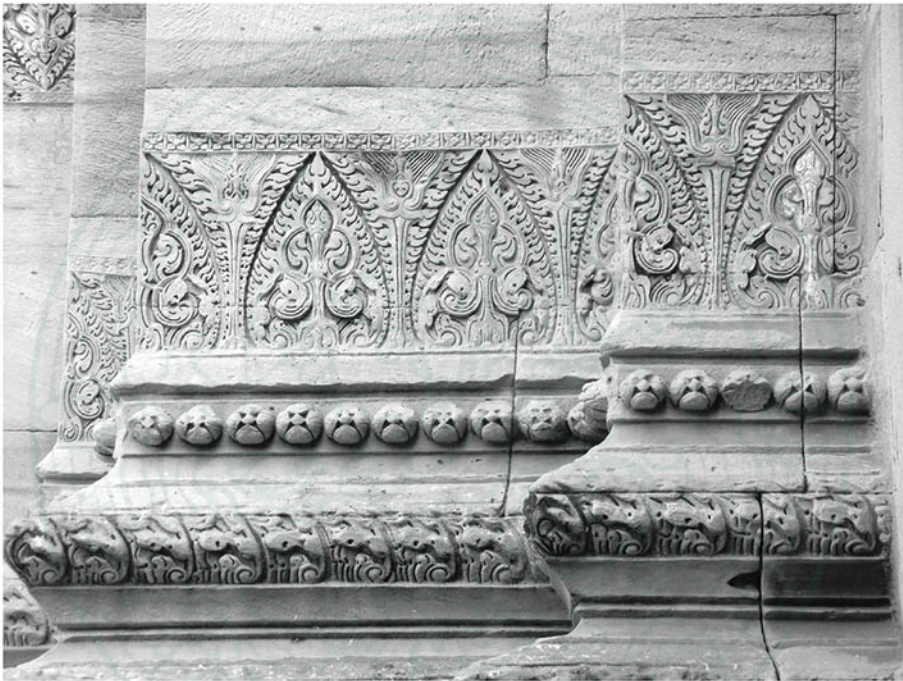
น่าจะคล้ายกับสังคมของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์
ที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันโดยทั่วไป น่าจะแต่งกาย
ด้วยเครื่องประดับอย่างมากมายและเป็นพิเศษเมื่อมี
พิธีกรรมสำคัญเท่านั้น เช่น การตกแต่งร่างกายให้ผู้ตาย
ในพิธีกรรมฝังศพ ตามความเชื่อเรื่องการไปมีชีวิตในโลก
อื่นหรือในภพหน้า จะได้มีสิ่งของเครื่องใช้อุดมสมบูรณ์
ไม่ลำบาก

ลองคิดถึงสภาพของหนุ่มนายพรานที่ต้อง
เข้าป่าล่าสัตว์ การสวมแหวนที่นิ้วมือนิ้วเท้าจำนวนมาก
และสวมกำไลแขนหลายวง คงทำให้การเคลื่อนไหว
เป็นไปอย่างยากลำบาก ยิ่งสวมห้วงเอวสำริดหลายวง
การเคลื่อนที่แต่ละก้าวย่อมทำให้เกิดการกระทบกัน
จนมีเสียงดัง ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อการล่าสัตว์ เพราะ
อาจทำให้สัตว์ตกใจหนีไปในที่สุด

ภาพลายเส้นที่ ๖

ภาพลายเส้นที่ ๖ นำมาเฉพาะดอกติดตั้งเรียงกันเป็นแถวเป็นแนวเดียวกันอย่างเดียวกับลายเนื่อง ซึ่งเราจะพบเห็นได้จากปราสาทหินต่าง ๆ เช่น ที่ฐานปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นงานช่างศิลปกรรมขอม แต่ติดดอกทางด้านก้านดอกหันปลายดอกออกทางด้านนอก ดังภาพที่ ๒

ภาพที่ ๒

ภาพที่ ๓

แต่ช่างไทยเราพัฒนาขึ้นเป็นรูปของลายกระจัง ซึ่งยังมีรูปทรงของดอกบัวตูมอยู่โดยไม่ทำรูปเป็นดอกบัว แต่ทำลวดรูปของดอกบัว ดูภาพที่ ๓ ซึ่งเป็นหน้ากระดานชั้นกระจังปราสาทวัดพระเทพบิดร ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

กระจังที่ตั้งเป็นแนวเป็นแถวนี้ช่างไทยนิยมทำให้มีขนาดลดหลั่นกันเป็นสองขนาดบ้าง สามขนาดบ้าง โดยให้กระจังที่มีขนาดเล็กใกล้เคียงกับตาอ้อย เรียกกระจังตาอ้อย เพราะมีขนาดใกล้เคียงกับตาอ้อย

ใบสมัครสมาชิก

นิตยสาร

ศิลปากร

ข้าพเจ้า ☐ นาย ☐ นาง ☐ นางสาว.....นามสกุล.....อายุ.....ปี

สถานที่จัดส่ง (โปรดกรอกข้อมูลอย่างละเอียดด้วยตัวบรรจงให้ชัดเจน)

.....เลขที่.....

อาคาร.....ชั้น.....ห้อง.....ซอย.....

ถนน.....แขวง.....เขต.....จังหวัด.....

รหัสไปรษณีย์.....E-mail address.....

โทรศัพท์.....โทรสาร.....

ประสงค์จะสมัครสมาชิคนิตยสารศิลปากร พ.ศ. ๒๕๕๗ ราคา ๖๐๐ บาท (ค่าจัดส่งฟรี)

☐ สมาชิกเก่าต่ออายุ

☐ สมาชิกใหม่

ชำระค่าสมาชิกโดย

☐ เงินสด (ในกรณีสมัครด้วยตนเอง)

☐ โอนเงินเข้าบัญชีธนาคารกรุงไทย สาขาราชดำเนิน

ชื่อบัญชี “นิตยสารศิลปากร” เลขที่บัญชี 018-0-05671-9

ต้องการใบเสร็จในนาม

☐ ส่วนตัว

☐ หน่วยงาน

กรณีที่ชำระด้วยวิธีการโอนเงินเข้าบัญชีธนาคาร กรุณาส่งหลักฐานการโอนเงิน (ใบ PAY IN)

พร้อมชื่อ - นามสกุล (ตัวบรรจงให้ชัดเจน) มาตามที่อยู่ด้านล่าง เพื่อที่จะออกใบเสร็จรับเงินจัดส่งให้ต่อไป

*****สำหรับท่านที่สมัครหรือต่ออายุนิตยสารศิลปากร**
จะได้รับ หนังสือ “โขน อัจฉรียนาฏกรรมสยาม” จำนวน ๑ เล่ม ฟรี
(ของมีจำนวนจำกัด) ตัดหรือถ่ายสำเนาแล้วกรอกใบสมัครสมาชิก
ส่งไปที่ผู้จัดการนิตยสารศิลปากรตามที่อยู่ด้านล่าง

ขอเชิญชวนส่งบทความลงในนิตยสารศิลปากร

นิตยสารศิลปากรของกรมศิลปากรเป็นนิตยสารราย ๒ เดือน กำหนดออกปีละ ๖ ฉบับ เพื่อเผยแพร่ผลงานด้านศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ ตลอดจนส่งเสริมการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ เนื้อหาในนิตยสารศิลปากรครอบคลุมความรู้และข้อมูลที่น่าสนใจของศิลปวัฒนธรรมทุก ๆ ด้าน ที่กรมศิลปากรดูแลรับผิดชอบ

นักวิชาการท่านใดสนใจเขียนบทความที่มีเนื้อหาเชิงวิชาการ การศึกษา ค้นคว้าวิจัยใหม่ ๆ การศึกษาดูงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการกิจกรรมศิลปกรรมศิลปากร กรมศิลปากรขอเชิญชวนให้ท่านเขียนเรื่องของท่านส่งมาเพื่อให้กรมศิลปากรพิจารณานำลงในนิตยสารศิลปากร โดยบทความที่จัดส่งมาต้องไม่ใช่

บทความที่จะนำไปพิจารณาเป็นส่วนประกอบของการขอสำเร็จการศึกษาหลักสูตรใด ๆ

บทความที่ส่งจะต้องมีความยาวของเนื้อหาไม่เกิน ๕ หน้ากระดาษ A4 โดยใช้ภาษาที่อ่านเข้าใจง่าย ไม่เน้นเนื้อหาวิชาการในเชิงลึกมากเกินไป และมีภาพประกอบเรื่องในจำนวนที่เหมาะสมกับเนื้อหา พร้อมบทความย่อภาษาไทย หรือภาษาอังกฤษ ความยาวไม่เกิน ๑ หน้ากระดาษ A4 โดยบันทึกลงในแผ่น CD ส่งมายังที่อยู่ซึ่งปรากฏอยู่ในนิตยสารศิลปากรนี้ บทความที่ได้รับการพิจารณาให้นำลงในนิตยสารศิลปากร ผู้เขียนจะได้รับค่าตอบแทนตามระเบียบของทางราชการ

สอบถามรายละเอียดได้ที่

กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักบริหารกลาง กรมศิลปากร ถนนหน้าพระธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทร./โทรสาร. ๐ ๒๒๒๒ ๐๙๓๔ ๐ ๒๒๒๒ ๓๕๖๙ ๐ ๒๒๒๔ ๒๐๕๐ และ ๐ ๒๒๒๔ ๔๗๐๒

“...ช่างเขียนถ้าเขียนพรหมแล้วเป็นสีหน้าทุกที
แต่หาถูกไม่พรหมใหญ่องค์เดียวที่มีสีหน้า
องค์ที่มากล่าวอุทานเมื่อพระเจ้าเข้านิพพานนั้น
ในหนังสือใช้คำอย่างไร ซึ่งพอจะสังเกตได้
ถ้าว่าเป็นมหาพรหมฤทธหบดีพรหมแล้วก็ต้องเขียนสีหน้า...”

จากลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ถึงสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๖๔

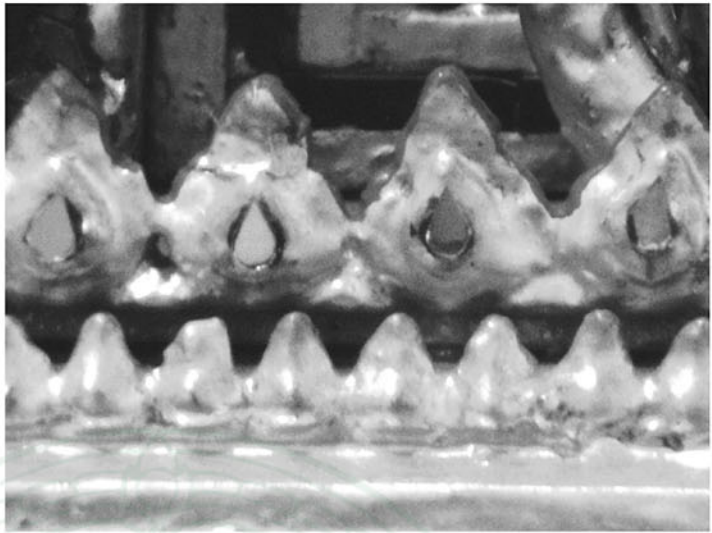

ช้างแม่และลูกช้างสำคัญเดินทางมาถึงเมืองเชียงใหม่

ภาพที่ ๔

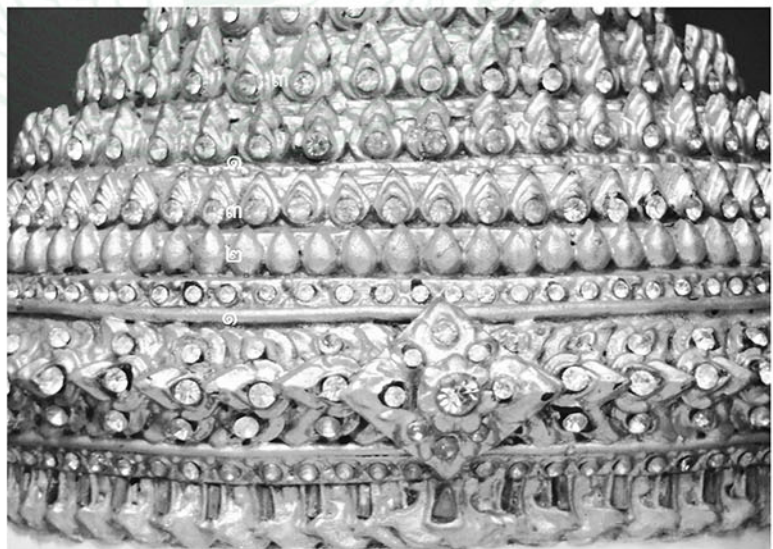
ภาพที่ ๕

ดูภาพที่ ๔ อยู่แถวหน้าและอยู่ต่ำกว่ากระจิงอื่น ๆ
ดูภาพที่ ๕ กระจิงตาอ้อยนี้เดิมไม่บากและขุดใส่
ใส่แนวกระจก หรือประดับพลอยใด ๆ ดังกระจิง
ในภาพที่ ๕ และภาพที่ ๖ ซึ่งอยู่แถวกลางด้านหน้าสุด

ในภาพที่ ๖ หมายเลข ๒ เป็นแถวกระจิงตาอ้อย
คือไม่บากลายและควักใส่ลายมีรูปลักษณะคล้าย
ตาอ้อย ในภาพที่ ๓ บางคนเรียกกระจิงบอด คือไม่มี
แนวหรือหลุมประดับกระจก แต่ความจริงเป็นกระจิง

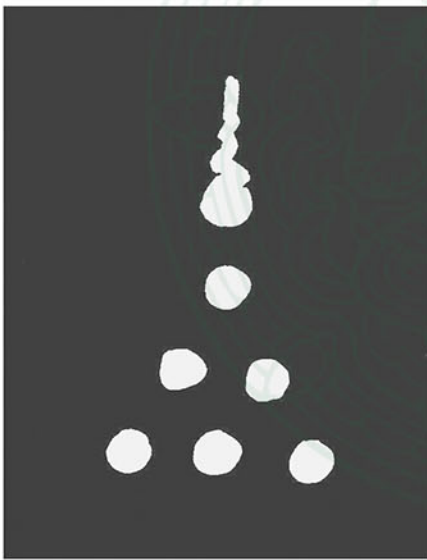
ที่มีขนาดและลักษณะคล้ายตาของต้นอ้อยโบราณ
เรียกว่า กระจิงตาอ้อย ซึ่งช่างจะจัดไว้แถวกลางและ
อยู่ด้านหน้าสุด ส่วนแถวที่ ๒ ซึ่งอยู่เหนือขึ้นไปและอยู่
แนวถัดเข้าข้างในหรือข้างหลังกระจิงตาอ้อยมีขนาด
ใหญ่กว่ากระจิงตาอ้อย มีการบากลายและควักใส่
สำหรับประดับกระจก หรือประดับพลอย ฯลฯ เรียก
กระจิงเจิม เนื่องมาจากมีลักษณะคล้ายกับการเจิมแบ่ง
กระแจะจันทร์ ในงานมงคลต่าง ๆ เช่น เจิม ๓ จุด

- หมายเลข ๑ ลวดแนวกระจิง
- หมายเลข ๒ กระจิงตาอ้อย
- หมายเลข ๓ กระจิงมีแนว

ภาพที่ ๖

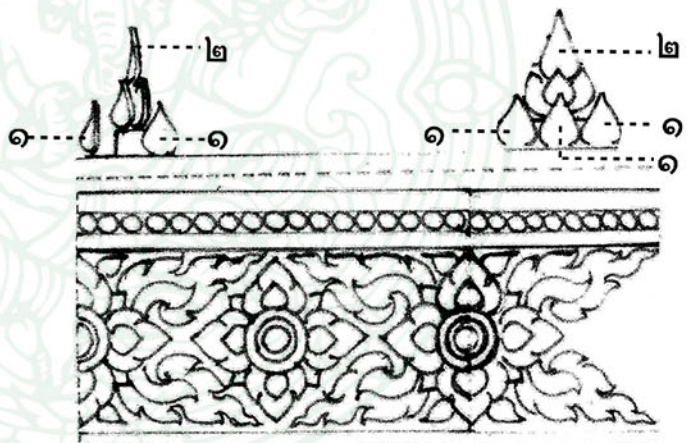
หมายถึง คุณพระรัตนตรัย หรือเจิม ๕ จุด หมายถึงคุณของพระพุทธเจ้า ๕ องค์ คือกระจงตาอ้อยอยู่แถวล่าง ส่วนกระจงเจิมจะอยู่แถวบนหรือแถวที่อยู่เหนือขึ้นไป และอยู่ตรงระหว่างกระจงตาอ้อยสองตัว หรือสามตัว คล้ายกับการเจิมแป้งกระแจะ ช่างจึงนิยมเรียกเปรียบว่ากระจงเจิม แม้การเย็บใบตองเป็นกระทงประทีปสำหรับใช้ในเทศกาลลอยกระทง หากพับใบตองแถวล่างอยู่แถวบนและพับแถวที่สองอยู่แถวในและอยู่เหนือขึ้นไปให้ตัวใบตองที่พับแนวในอยู่ตรงกลางระหว่างปลายแหลมของใบตองที่พับแถวล่างสลับระหว่างตัวกันไปตลอดโดยรอบจนเป็นรูปกระทง ก็จะเรียกกระทงประเภทนี้ว่ากระทงเจิมเหมือนกันกับกระจงเจิม ดูภาพที่ ๗ ซึ่งเป็นแป้งกระแจะเจิมในที่แตกต่างกัน ๆ เพื่อความเป็นสิริมงคล

ภาพที่ ๗

จากภาพลายเส้นที่ ๗ หมายเลข ๑ คือกระจงตาอ้อย ดูภาพที่ ๓ - ๕ ประกอบ หมายเลข ๒ อยู่แถวบนและถัดเข้าด้านใน ลายกระจงแถวนี้จะมีการบากลายทั้งสองข้าง และควักไส้สำหรับประดับกระจงหรือประดับพลอย ฯลฯ และตั้งตัวกระจงให้อยู่ระหว่างของกระจงตาอ้อยทั้งสองหรือสามตัวอยู่ในทรงสามเส้ามีฐานกว้างปลายแหลมอย่างเจิมแป้งกระแจะ เมื่อผ่าน

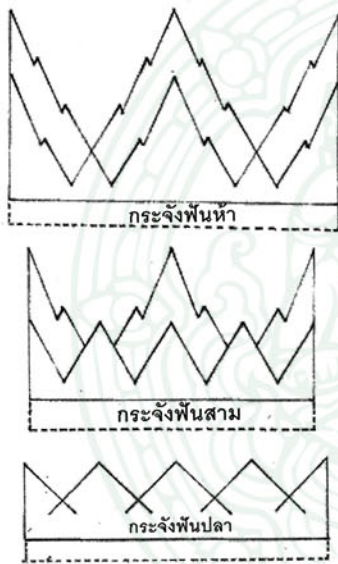
กาลเวลานานเข้าความเข้าใจที่มานั้นจึงคลายลง ช่างภายหลังก็มักจะบากกระจงตาอ้อยควักไส้ไว้ประดับกระจงหรือประดับพลอย ช่างปัจจุบันมักเรียกว่าสอดไส้ใส่แววลาย เมื่อบากลายควักไส้ใส่แววกระจงตาอ้อยแถวแรกแล้ว แถวที่สองซึ่งเป็นกระจงเจิมก็จำเป็นต้องขยายให้มีขนาดใหญ่ขึ้นและเพิ่มรายละเอียดมากขึ้นตามไปจนมีรูปร่างอย่างกระจงปฏิญาณ แต่มีขนาดเล็กกว่าจนทำให้ปากกันเข้าใจผิด จนมีบางคนอธิบายว่ากระจงเจิมมีรูปแบบเหมือนหรืออย่างเดียวกับกระจงปฏิญาณ เมื่อมีรูปร่างเดียวกับกระจงปฏิญาณจะเรียกเป็นสองอย่างหรือสองชื่อได้อย่างไร ลายประเภทลายกระจงนั้นนอกจากจะเป็นงานช่างในลักษณะการแกะสลัก ปั้น หล่อ ฉลุ กระแห่นลาย บุตุณ ฯลฯ แล้วยังมีงานใบตอง เช่นงานทำกระทงบายศรีเครื่องสด เรียก

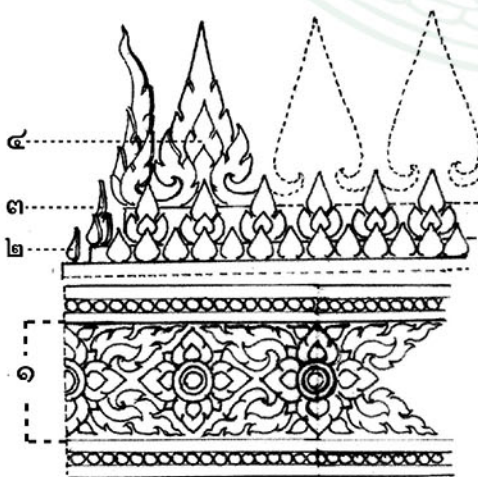
ภาพลายเส้นที่ ๗

กระจงบายศรี แล้วยังมีงานแทงหยวก ซึ่งเป็นการประดิษฐ์กาบกล้วย เรียกกระจงหยวก เรียกกระจงฟันปลาเทียบคู่กับกระจงตาอ้อย กระจงฟันสามเหลี่ยมคู่กับกระจงเจิม และกระจงฟันหามีขนาดใหญ่สุดเทียบคู่กับกระจงปฏิญาณอยู่ด้วย จะเห็นได้ว่ากระจงฟันปลาไม่หยัก ปลายกระจงมีลักษณะคล้ายฟันปลานขนาดเล็กหรือฟันเลื่อยตรงกับกระจงตาอ้อยที่ไม่มีการ

บากและควักได้ ส่วนกระจิงฟันสาม มีการหยักและบากลาย อีกทั้งซ้อนหลังกระจิงฟันปลา อยู่แนวที่สอง และมีปลายสูงกว่ากระจิงฟันปลาที่อยู่แถวหน้า ตรงกับกระจิงเจิมพอดี ส่วนกระจิงฟันห้าจะอยู่แถวในสุด และมีขนาดใหญ่สุดตรงกับตำแหน่งกระจิงปฏิญาณพอดี เมื่อเทียบคู่กันดังนี้ ก็จะแลเห็นชัดเจนว่ากระจิงตาอ้อยจะต้องไม่บากและควักได้อย่างกระจิงฟันปลา ส่วนกระจิงเจิมจะต้องบากและควักได้อย่างกระจิงฟันสาม ซึ่งมีการหยักสองข้างของยอดกระจิงอย่างเดียวกับการบากลายของกระจิงเจิมก็จะเห็น

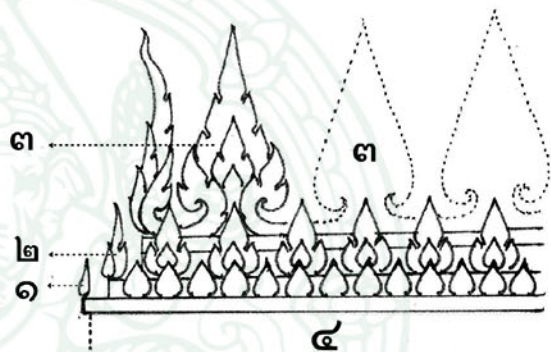

ภาพลายเส้นที่ ๘

ภาพลายเส้นที่ ๑๐

ได้ว่ากระจิงฟันสามไม่เหมือนกระจิงฟันห้าในการแทงหยวก ฉะนั้นกระจิงเจิมก็ต้องไม่เหมือนกระจิงปฏิญาณ อย่างกระจิงหยวก และกระจิงหยวกนี้อาจเป็นต้นเค้าของลายกระจิงทั้งสามแบบที่กล่าวแล้วก็อาจเป็นไปได้ เพราะการแกะสลักลวดลายของไทยก็ได้ต้นเค้ามาจากการประดิษฐ์ดอกไม้ สังเกตได้จากคำศัพท์ที่ใช้เรียกเช่น บุษบก มาลา ล้วนก็หมายถึงดอกไม้ทั้งนั้น ดังนั้นการแทงหยวกก็อาจเป็นต้นเค้าของการประดิษฐ์ลายกระจิงต่าง ๆ ก็ได้ ดูภาพลายเส้นที่ ๘ และภาพลายเส้นที่ ๙ เปรียบเทียบกัน

ภาพลายเส้นที่ ๙

หมายเลข ๑	กระจิงตาอ้อย
หมายเลข ๒	กระจิงเจิม
หมายเลข ๓	กระจิงปฏิญาณ
หมายเลข ๔	หน้ากระดาน

หมายเลข ๑	ลายหน้ากระดาน
หมายเลข ๒	ลายกระจิงตาอ้อย
หมายเลข ๓	ลายกระจิงเจิม
หมายเลข ๔	ลายกระจิงปฏิญาณ

ภาพที่ ๘

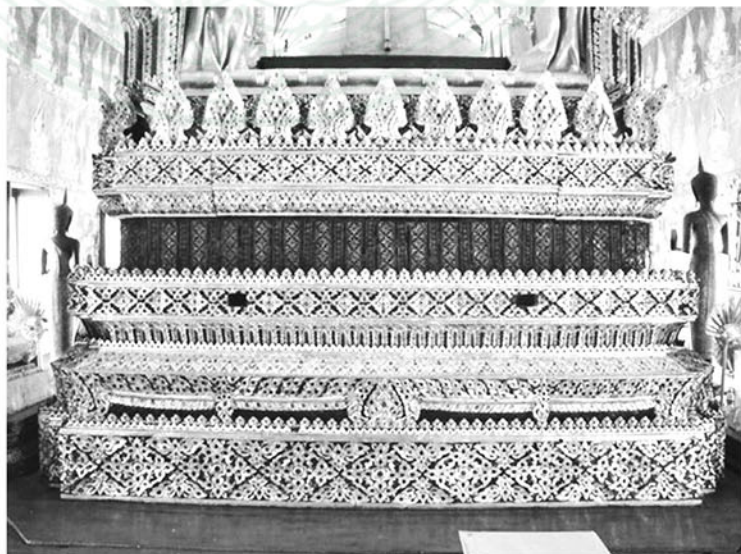

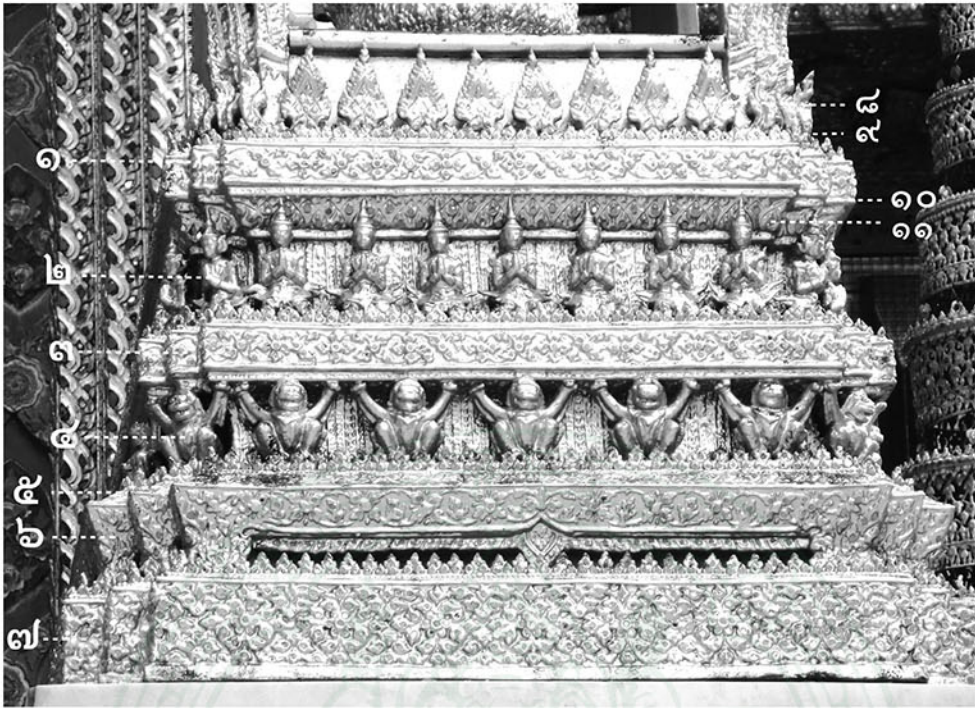
ภาพที่ ๙

จากภาพลายเส้นที่ ๑๐ เราก็จะเห็นว่าลายกระเจี๊ยบนั้นมักใช้ประดับคู่กันกับลายหน้ากระดานเสมอ และมักอยู่ตามแนวลวดของกรอบลายหน้ากระดานเพื่อเพิ่มความวิจิตรสวยงาม ส่งผลให้ลายหน้ากระดานสวยงามและมีคุณค่ายิ่งขึ้น หน้ากระดานถ้าไม่มีลายประดับเรียกชั้นหน้ากระดาน เช่น หน้ากระดานในภาพที่ ๘ - ๙

ซึ่งหน้ากระดานในภาพที่ ๘ เป็นหน้ากระดานล่างและหน้ากระดานบนของฐานบัวหรือฐานปัทม์ ก็จะเรียกชั้นหน้าหรือหน้ากระดานฐานปัทม์ ส่วนในภาพที่ ๙ เป็นฐานสิงห์ก็จะเรียกว่าหน้ากระดานฐานสิงห์ ตามลักษณะฐาน

ภาพที่ ๑๐

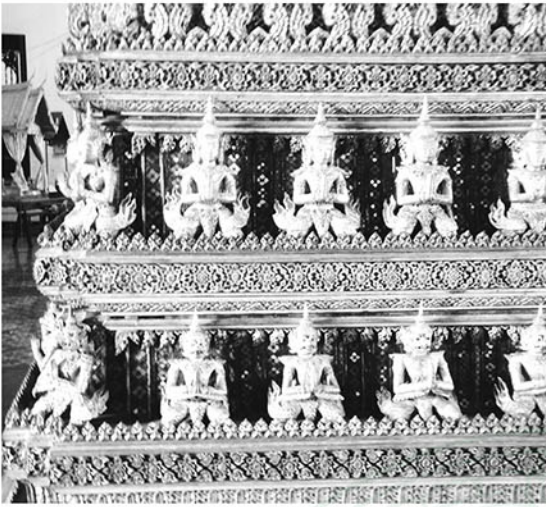

ภาพที่ ๑๑

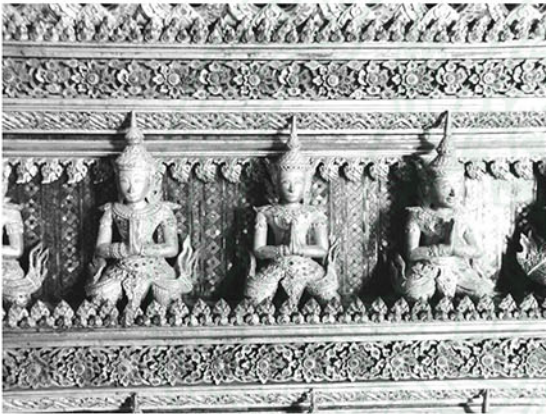
แต่ถ้ามีชั้นหน้ากระดานมากขึ้น คือ นอกจาก หน้ากระดานล่างและหน้ากระดานบนอย่างใน ภาพที่ ๘ - ๙ แล้วก็จะเรียกชื่อชั้นหน้ากระดาน เหล่านั้นตามตำแหน่งที่อยู่ เช่น ชั้นหน้ากระดาน ในภาพที่ ๑๐ ที่อยู่แนวกลางเหนือชั้นบัวหลังสิงห์ นั้นมีชั้นบัววางรองรับอยู่ก็จะเรียกว่าหน้ากระดาน ชั้นบัววาง ซึ่งชั้นหน้ากระดานที่ปรากฏในภาพที่ ๑๐ นี้

ภาพที่ ๑๑ เป็นหน้ากระดานฐานบุษบกที่ ประดิษฐานพระพุทธรูปหล่อ ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ไม่มีตัวภาพ ประดับ ถ้ามีภาพประดับก็จะเรียกเป็นกลาง ๆ ว่าหน้า กระดานชั้นภาพ แต่ถ้ามีภาพประดับอยู่เป็นชั้น ๆ เช่น ภาพหรือรูปสิงห์ก็จะเรียกหน้ากระดานชั้นสิงห์ มีภาพครุฑประดับอยู่ก็จะเรียกหน้ากระดานชั้นครุฑ หากมีเทวดาประดับอยู่ก็จะเรียกหน้ากระดาน ชั้นเทพ อย่างในภาพที่ ๑๑ เป็นฐานบุษบกสี่องค์ ที่ประดิษฐานองค์พระราชลัญจกรณ์ประจำรัชกาล ของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งรายรอบ พระมหามณฑปที่ประดิษฐานพระไตรปิฎก ธรรม

คำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระผู้ทรงเป็นพระบรมศาสดา โดยมีนัยแห่ง ความหมายว่าพระมหากษัตริย์ทุกรัชกาลใน กรุงรัตนโกสินทร์นี้ ทรงมีพระราชศรัทธาใน สมเด็จพระบรมศาสดาพระองค์นั้น ทรงอุปถัมภ์ และถวายอารักขาพระธรรมคำสั่งสอนที่สมเด็จพระ บรมศาสดาพระองค์นั้นได้ประทานประดิษฐาน ไว้แก่มวลมนุษยชาติทั่วโลกโดยที่ฐานของบุษบก ทั้งสี่องค์นี้มีชั้นหน้ากระดานรับ มีภาพประดับเป็น ชั้น ๆ ซึ่งครุฑข้างในอดีตเรียกขานกันสืบมาว่าหน้า กระดานชั้นภาพและเรียกย่อยลงไปตามรูปภาพที่ ประดับอยู่ตามชั้นหน้ากระดานนั้นอีกทีหนึ่งตาม ลักษณะหรือประเภทของรูปภาพนั้นเช่น หน้ากระดาน ชั้นเทพ หน้ากระดานชั้นครุฑ หรือหน้ากระดาน ชั้นสิงห์ แต่ถ้าในชั้นหน้ากระดานชั้นเดียวกันนั้นมี รูปภาพ (คำว่ารูปหรือภาพครุฑข้างในอดีตนาน หมายถึง รูปแกะสลัก ปั้นหล่อ ฯลฯ ในลักษณะงาน ประติมากรรม ตามที่ผู้คนในยุคปัจจุบันเข้าใจกัน ติดตั้งประดับรายรอบชั้นฐานของซุ้มบุษบก มณฑป

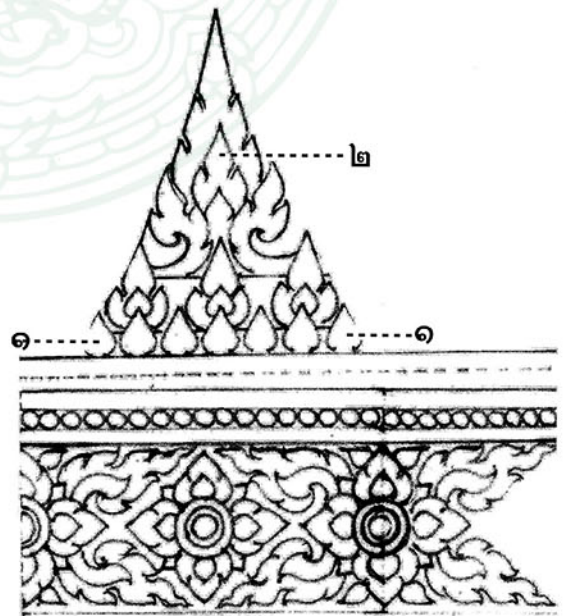
ภาพที่ ๑๒

ภาพที่ ๑๓

แท่นฐานหรืองานในลักษณะสถาปัตยกรรมครุช่าง
ในอดีตท่านเรียกว่ารูปหรือภาพ แต่ถ้าเป็นรูปภาพ
บนแผ่นกระดานเรียกว่า ภาพฉาย ถ้าเป็นรูปหรือ
ภาพโดยไม่มีคำว่าฉายอยู่ด้วย ท่านหมายถึงรูป
ประติมากรรม และหน้ากระดานที่รองรับรูปหรือ
ภาพประดับเหล่านี้ติดตั้งประดับอยู่ท่านก็จะเรียกว่า
หน้ากระดานชั้นภาพ) หลายแบบเช่น ครุฑสลัปลิงห์
หรือยักษ์มารต่าง ๆ อยู่ในชั้นเดียวกันท่านก็เรียกว่า
หน้ากระดานชั้นรูปหรือชั้นภาพเช่นเดียวกัน ดูภาพ
ที่ ๑๒ ซึ่งเป็นหน้ากระดานชั้นเทพของพระแท่น
เศวตฉัตรหรือพระราชบัลลังก์ของพระบาทสมเด็จพระ
พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระราชวังบวรสถานมงคล
(วังหน้า) ปัจจุบันเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพที่ ๑๓ เป็นหน้ากระดานชั้นภาพของพระแท่น
เศวตฉัตรองค์เดียวกัน ส่วนบนสุดของภาพเรียกว่า
หน้ากระดานบนหรือหน้ากระดานปากฐาน แนวกลาง
ของภาพรองรับรูปเทพประนมเรียกหน้ากระดาน
ชั้นเทพ แนวล่างของภาพรองรับรูปครุฑประนม
เรียกหน้ากระดานชั้นครุฑ ลวดลายที่ใช้ประดับหน้า
กระดานเป็นลายประเภทเครือเถาใบเทศประดับดอก
เรียกโดยรวมว่าลายหน้ากระดานตอนเหนือของ
ชั้นหน้ากระดานตรงแนวลวดติดประดับลายกระจัง
ตาอ้อยอยู่แถวหน้าลายกระจังเจิมอยู่แถวในสูง
และใหญ่กว่ากระจังตาอ้อยอยู่ด้านหน้าของเข้าเทวดา
และครุฑและทุกชั้นหน้ากระดาน แต่หน้ากระดานบน
และหน้ากระดานปากฐาน นอกจากจะตั้งลายกระจัง
ตาอ้อยแถวหน้า ลายกระจังเจิมแถวในแล้ว แถวหลัง
ยังตั้งกระจังปฏิญาณ ซึ่งมีขนาดสูงใหญ่กว่ากระจัง
เจิมและกระจังตาอ้อยมากและลายกระจังปฏิญาณนี้
จะมีลวดลายที่ต่างไปจากกระจังสองประเภทที่กล่าว
แล้วคือมีขนาดสูงใหญ่กว่าและมีการแบ่งลวดลาย
ในทรงของตัวกระจังอย่างละเอียดอยู่ในรูปทรง
ของดอกบัวตูมหรือทรงกระจัง ดูภาพลายเส้นที่ ๑๑

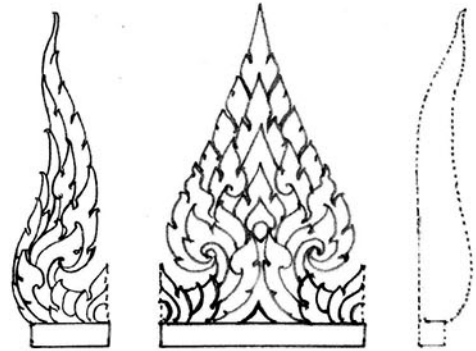
ภาพลายเส้นที่ ๑๑

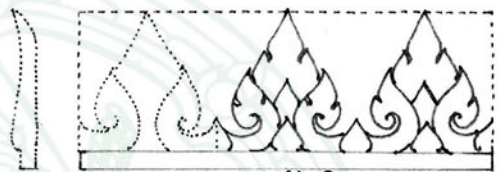
“ข้าพเจ้าเห็นพ้องด้วยเป็นอย่างยิ่งว่า เอกสารโบราณ...
เป็นเอกสารอันมีค่าสำหรับการศึกษาค้นคว้าทางศิลปวัฒนธรรม
และประวัติศาสตร์ของชาติไทย...”

พระดำรัสในโอกาสทรงเปิดการอภิปราย เรื่องคุณค่าของเอกสารโบราณ
ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติ
เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๐

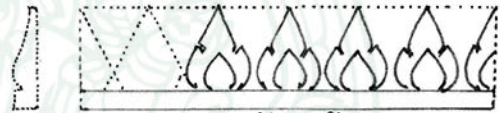
ในภาพลายเส้นที่ ๑๑ นี้ หมายเลข ๑ เรียกว่า กระจังตาอ้อยมีขนาดเล็กสุดประมาณใกล้เคียงกับ ตาอ้อยแรกผลิไม่บากลายและควักไ้สลายตั้งอยู่แถว หน้าสุดเหนือเส้นลวดบังคับลาย หมายเลข ๒ เรียกว่า กระจังเจิมมีขนาดใหญ่กว่ากระจังตาอ้อยบากลาย คว้านหรือควักไ้สลายสำหรับประดับกระจกลาย หรือประดับพลอย ตั้งอยู่แถวในถัดจากแถวของลาย กระจังตาอ้อยไปด้านหลังเมื่อมองรวมกับกระจังตาอ้อย ให้เป็นกลุ่มก็เห็นคล้ายกับ เจิม ๓ จุด แบบเจิมแป้ง หมายเลข ๓ เรียกว่ากระจังปฏิญาณ เพราะรูปลักษณะ ลายคล้ายประนมมือมีลายหางสองข้างตรงครีซคล้าย อาการประคองอุ้งมือทั้งสองเข้าหากันโดยมียอดลาย คล้ายพุ่มของนิ้วมือเมื่อบุคคลยกมือทั้งสองขึ้นกระทำ อาการดังลักษณะของลายนี้เรียกว่ากระจังพุ่มมือไว้ ระหว่างอกของตน ก็จะมีกระจังทำปฏิญาณ บางท่านว่าให้ยึดตัวหางของกระจังตัวหนึ่งกับ กระจังอีกตัวหนึ่งม้วนตัวลายแยกปลายลายขึ้น คล้ายเฟชีงูหน้ากัน ดังลายแถวกลางในภาพ ลายเส้นที่ ๑๒ มีครีซทั้งสองข้าง คล้ายอาการที่บุคคล กระทำปฏิญาณต่อกันจึงเรียกกระจังแบบนี้ว่ากระจัง ปฏิญาณ แต่ในบางครั้งช่างต้องสร้างลายกระจังประดับ ตรงตำแหน่งของอาคาร ชุม มณฑป แพน บัลลังก์ ซึ่งมีขนาดใหญ่และต้องการมองได้ทั้งระยะใกล้ และระยะไกลให้เกิดความงามจึงต้องแบ่งรายละเอียด ของตัวลายให้มากขึ้น ลายกระจังตาอ้อยขนาดเล็กที่ไม่ บากลายและควักไ้สลายก็เลยต้องขยายลายและเพื่อ ความวิจิตรงดงามก็เลยต้องบากลายและควักไ้สลาย เพื่อการประดับกระจก การสอดสีสลัหรือประดับ พลอยกระจังตาอ้อยก็เลยกลายเป็นรูปลักษณะอย่าง เดียวกับกระจังเจิม แต่ยังคงเรียกกระจังตาอ้อยตาม ตำแหน่งที่ติดตั้ง ส่วนลายกระจังเจิมของเดิมก็เลยต้อง หนีรูปแบบเพื่อไม่ให้ซ้ำกับกระจังตาอ้อย จึงทำรูป เหมือนกระจังปฏิญาณแต่เป็นลายแบบเรียบ ๆ ไม่แบ่งลายให้ละเอียดมากและไม่สับตปลายลาย อย่างลายเปลว ยังคงเรียกกระจังเจิมตามตำแหน่ง

กระจังปฏิญาณ

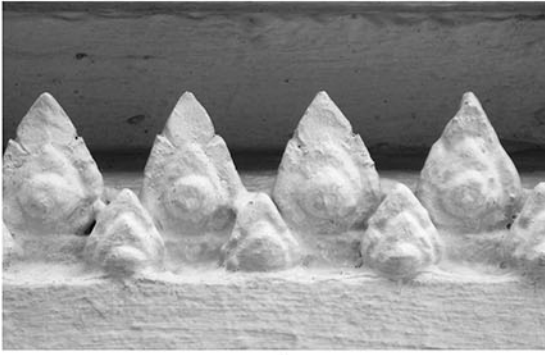
กระจังเจิม

กระจังตาอ้อย

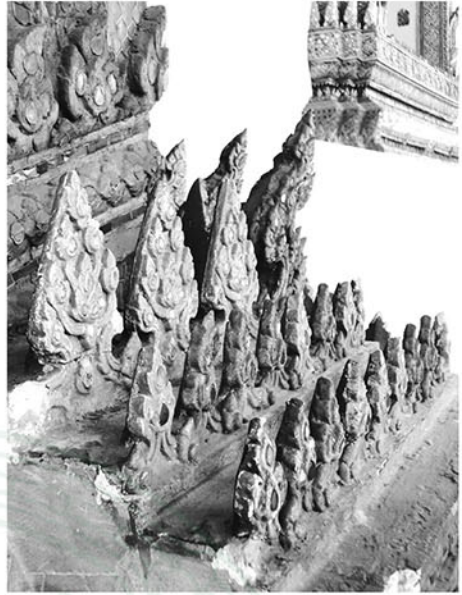
ภาพลายเส้นที่ ๑๒

เดิมแต่รูปแบบเปลี่ยนไปดังตัวอย่างในภาพ ลายเส้นที่ ๑๒ แถวล่างและแถวกลาง ส่วนกระจัง ปฏิญาณแบบเรียบ ๆ อย่างในภาพลายเส้นที่ ๑๑ หมายเลข ๓ ก็มีการแบ่งให้ละเอียดมากขึ้น มีการบาก และสับตปลายมากขึ้นตามขนาดของตัวกระจัง ที่มีขนาดใหญ่ขึ้นและหนีรูปแบบของกระจังเจิม ซึ่งกลายรูปเข้ามาใกล้ จนทำให้นักเขียนตำราลายไทย ในชั้นหลังเข้าใจผิดและมักอธิบายว่าลายกระจังเจิม มีรูปลักษณะอย่างเดียวกับกระจังปฏิญาณแต่มี ขนาดเล็กกว่า ดูภาพที่ ๑๔ ลายปูนปั้นรูปกระจัง ตาอ้อยและกระจังเจิมที่ชั้นหน้ากระดานฐานของ ชุมหน้าต่างพระอุโบสถวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร รูปแบบศิลปกรรมสมัยต้นกรุง รัตนโกสินทร์ก็เริ่มมีการขยายขนาดของกระจัง ทั้งสองแบบและมีรูปแบบเหมือนกันเพียงแต่มี

ภาพที่ ๑๔

ขนาดต่างกันเท่านั้น ภาพที่ ๑๕ เป็นลายกระจัดที่หน้ากระดานฐานซุ้มประตูพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร ขยายกระจัดตาอ้อยจนมีขนาดเท่าและมีรายละเอียดเหมือนกันกับกระจัดเจิมจนแยกไม่ออกว่าอันไหนกระจัดตาอ้อยอันไหนกระจัดเจิม ชั้นหน้ากระดานนี้ส่วนใหญ่ครูช่างโบราณท่านมักสร้าง

ภาพที่ ๑๕

ภาพที่ ๑๖

หรือประดิษฐ์ขึ้นให้ส่วนที่เป็นหน้ากระดานล่างมีความกว้างยาวมากกว่าหน้ากระดานบนและหน้ากระดานชั้นอื่น ๆ ไต่จากด้านล่างขึ้นด้านบนตามลำดับเพื่อความสวยงามและดูมีกำลังที่จะรับน้ำหนัก ดูภาพที่ ๑๖ ซึ่งเป็นหน้ากระดานฐานสิงห์ของพระมหาสุปเจดีย์ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร และในภาพที่ ๑๗ เป็นหน้ากระดานฐานสิงห์ของปราสาทพระเทพบิดร ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ ๑๗

หน้ากระดานฐานบุษบกบางแห่ง ไม่ตั้งรูปหรือภาพประดับ (รูปเทพประนม ครุฑ ยักษ์ อสูร หรือสิงห์) แต่ตั้งกระจัดขนาดใหญ่ประดับตามชั้นหน้ากระดานลดหลั่นกันเป็นชั้น ๆ แทนตัวภาพประดับก็เรียกว่าหน้ากระดานชั้นกระจัด เช่น ฐานบุษบกพระประธานในพระอุโบสถวัดอนงคาราม เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร ในภาพที่ ๑๘ บางแห่งไม่ตั้งทั้งกระจัดทั้งภาพประดับเพียงแต่ประดับกระจัดเป็นลวดลายบนท้องไม้ด้วยความ

ภาพที่ ๑๘

ภาพที่ ๑๙

ภาพที่ ๒๐

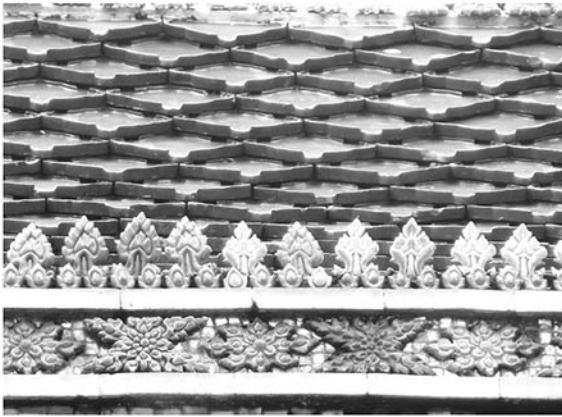
วิจิตรของงานช่างกระฉากเฉย ๆ อย่างบุษบกที่ประดิษฐานพระพุทธรูปในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในภาพที่ ๑๘ หรือบางแห่งอาจงานแกะสลักไม้ประดับกระฉากตรงส่วนที่เป็นท้องไม้โดยไม่ประดับกระฉากใหญ่หรือภาพประดับใด ๆ เช่น ฐานพระที่นั่งพรหมพักตร์ในพระราชวังบวรสถานมงคล พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในภาพที่ ๒๐ สองแบบหลังนี้ ทางช่างเรียกหน้ากระดานชั้นบัวแวงเพราะตั้งอยู่เหนือชั้นบัวแวง

นอกจากนี้ยังมีชั้นลายหน้ากระดานและลายกระฉากในที่ต่าง ๆ และมักเรียกตามตำแหน่งของชั้นหน้ากระดานชั้นกระฉากที่ติดประดับอยู่ตามสถานที่นั้น ๆ ด้วยดังนี้

หน้ากระดานและกระฉากเชิงกลอน คือ ส่วนที่เป็นเชิงกลอน หลังคาอาคารไทยนั้นในอดีตนิยมมุงเครื่องมุงที่เป็นแผ่นเล็ก ๆ โดยมีข้อเกี่ยวกับไม้ระแนงซึ่งพาดยึดอยู่กับไม้กลอนซึ่งเป็นไม้แบนกว้างประมาณ ๓ - ๕ นิ้วฟุต ไม้กลอนนี้จะพาดจากอกไก่สันหลังคาวางทอดเหลาดลงมาตามทรงของจั่วหลังคาทั้งสองข้าง โดยให้ปลายส่วนล่างจบลงตรงส่วนไม้หรือวัสดุใด ๆ ที่ทำเป็นรูปไม้กระดานตะแคงในแนวดิ่ง คือส่วนหน้ากว้างห้อยตะแคงอยู่ในแนวดิ่ง ความหนาของไม้หรือสันไม้หันหน้าราบกับพื้นแล้วให้เชิงกลอนด้านล่างติดยึดอยู่กับสันของไม้นี้ เรียกว่าไม้เชิงกลอนหรือเชิงกลอนปัจจุบันเรียกเชิงชาย อยู่ตรงชายคา โบราณเรียกหน้า

กระดานเชิงกลอน สันบนของเชิงกลอนตรงชายกระเบื้องเครื่องมุงตั้งกระฉากเรียกกระฉากเชิงกลอน บางแห่งทำกระเบื้องเป็นกาบแบบกาบกล้วยเรียกกระบุหรือกาบมักทำเป็นรูปคล้ายกระฉากมีลวดลายต่าง ๆ ปิดกาบกระเบื้องส่วนที่เรียกว่าตัวผู้แล้วเรียกว่ากระเบื้องเชิงชายบ้าง อื่น ๆ บ้าง ความจริงน่าจะเรียกว่ากระเบื้องกระฉากหรือกระฉากเชิงกลอนจะถูกต้องกว่า ดูภาพที่ ๒๑ ซึ่งเป็นกระฉากเชิงกลอนของหลังคาซุ้มประตูกำแพงแก้ว ด้านหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง แต่ถ้าหลังคาซ้อนชั้นหรือมีหลายชั้น เช่น เครื่องหลังคาซุ้มบุษบกหรือเครื่องซุ้มยอดปราสาทมณฑป ครูบาอาจารย์ทางช่างท่านเรียก หน้ากระดานและกระฉากชั้นเชิงกลอนสับต่อกันมาแต่โบราณ ดังในภาพที่ ๒๒ ตรงตำแหน่งหมายเลข ๑ ของทุกชั้นจะเรียกหน้ากระดานชั้นเชิงกลอนโดยตลอด

หากเป็นแนวหน้ากระดานที่อยู่ตรงส่วนล่างของจั่ว ครูช่างในอดีตท่านเรียกกระฉากฐานพระ โดยท่านได้อธิบายว่าจั่วที่มีลวดลายประดับอย่างใดที่เรียกว่าหน้าบันนั้นมักมีประธานของลายเป็นภาพต่าง ๆ เช่น พระพรหมทรงหงส์ ทรงวิมาน พระนารายณ์ทรงครุฑ พระอินทร์ทรงวิมาน เทพประนมปัสจจุบันนิยมทำเป็นพระพุทธรูปบ้าง พระโพธิสัตว์ในทศชาติบ้าง ฯลฯ เป็นประธานของท้องจั่วและอีกแนวคิดหนึ่งเชื่อว่าจั่วหรือหน้าบันแบบมีลวดลายประดับ

ภาพที่ ๒๑

ภาพที่ ๒๒

และติดเครื่องข้อฟ้า ใบระกา ประดับที่สุดหัวแป
เหนือกรอบจั่วทำให้แลเห็นจั่วมีรูปทรงคล้าย
พระควมปติในอิริยาบถนั่ง ฉะนั้นแนวหน้ากระดาน
ที่อยู่ส่วนล่างของหน้าจั่วจึงเรียกหน้ากระดาน
ฐานพระ รวมทั้งกระจังตั้งแนวนบนและกระจัง
ปลายบัดที่เรียกว่ากระจังรวนแนวล่างเข้าไว้ด้วย
เรียกว่ากระจังฐานพระตามแนวหน้ากระดานฐานจั่ว
ตามไปด้วย ดูภาพที่ ๒๓ และ ๒๔

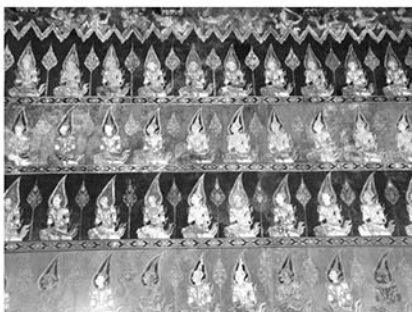
ลายที่แบ่งชั้นภาพเขียนสี รูปเทพชุมนุมบน
ผาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์แลเห็นเป็นแนวระนาบ
อยู่ใต้รูปเทพชุมนุมนั้นก็เรียกลายชั้นหน้ากระดาน
เช่นเดียวกัน หน้ากระดานฐานพระที่ส่วนล่าง
ของจั่วหรือหน้าบันนี้หากภาพประธานของลายจั่ว
เป็นภาพสำคัญ เช่น เป็นรูปเทวราชทรงสัตว์
พาหนะบ้าง ประทับในขุมวิมานบ้าง แนวหน้ากระดาน
ฐานพระ มักย่อเก็จเป็นกระเปาะยื่นออกมาดังใน
ภาพที่ ๒๖ ซึ่งเป็นหน้าบันหรือจั่วพระอุโบสถ

ภาพที่ ๒๓

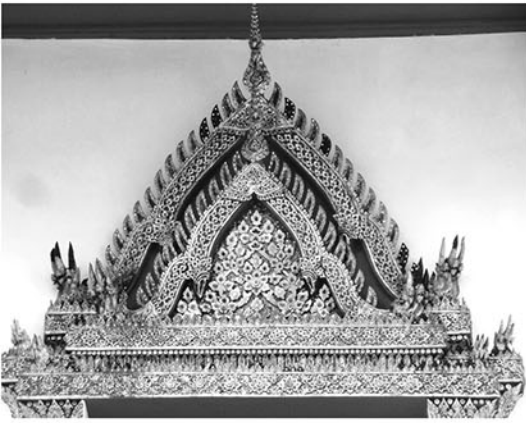
ภาพที่ ๒๔

ภาพที่ ๒๕

ภาพที่ ๒๖

ภาพที่ ๒๗

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร (แนวกระจึงฐานพระนี้ นายมนู เนตรสุวรรณ ช่างชาวเพชรบุรี ซึ่งปฏิบัติหน้าที่อยู่ในสำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร เล่าให้ฟังว่า ช่างสกุลเพชรบุรี เรียกสืบทอดกันมาแต่โบราณว่านางไม้ ส่วนกระจึงตั้งแนวนบนหน้ากระดานเรียกกระจึงเทวดา หมายถึงเทพประนม) กระจึงในลักษณะนี้ยังมีอีกแบบหนึ่งซึ่งทำหน้าที่สองอย่างก้ำกึ่งกันอยู่คือทำหน้าที่เป็นกระจึงเชิงกลอนและกระจึงฐานพระไปพร้อม ๆ กัน แต่ไม่เคยได้ยินครูช่างท่านเรียกว่าอย่างไร แต่ถ้าจะพิจารณาจากรูปลักษณะและตำแหน่งที่ติดตั้งอยู่นั้น อยู่ตรงส่วนใต้จั่วหรือหน้าบันมากกว่าและไม่มีหลังคาคลุม แนวนบนหน้ากระดานนั้นควรจะเรียก

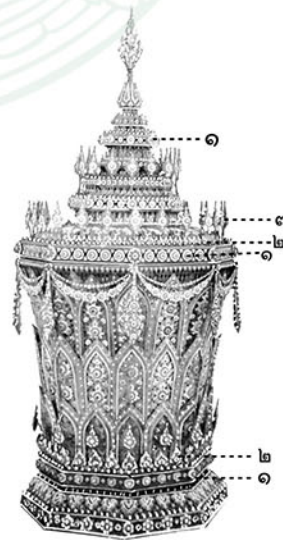

ภาพที่ ๒๘

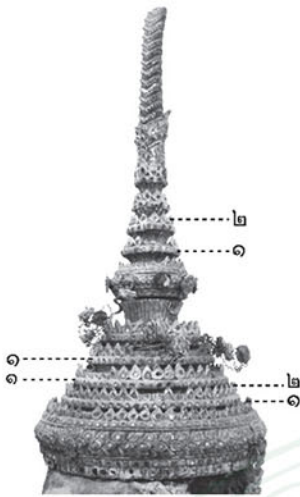
หน้ากระดานฐานพระด้วย ส่วนแนวนหน้ากระดานชั้นที่อยู่รองลงไปนั้นมักพาดอยู่บนปลายเสาเช่นเดียวกับชื่อควรจะเรียกหน้ากระดานชั้นชื่อได้หรือไม่ ภาพที่ ๒๗ และ ๒๘ ยังมีแนวนชั้นหน้ากระดานและกระจึงที่ประดับอยู่ตามชั้นเบญจาราชรถหรือฐานเบญจาท่าง ๆ ที่เรียกหน้ากระดานและกระจึงชั้นเบญจา ในภาพที่ ๒๙ หรือหน้ากระดานและกระจึงที่อยู่ตรงตำแหน่งชั้นเกี่ยวของชฎามงกุฎหรือทรงของชฎามงกุฎก็จะเรียกหน้ากระดานชั้นเกี่ยว เช่น หน้ากระดานชั้นเกี่ยวฝาพระโกศจันทน์ในงานพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ในภาพที่ ๓๐ หมายเลข ๑ เรียกว่าหน้ากระดานชั้นเกี่ยว หมายเลข ๒ เรียกว่ากระจึงชั้นเกี่ยว หมายเลข ๓

ภาพที่ ๒๙

ภาพที่ ๓๐

ภาพที่ ๓๑

ภาพที่ ๓๒

เรียกกระเจี๊ยดดอกไม้ไหว ส่วนกระเจี๊ยดเล็ก ๆ ตามชั้น ฝาพระโกศนั้นเรียกกระเจี๊ยดชั้นลวด ชั้นกระเจี๊ยดที่ปรากฏ อยู่บนมณฑกษุภา เรียกลวด เพราะไม่มีหน้ากว้างอย่าง หน้ากระดานกระเจี๊ยดที่ประดับอยู่ตามชั้นลวดนี้จึงเรียก กระเจี๊ยดชั้นลวด ดูภาพที่ ๓๑ หมายเลข ๑ คือชั้นลวด หมายเลข ๒ คือตัวลายกระเจี๊ยดที่ติดประดับตามชั้นลวด แต่ละชั้นเรียกกระเจี๊ยดชั้นลวด กระเจี๊ยดที่ประดับตาม ชั้นเกี้ยวเรียกกระเจี๊ยดชั้นเกี้ยว

กระเจี๊ยดที่ประดับอยู่ที่ซุ้มหลังคาทรงมณฑป ของประตูสวัสดิโสภานหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตรงข้ามกับกระทรวงกลาโหมนั้น พระพรหมพิจิตร ออกแบบใหม่ด้วยหมายใจว่าต่อไปภายหน้างาน แหงหยวกของไทยอาจเสื่อมความนิยมไปจน จนรุ่นหลังไม่รู้จัก กระเจี๊ยดหยวก (กาบกล้วย) ที่เรียก กระเจี๊ยดฟันปลา ฟันสามและฟันห้า ท่านจึงออกแบบ ฝากไว้ในงานคอนกรีตเสริมเหล็กของซุ้มประตูหน้า วัดพระแก้วในภาพที่ ๓๒ และ ๓๓ เพื่อให้คนไทย

ภาพที่ ๓๓

รุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อ ๆ ไปเมื่อผ่านเข้าออกประตูนี้จะได้รำลึกถึงว่าในอดีตคนไทยเราเคยมีงานช่างแห่งหยวก ประดับเครื่องสดใช้ในพิธีต่าง ๆ อย่างวิจิตรงดงามยิ่ง ซึ่งกระเจี๊ยดแบบหยวกที่ประดับซุ้มประตูสวัสดิโสภานี้ ก็ตั้งอยู่เหนือแนวหน้ากระดานชั้นเชิงกลอนของ ซุ้มประตูเช่นเดียวกัน เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ชั้นหน้ากระดานลายหน้ากระดานกับลายกระเจี๊ยด มักติดตั้งประดับอยู่คู่กันเสมอ

บรรณานุกรม

แบบหัตเขียนภาพลายไทย. พระนคร : บริษัท คณะช่าง จำกัด, ๒๔๗๘.
พระเทวาทินิมิต. สมุดตำราไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๖.
ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.
วิทย์ พิณคันเงิน. ลายไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๐.

Suan Sunandha Palace and Archaeological Excavation

The Suan Sunandha Palace is located in Dusit District of Bangkok. It was built in the reign of King Chulalongkorn (Rama V), as a peacefully natural wood lot for royal relaxation and as a palace for the royal daughters and the royal concubines to live comfortably after the termination of his reign. The name Suan Sunandha was a tribute to the Queen Sunandha Kumariratana.

As Suan Sunandha is part of Suan Dusit Palace with a gate connecting between Suan Sunandha and Suan Dusit Palace, this characteristic makes it generally called "Suan Sunandha Palace". His Majesty King Chulalongkorn passed away before the construction of Suan Sunandha had been finished. Consequently, His Majesty King Vajiravudh pleased to continue construction until the completion, consisting of 32 residences at that time. Currently, there are only 11 remaining residences.

Approximately between 1932 and 1933 in the period of Siamese revolution, all royal family members and the royal concubines living in Suan Sunandha were afraid of insecurity so that they moved out to other places. Suan Sunandha therefore was a deserted palace for a couple of years.

Around 1937, Suan Sunandha was transformed into an educational institute for girls under the supervision of Ministry of Education while the ownership was still under the King.

At present, Suan Sunandha's area is divided into 3 sections, including Department of Local Administration under Ministry of Interior in which currently there is also Department of Disaster Prevention and Mitigation next to it on U Thong Nok Road, Suan Dusit Rajabhat University, and Suan Sunandha Rajabhat University.

According to the archaeological excavation and historical evidence, it could be concluded that there are 3 reigns of the evolution of usage for the area in which the Local Administration Pension Bureau, Department of Local Administration, Ministry of Interior, will be constructed, including the first reign pre-Suan Sunandha Palace (before 1908), the second reign during the period of Suan Sunandha Palace (approximately during 1908-1932), and the third reign post-Suan Sunandha Palace (approximately during 1932 – present).

Translated by Thanik Lertcharnrit

ปัจจุบันวังสวนสุนันทาถูกแบ่งพื้นที่เป็น ๓ แปลง
ตามลักษณะการใช้งาน ได้แก่ พื้นที่มหาวิทยาลัยราชภัฏ
สวนสุนันทา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิตและพื้นที่
กรมการปกครองส่วนท้องถิ่น กรุงเทพมหานคร

วังสวนสุนันทา กับการขุดตรวจทางโบราณคดี

อรพินธุ์ การณจิตต์*

สวนสุนันทา หรือวังสวนสุนันทา เป็นพระราชอุทยาน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพระราชวังสวนดุสิต ตั้งอยู่บริเวณแขวงดุสิต เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร สร้างบนเนื้อที่ประมาณ ๑๒๒ ไร่ พื้นที่ตกแต่งเป็นโขดเขาคุคลอง มีสวนพฤกษชาติ และตำหนัก

เรียงรายทั่วไปทั้งสิ้น ๓๒ ตำหนัก ปัจจุบันเหลือเพียง ๑๑ ตำหนัก ทางเข้าประตูด้านหน้าตั้งอยู่บนถนนดวงดาวหรือถนนนครราชสีมาในปัจจุบัน โดยอยู่ตรงข้ามประตูสุนันทาทวารซึ่งเป็นประตูท้ายวังสวนดุสิต มีอาณาเขตดังนี้

* นักโบราณคดีชำนาญการพิเศษ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร

ภาพถ่ายทางอากาศแสดงที่ตั้งหลุมขุดตรวจทางโบราณคดี บริเวณที่ก่อสร้างอาคารสำนักงาน
ของกรมการส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวังสวนสุนันทา โดยพื้นที่ขุดตรวจตั้งอยู่
ใกล้กับโบราณสถานสำคัญสองแห่งในวังสวนสุนันทา คือ พระที่นั่งนงคราญสโมสร และพระตำหนัก
ของสมเด็จพระนางเจ้าสุชาละมารศรี ซึ่งอยู่บริเวณด้านทิศใต้ของวังสวนสุนันทา (ที่มา : maps.google.co.th)

ทิศเหนือ จดถนนช้างอี (ปัจจุบันคือถนนราชวิถี)
ทิศใต้ จดถนนใบพร (ปัจจุบันคือถนนทุ่งทองนอก)
ทิศตะวันออก จดถนนดวงดาว (ปัจจุบันคือถนน
นครราชสีมา)

ทิศตะวันตก จดถนนสามเสน

กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน
วังสวนสุนันทา โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา
เล่มที่ ๙๖ ตอนที่ ๑๖๗ วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๒๒
และประกาศเรื่อง ขึ้นทะเบียนโบราณสถานและ

กำหนดเขตที่ดินในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๑๖
ตอนที่ พิเศษ ๑๗๗ วันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๔๒
พื้นที่ ๑๒๑ ไร่ ๓ งาน ๙๐ ตารางวา

ที่มาของการสร้างวังสวนสุนันทา

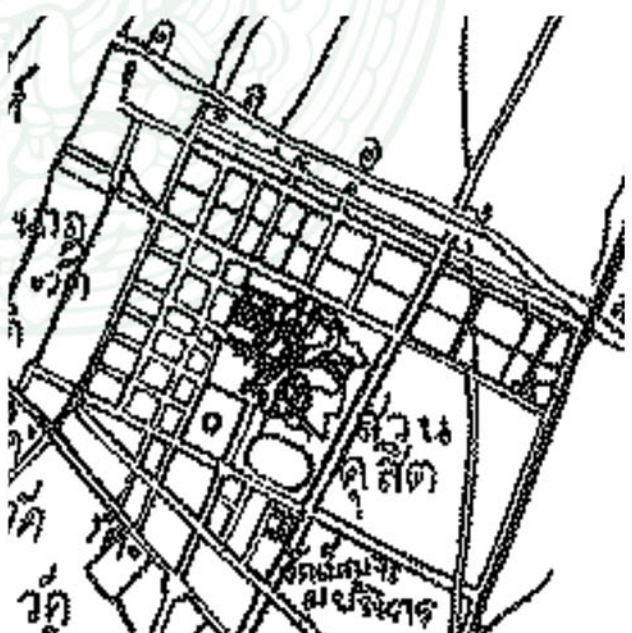
จากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช
๒๔๔๐ ได้เสด็จทอดพระเนตรสถานที่ต่าง ๆ ในยุโรป
และทรงมีพระราชดำริในการนำความเจริญมาพัฒนา

ประเทศสยามในหลายด้าน ในการส่วนพระองค์นั้น ทรงสนพระราชหฤทัยสวนป่า สวนพักผ่อนหย่อนใจ เป็นอันมาก ทรงเห็นว่าพระบรมมหาราชวังคับแคบ จึงทรงเริ่มรวบรวมที่ดินโดยซื้อที่เรียกสวนไร่นา จากชาวบ้านและข้าราชการน้อยใหญ่บริเวณคลอง ผดุงกรุงเกษมจนถึงคลองสามเสนด้านตะวันออก จดทางรถไฟด้วยเงินพระคลังข้างที่ ซึ่งเป็นพระราช ทรัพย์ส่วนพระองค์ แล้วพระราชทานชื่อตำบลว่า “สวนดุสิต”

การซื้อที่ดินนี้ปรากฏความในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๕ ร.ศ. ๑๑๗ (พุทธศักราช ๒๔๔๑) ความตอน หนึ่งว่า “...ด้วยทรงพระราชดำริว่า ในฤดูร้อนใน พระบรมมหาราชวังร้อนจัด เพราะมีตึกบังอยู่ ไม่เป็นที่ลมเดินสะดวก อนึ่งพระราชอัธยาศัยโปรด พระราชดำเนินด้วยพระบาท ด้วยระยะทางอันหนึ่งพอ สมควรแก่พระกำลัง ก็เป็นที่ทรงสบาย ถ้าประทับอยู่ พระที่นั่งไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปไหนหลายเดือน

ก็ไม่มีใครทรงสบาย ทรงพระราชดำริที่จะให้มีที่ประทับ พักผ่อน และมีที่ทรงพระราชดำเนินด้วยพระบาทใน กรุงเก่า ให้ซื้อที่ดินสวนแลนาในระหว่างคลองผดุง กรุงเกษม จนถึงคลองสามเสนด้านตะวันออกจดทาง รถไฟด้วยเงินพระคลังข้างที่...”

หลังจากนั้นทรงโปรดเกล้าฯ ให้ปลูกสร้าง พระตำหนักต่าง ๆ โดยทรงควบคุมงานด้วยพระองค์เอง และในพุทธศักราช ๒๔๔๔ ทรงเข้าประทับเป็น ปฐมฤกษ์พร้อมด้วยพระมเหสีเทวี เจ้าจอมและ พระบรมวงศานุวงศ์ โดยพระองค์ทรงประทับที่ พระที่นั่งอัมพรสถาน และทรงโปรดให้เรียกสถานที่นี้ว่า “วังสวนดุสิต” ตลอดรัชสมัย ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะเป็น “พระราชวัง สวนดุสิต” เพื่อเฉลิมพระเกียรติแด่พระราชบิดา ในรัชกาลปัจจุบันทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ เรียกว่า “พระราชวังดุสิต”

แผนที่มณฑลกรุงสยาม สเกล ๑ : ๖๓,๓๖๐ จัดทำโดยกรมแผนที่ทหาร เมื่อ ร.ศ. ๑๒๐ (พุทธศักราช ๒๔๔๕)
แสดงพื้นที่บริเวณวังสวนดุสิต ซึ่งสร้างตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เพื่อใช้เป็นพระราชอุทยานพักผ่อนแทนพระบรมมหาราชวังซึ่งคับแคบ

พระบรมฉายาลักษณ์ พระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฉายที่ประเทศสิงคโปร์
เมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๑ (พุทธศักราช ๒๔๑๔)

นิตยสารรายสองเดือน
กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ปีที่ ๕๗
ฉบับที่ ๒ มิ.ค. - เม.ย. ๒๕๕๗
SILPAKORN JOURNAL Vol. 57
No. 2 March - April 2014
ISSN 0125 - 0531

จัดพิมพ์ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม
เพื่อเผยแพร่ข้อมูลทางวิชาการ
เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมในสาระสำคัญ
ต่าง ๆ และเพื่ออนุรักษ์สืบทอด
มรดกวัฒนธรรมของชาติ

Objective :

To disseminate academic data and
information on the fine arts of Thailand
To conserve and nurture the existing
national heritage of Thailand

เจ้าของ (Proprietor) :

กรมศิลปากร The Fine Arts Department
www.finearts.go.th

ที่ปรึกษา Advisory Board

อธิบดีกรมศิลปากร Director General

นายเอนก สีหามาตย์ Anek Sihamat

รองอธิบดีกรมศิลปากร / Deputy Director General

นางสุรีย์รัตน์ วงศ์เสงี่ยม Sureerat Wongsangiem

นายจรูญ นราคร Charoon Narakhon

นายอนันต์ ชูโชติ Anan Chuchote

ผู้ทรงคุณวุฒิกรมศิลปากร / Experts

นายสมชาย ณ นครพนม Somchai Na Nakhonphanom

นายพิเศษ เจียจันทรพงษ์ Pises Jiajanpong

นายประทักษ์ ประทีปะเสน Pradhak Pradipasen

นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์ Kongkaew Weeraprajak

นายสุเทพ วิริยะบุญ Suthep Viriyabud

นายประสงค์ เอี่ยมอนันต์ Prasong Eiamanant

นายอำพัน กิจงาม Amphan Kijngam

บรรณาธิการอำนวยการ

ผู้อำนวยการสำนักบริหารกลาง / Director of Central Administrative Office

นางสุนิสา จิตรพันธ์ Sunisa Chitrbhandh

บรรณาธิการประจำฉบับ / Editorial in charge of this issue

นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ Pimphan Paibulwangchroen

กองบรรณาธิการ / Editorial Board

นางสาวนัยนา แยมสาขา Naiyana Yamsaka

นายนิยม กลิ่นบุบผา Niyom Klinbubpha

นางสาวบุษกร ลิ้มจิตติ Busakorn Limchitti

นางอมรา ศรีสุชาติ Amara Srisuchat

นายนิติ แสงวันน Niti Saengwan

นางสาวอรสา สายบัว Onsara Saibua

นางบุศยารัตน์ คูเทียม Buthsayarat Kootiem

นางอัมไพวรรณ เดชะชาติ Umpaiwan Dechachart

นางสาวปาไลดา เอ็มชบุตร Palida Amesbutr

นางสาวรุจิรา ไชยคำภา Rujira Chaikhampa

นางสาววันเพ็ญ พรเลิศวดี Wanpen Pornlertwadee

สมาชิก / Membership Co-ordinators

นายรัชณี งามเจริญ Ratchanee Ngamcharoen

นายวีระพันธ์ สุขชุม Veeraphan Sukkum

นายกฤษณะ จินดารักษ์ Kitsana Jindarak

ศิลปกรรมและภาพ / Artistic and Photographic Co-ordinators

นายธนกร กำทรัพย์ Tanakorn Kamsap

นางวรานิ นิยมสอน Varanee Niamsorn

ดำเนินการจัดพิมพ์

กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักบริหารกลาง กรมศิลปากร

โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๒๐๕๐ โทรสาร ๐ ๒๒๒๒ ๐๙๓๔

Published by The Promotion and Public Relations Group,
Central Administrative Office, The Fine Arts Department.

Tel. 0 2224 2050 Fax. 0 2222 0934

Call Center 1765 สายด่วนกระทรวงวัฒนธรรม

กระทรวงวัฒนธรรม www.m-culture.go.th

พิมพ์ที่ : บริษัท ไทภูมิ พับลิชชิ่ง จำกัด

๑/๘ หมู่ ๔ ตำบลบางขุน อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๓๐

โทร. ๐ ๒๔๙๗ ๖๘๓๗-๙ โทรสาร ๐ ๒๔๙๗ ๖๘๓๖

www.thaiphumpublishing.com

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ กลับจากประพาสยุโรปครั้งที่ ๒ พุทธศักราช ๒๔๕๑ โปรดเกล้าฯ ให้ขยายเขต “วังสวนดุสิต” ไปทางด้านหลัง จัดทำเป็นสวนป่าธรรมชาติประจำวัง เพื่อประทับพักผ่อน พระราชทานนามว่า “สวนสุนันทา” เพื่อระลึกถึงสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี สวนนี้ขนาดใหญ่กว่าสวนอื่น ๆ ในวังสวนดุสิต โดยมีประตูสี่แฉกเชื่อมต่อระหว่างสวนสุนันทาและวังสวนดุสิต ประตูนี้ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามใหม่ว่า ประตูสุนันทาทวาร ด้วยลักษณะข้างต้นทำให้โดยทั่วไปเรียกบริเวณสวนสุนันทาว่า “วังสวนสุนันทา”

เขตพระราชฐานสวนสุนันทานี้ ทรงตั้งพระทัยจะให้เป็นที่สงบเหมาะสำหรับออกไปประทับพักผ่อน พระราชอิริยาบถ นอกจากนี้ ทรงสร้างไว้เพื่อในวันหนึ่งข้างหน้า ถ้าสิ้นรัชสมัยของพระองค์แล้วบรรดาเจ้าจอมและพระราชธิดาจะได้มีที่อยู่ไม่ลำบาก

การดำเนินงานจัดสร้างสวนสุนันทาในครั้งนั้น เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงนครบาลเป็นผู้รับพระราชกระแสดำเนินการ เป็นที่น่าเสียดายที่อีก ๒ ปีต่อมา คือ วันที่ ๒๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จสวรรคต การก่อสร้างต่าง ๆ จึงยังไม่เสร็จสมบูรณ์ตามที่ทรงมีพระราชประสงค์ กิจการต่าง ๆ จึงถูกระงับไว้ชั่วคราว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงรับเป็นพระราชธุระให้มีการดำเนินการก่อสร้างต่อมา โดยมีเจ้าพระยายมราชเป็นผู้อำนวยการก่อสร้างตำหนัก ในพุทธศักราช ๒๔๕๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้อำนวยการก่อสร้างสวนสุนันทาและพระตำหนักต่าง ๆ ในสวนสุนันทารวม ๓๒ ตำหนัก สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในได้กระทำการสำเร็จเรียบร้อยเมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๒ และในพุทธศักราช ๒๔๖๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างท้องพระโรงขึ้น

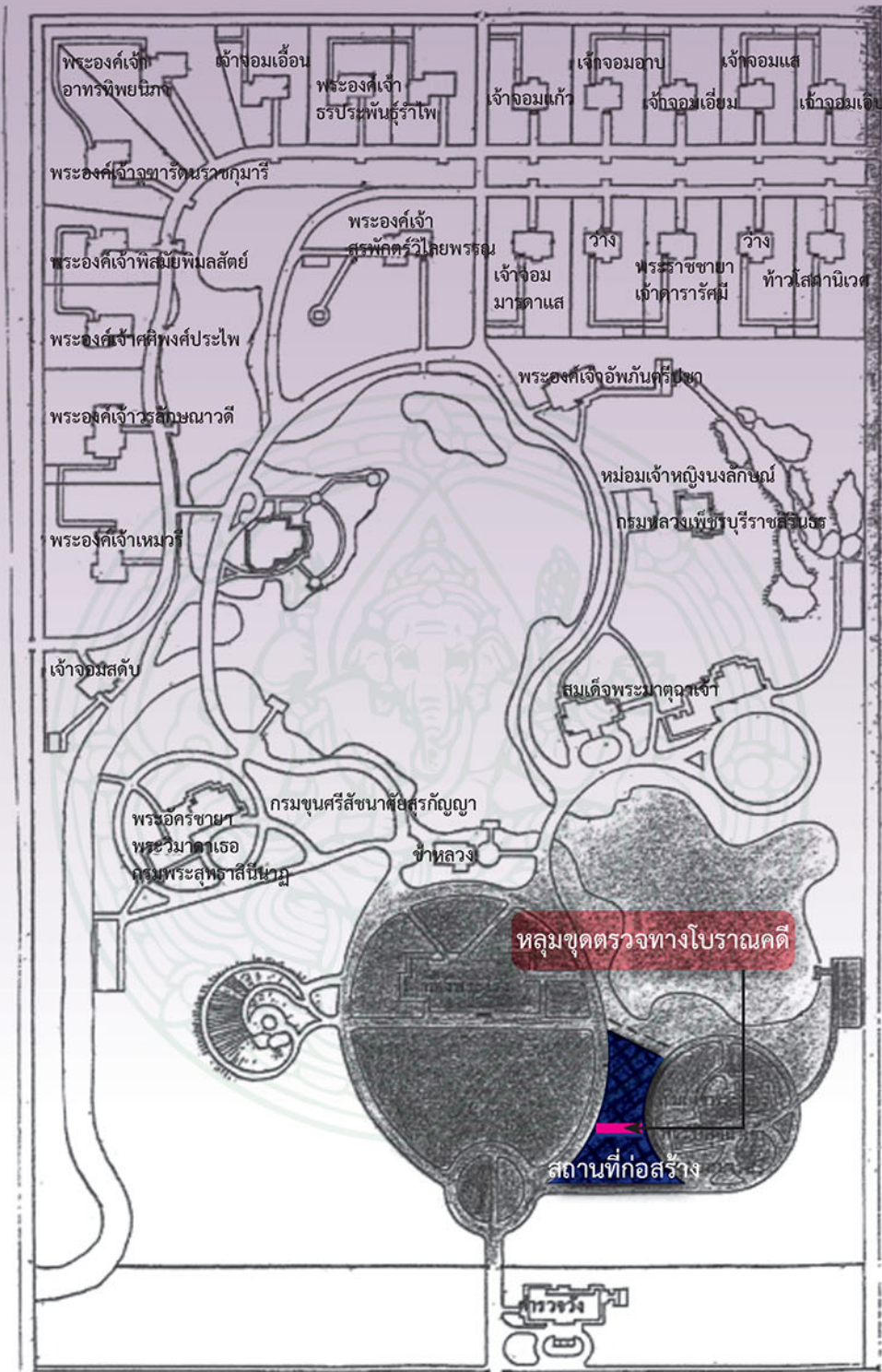
ในบริเวณสวนสุนันทา และได้กระทำการเสร็จในพุทธศักราช ๒๔๖๖

จนกระทั่งราวพุทธศักราช ๒๔๗๕ - ๒๔๗๖ ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง บรรดาเจ้านายและเจ้าจอมที่อยู่ภายในสวนสุนันทาทรงเกรงว่าจะเกิดความไม่ปลอดภัย เนื่องจากเกิดข่าวลือในทางร้ายมากมาย และสวนสุนันทาตั้งอยู่ใกล้พระที่นั่งอนันตสมาคม เป็นที่ตั้งกองบัญชาการของคณะราษฎร ซึ่งมีการเชิญเจ้านายบางพระองค์ไปคุมขังไว้ บรรดาเจ้านายต่าง ๆ จึงทยอยเสด็จออกจากสวนสุนันทาไปประทับและพำนักตามที่อยู่ที่เคยได้รับพระราชทานบ้าง เสด็จไปประทับยังวังของพระญาติบ้าง หรือเสด็จต่างประเทศบ้าง สวนสุนันทาจึงกลายเป็นวังร้างอยู่หลายปี

ราวพุทธศักราช ๒๔๘๐ สวนสุนันทาถูกแปรสภาพเป็นสถานศึกษาของกุลสตรี ตามมติของคณะรัฐมนตรี และคณะผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน โดยมอบให้กระทรวงธรรมการเป็นผู้กำกับดูแล ส่วนกรรมสิทธิ์เป็นของพระมหากษัตริย์ โดยมีเงื่อนไขว่าให้กันพื้นที่ออกเป็นสวน ๆ คือ พระที่นั่งนคราณุสโมสรและตำหนักพระนางเจ้าสุชมालมารศรี พระอัครราชเทวีในรัชกาลที่ ๕ ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ของกรมการปกครองส่วนท้องถิ่น และกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย

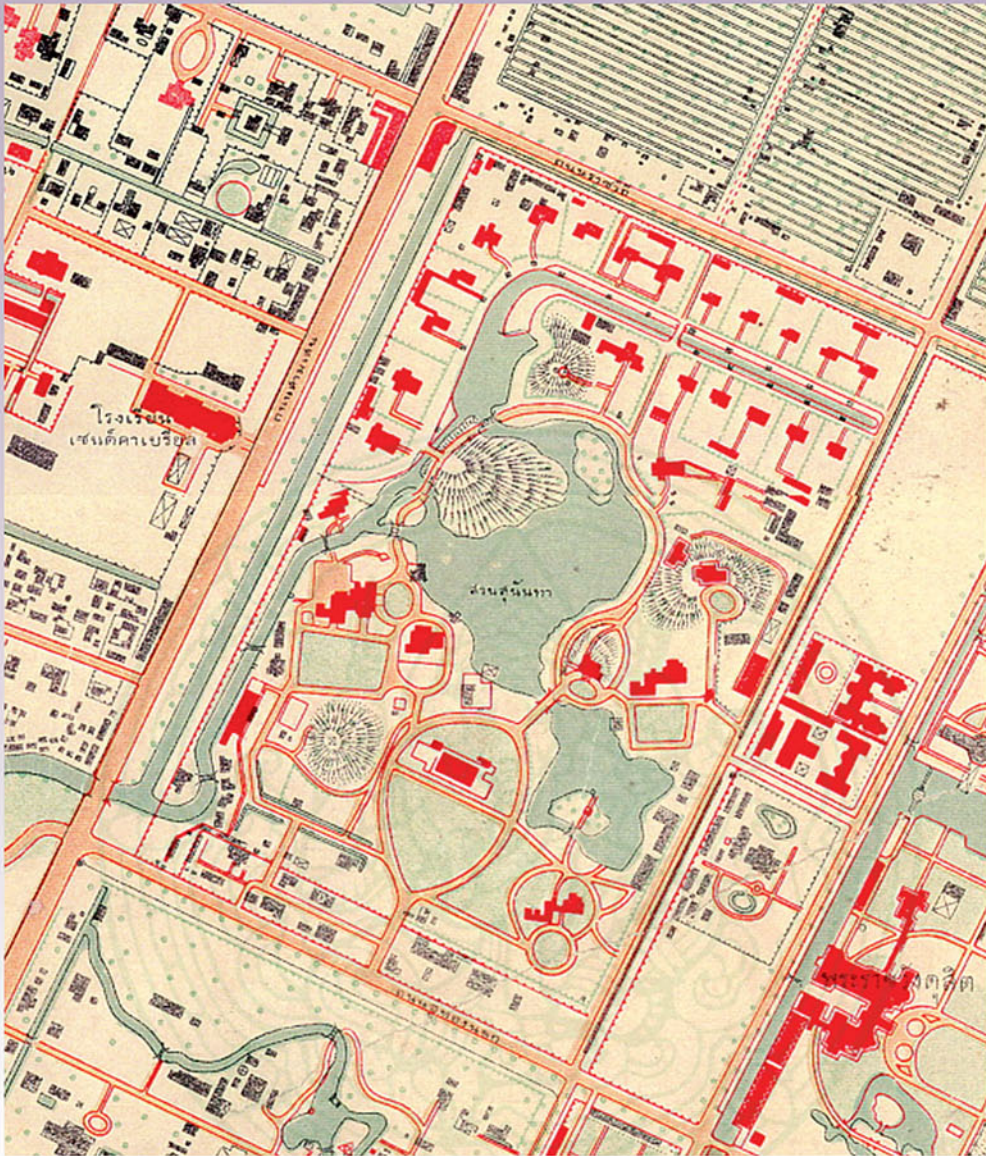
ส่วนตำหนักสมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้ากรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ตำหนักพระองค์เจ้าอัปษานทรีปชา ตำหนักพระราชชายาเจ้าดารารัศมี เรือนเจ้าจอมก๊กอ และบริเวณใกล้เคียง เป็นพื้นที่โรงเรียนการเรือนพระนคร ซึ่งปัจจุบันคือ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต

ส่วนบริเวณที่เหลือ ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ กำหนดให้เป็นสถานศึกษาของสวนสุนันทา ในนามโรงเรียนกุลสตรี ชื่อ โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย เปิดสอนทั้งแผนกสามัญ ฝึกหัดครูและเลขานุการ โดยรับโอนนักเรียนฝึกหัดครูและชั้นมัธยมจากโรงเรียน

แผนผังสวนสุนันทา

แผนผังแสดงพื้นที่โครงการชุดตรวจทางโบราณคดี พื้นที่ก่อสร้างอาคารสำนักงาน
บริเวณกรมการส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น (วังสวนสุนันทา)

แผนที่จัดทำโดยกรมแผนที่ทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๕ แสดงรายละเอียดสิ่งก่อสร้างภายในวังสวนสุนันทา ประกอบด้วยพระตำหนัก ตำหนัก และเรือน ภายในบรรยากาศร่มรื่นของสวนพฤกษชาติ และคูคลอง ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับดำเนินงานต่อจากพระราชบิดา เพื่อให้บรรลุตามพระราชประสงค์ จนแล้วเสร็จในพุทธศักราช ๒๔๖๒

เบญจมาภาลัย โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ และแผนกเลขานุการจากโรงเรียนสตรีโชติเวช ในระยะแรกได้ใช้ตำหนักใหญ่ของพระวิมาดาเธอฯ ตำหนักเล็กของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามาลินีนพดาราฯ และเรือนของเจ้าจอม ม.ร.ว. สดับ เป็นสถานที่เรียน ส่วนตำหนักอื่นใช้เป็นที่พักของนักเรียนประจำ เริ่มเปิดทำการสอนเมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พุทธศักราช

๒๔๘๐ ปัจจุบันเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ปัจจุบันพระตำหนักต่าง ๆ ภายในวังสวนสุนันทา คงเหลือเพียง ๑๑ ตำหนัก คือ

๑. ตำหนักพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา
๒. ตำหนักสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์เชษฐาธิราช

๓. ตำแหน่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า พิสมัยพิมลสัตย์

๔. ตำแหน่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า จุฑารัตนราชกุมารี

๕. ตำแหน่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า อาทริทพยนิภา

๖. ตำแหน่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ศศิพงศ์ประไพ

๗. เรือนเจ้าจอมเอื้อนและเจ้าจอมแถมใน รัชกาลที่ ๕

๘. พระตำหนักสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรม ราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

๙. ตำแหน่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า อัมพันทรีปรา

๑๐. พระตำหนักสมเด็จพระนางเจ้าสุชุมาล มารศรี พระอัครราชเทวี

๑๑. พระที่นั่งนงคราญสโมสร

ตำแหน่งที่ ๑ - ๗ อยู่ในเขตมหาวิทยาลัยราชภัฏ สวสนันหา ตำแหน่งที่ ๘ - ๙ อยู่ในเขตมหาวิทยาลัย ราชภัฏสวนดุสิต และตำแหน่งที่ ๑๐ - ๑๑ อยู่ในเขต กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย

สำหรับการขุดตรวจทางโบราณคดีในวัง สวสนันหาเกิดขึ้นเนื่องจากกรมส่งเสริมการปกครอง ส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย มีความประสงค์จะ ก่อสร้างอาคารสำนักงานบำเหน็จบำนาญข้าราชการ ส่วนท้องถิ่น สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เสนอให้มีการขุดตรวจทางโบราณคดีเพื่อตรวจสอบ พื้นที่ จึงได้ดำเนินการขุดตรวจทางโบราณคดีในพื้นที่ ที่จะก่อสร้างอาคาร ซึ่งเป็นลานจอดรถ ตั้งอยู่ระหว่าง พระตำหนักสมเด็จพระนางเจ้าสุชุมาลมารศรี พระอัครราชเทวีและพระที่นั่งนงคราญสโมสร ซึ่ง อยู่ในเขตพื้นที่กรมการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวง มหาดไทย เริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ ๑๓ - ๑๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๕ โดยใช้การขุดตรวจ ระบบ Trench ขนาดหลุมขุดตรวจ ๒ x ๔ เมตร ใช้วิธี

ขุดตามระดับชั้นดินสมมติ ระดับละ ๒๐ เซนติเมตร รายละเอียดมีดังนี้

ระดับชั้นดินสมมติที่ ๑ ๓๐ - ๕๐ cm.dt. ดินลูกรังสีน้ำตาลปนดินร่วนสีน้ำตาล เป็นชั้นดินถม เพื่อปรับพื้นที่ก่อนเทคอนกรีตไม่พบโบราณวัตถุ

ระดับชั้นดินสมมติที่ ๒ ๕๐ - ๗๐ cm.dt. ดินเหนียวสีดำปนเศษอิฐหัก ขนาดเล็ก ยังพบเศษปูน เศษไม้สำหรับทำแบบ สมัยปัจจุบัน ด้านทิศตะวันออก เฉียงใต้พบเสาปูนคอนกรีตวางตัวแนวตั้ง โบราณวัตถุ พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน เศษภาชนะดินเผาเนื้อ แกร่ง ปริมาณน้อย

ระดับชั้นดินสมมติที่ ๓ ๗๐ - ๙๐ cm.dt. ดินเหนียวสีเทาปนเศษอิฐหัก ขนาดเล็ก ปนกราบเหลือง แสดงลักษณะน้ำขังในชั้นดิน เสาปูนคอนกรีตด้าน ทิศตะวันออกเฉียงใต้ยังพบต่อเนื่อง ไม่พบโบราณวัตถุ

ระดับชั้นดินสมมติที่ ๔ ๙๐ - ๑๑๐ cm.dt. ดิน เหนียวสีเทาปนกราบเหลือง แสดงลักษณะน้ำขังใน ชั้นดิน เสาปูนคอนกรีตด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ยัง พบต่อเนื่อง ไม่พบโบราณวัตถุ

ระดับชั้นดินสมมติที่ ๕ ๑๑๐ - ๑๓๐ cm.dt. ดินเหนียวสีเทาปนกราบเหลือง น้ำใต้ดินเริ่มไหลซึม เสาปูนคอนกรีตด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ยังพบต่อเนื่อง และพบฐานรากที่ระดับ ๑๒๕ cm.dt. ฐานรากเป็นฐาน แผ่ทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๔๐ x ๔๐ เซนติเมตร บริเวณใต้ฐานรากพบเศษอิฐหักกลมหนาประมาณ ๕ เซนติเมตร เพื่อรับน้ำหนักเสาปูน บริเวณอื่นของหลุม ชั้นดินเป็นชั้นดินธรรมชาติ ไม่พบโบราณวัตถุ

ระดับชั้นดินสมมติที่ ๖ ๑๓๐ - ๑๕๐ cm.dt. ดินเหนียวสีเทาปนกราบเหลือง น้ำใต้ดินไหลซึมเร็ว ทำการเคลื่อนย้ายเสาปูนขึ้นและขุดตรวจฐานราก ได้ชั้นอิฐหักกลม พบเสาไม้จำนวน ๕ ต้น ตกเป็นเสา เข็ม เพื่อป้องกันการทรุดตัวของเสาปูนคอนกรีตด้านบน เสาเข็มไม่มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๘ - ๑๒ เซนติเมตร บริเวณอื่นของหลุมชั้นดินเป็นชั้นดินธรรมชาติ ไม่พบ โบราณวัตถุ

พื้นผิวหลุมปูวางมะตอยเพื่อทำที่จอดรถ

การเปิดพื้นผิวโดยใช้เครื่องสกัด

เมื่อเปิดพื้นปูหนาประมาณ ๒๐ เซนติเมตร ออก
พบทรายสีน้ำตาลและเหล็กเส้น

ดำเนินการเปิดพื้นผิว

เปิดพื้นผิวเสร็จสิ้น ระดับ ๓๐ cm.dt.

การทำงานที่ระดับ ๕๐-๗๐ cm.dt.

พื้นผิวหลุมระดับ ๗๐ cm.dt.

ดินเหนียวสีเทาปนกราบเหลือง

พื้นผิวหลุมระดับ ๙๐ cm.dt.
ทิศตะวันออกเฉียงใต้พบเสาปูนคอนกรีต

พื้นผิวหลุมระดับ ๑๑๐ cm.dt.

ผนังชั้นดินด้านทิศเหนือ ที่ระดับ ๑๑๐ cm.dt.
ชั้นดินคล้ายกับชั้นดินธรรมชาติกรุงเทพ

พื้นผิวหลุมระดับ ๑๓๐ cm.dt.

เริ่มเห็นฐานของตอม่อมีความกว้าง ๔๐x๔๐ เซนติเมตร

การทำงานที่ระดับ ๑๓๐ - ๑๕๐ cm.dt. น้ำใต้ดินไหลซึมเร็ว

ได้เสาปูนพบเศษอิฐหักถมทำฐานราก

พื้นผิวหลุมที่ระดับ ๑๓๐ cm.dt.

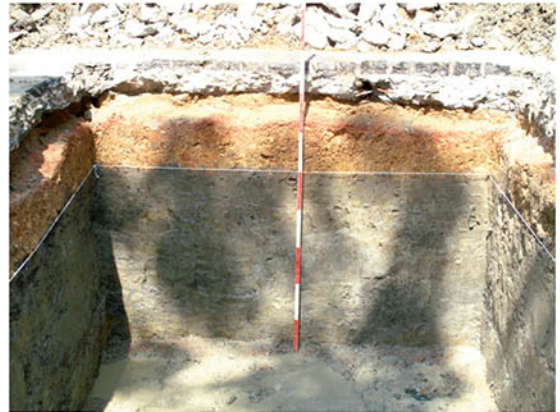
พื้นผิวหลุมที่ระดับ ๑๕๐ cm.dt.

การทำงานที่ระดับ ๑๗๐ - ๑๙๐ cm.dt. น้ำใต้ดินไหลซึมเร็ว

พื้นผิวหลุมที่ระดับ ๑๔๐ cm.dt.

ผนังหลุมด้านทิศเหนือ

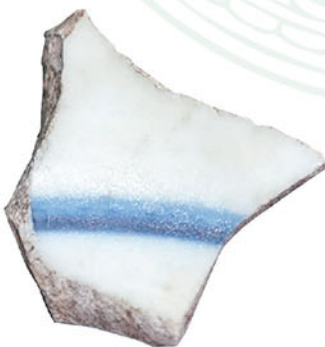
ระดับชั้นดินสมมติที่ ๗ ๑๕๐ - ๑๗๐ cm.dt.
ดินเหนียวสีเทาปนกราบเหลือง น้ำใต้ดินไหลซึมเร็ว
เลือกขุดตรวจเฉพาะพื้นที่ด้านทิศใต้ขนาดหลุม ๒ x ๒
เมตร ยังพบเสาเข็มไม้ต่อเนื่อง ไม่พบโบราณวัตถุ

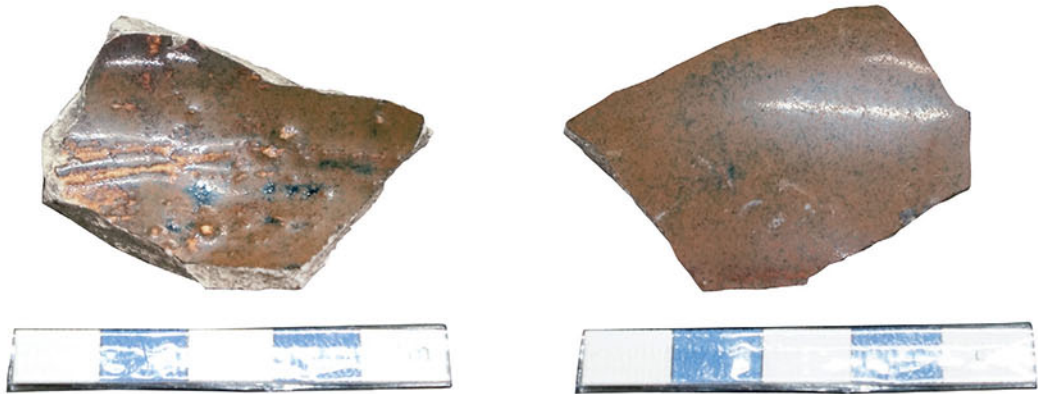
ระดับชั้นดินสมมติที่ ๘ ๑๗๐ - ๑๙๐ cm.dt.
ดินเหนียวสีเทาปนกราบเหลือง น้ำใต้ดินไหลซึมเร็ว
ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ยังพบเสาเข็มไม้ต่อเนื่อง
ไม่พบโบราณวัตถุ การขุดตรวจสิ้นสุดที่ระดับนี้

โบราณวัตถุที่พบจากการขุดตรวจทาง โบราณคดี

พบในระดับชั้นดินสมมติที่ ๒ ๕๐ - ๗๐ cm.dt.
เพียงชั้นเดียวซึ่งเป็นชั้นอยู่อาศัย รายละเอียดดังนี้

๑. โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผา
เนื้อแกร่ง (Stoneware) จำนวน ๑ ชิ้น ชิ้นส่วนลำตัว
ภาชนะ มีความหนา ๐.๓ เซนติเมตร ลักษณะการ
ตกแต่งผิวภาชนะเคลือบสีทั้งด้านนอกและด้านใน
บริเวณด้านในเขียนสีน้ำเงินได้เคลือบ คาดว่าเป็น
เครื่องถ้วยจากประเทศจีนแต่ไม่ทราบแหล่งเตาที่ผลิต

๒. โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง (Stoneware) จำนวน ๑ ชิ้น ชิ้นส่วนลำตัวภาชนะ มีความหนา ๐.๓ เซนติเมตร ลักษณะการตกแต่งผิวภาชนะ เคลือบทึบ สีสน้ำตาล ทั้งด้านนอกและด้านใน คาดว่าเป็นเครื่องถ้วยจากประเทศจีนแต่ไม่ทราบแหล่งเตาที่ผลิต

๓. โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง (Stoneware) จำนวน ๑ ชิ้น ชิ้นส่วนปากภาชนะ มีความหนา ๐.๓ เซนติเมตร ลักษณะการตกแต่งผิวภาชนะ เคลือบใสทั้งด้านนอกและด้านใน ด้านนอกเขียนสีน้ำเงิน ได้เคลือบ เป็นลายเส้นตัววัด คาดว่าเป็นเครื่องถ้วยจากประเทศจีนแต่ไม่ทราบแหล่งเตาที่ผลิต เนื้อภาชนะน่าจะเป็นของราคาไม่สูง

๔. โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง (Stoneware) จำนวน ๑ ชิ้น ชิ้นส่วนก้นภาชนะ มีความหนา ๐.๓ เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางก้น ๑๒ เซนติเมตร ลักษณะการตกแต่งผิวภาชนะ เคลือบทึบ สีสน้ำตาล ทั้งด้านนอกและด้านใน คาดว่าเป็นเครื่องถ้วยจากประเทศจีนแต่ไม่ทราบแหล่งเตาที่ผลิต

๕. โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง (Stoneware) จำนวน ๓ ชิ้น ชิ้นส่วนลำตัวภาชนะ มีความหนา ๑.๑ เซนติเมตร ลักษณะการตกแต่งผิวภาชนะ เคลือบทึบ สีเขียว ทั้งด้านนอกและด้านใน บริเวณด้านนอก ทำลวดลายกดประทับเป็นรอยเส้นเชือก คาดว่าเป็นเครื่องถ้วยจากประเทศจีนแต่ไม่ทราบแหล่งเตาที่ผลิต

๖. โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง (Stoneware) จำนวน ๑ ชิ้น ชิ้นส่วนก้นภาชนะจอก น้ำชา มีความหนา ๐.๓ เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางก้น ๔ เซนติเมตร ลักษณะการตกแต่งผิวภาชนะ เคลือบใส ทั้งด้านนอกและด้านใน ด้านนอกพิมพ์ลายสีน้ำเงินได้เคลือบ เป็นลวดลายพันธุ์พฤกษาคาดว่าเป็นเครื่องถ้วยจากประเทศจีนแต่ไม่ทราบแหล่งเตาที่ผลิต

บทบรรณาธิการ / Editor's Note

นิตยสารศิลปการ ฉบับที่ ๒ กำหนดออกระหว่างเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายน ซึ่งเป็นวาระพิเศษอันสำคัญยิ่งของปวงชนชาวไทยถึง ๒ โอกาส คือ วันที่ ๒ เมษายน เป็นวันเสด็จพระราชสมภพของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี องค์อุปถัมภ์กรมศิลปากร และวันที่ ๒๘ เมษายน เป็นวันประสูติของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สมเด็จพระราชปิตุลาธิราช บรมนาถบพิตร แห่งประเทศไทย กองบรรณาธิการและข้าราชการกรมศิลปากร น้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ และพระกรุณาเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมเสมอ

บทความในนิตยสารเล่มนี้ มี ๕ เรื่อง ซึ่งมีความหลากหลายของเนื้อหาสาระสะท้อนภารกิจหลายด้านของกรมศิลปากร อันได้แก่ เรื่อง ลายหน้ากระดานและลายกระจัง งานช่างประณีตศิลป์ไทยที่สร้างขึ้นเพื่อประดับตกแต่งแท่นฐานหรืออาคารต่าง ๆ ให้ดูวิจิตรงดงามและสูงศักดิ์ บทความเรื่อง วังสวนสุนันทากับการขุดตรวจทางโบราณคดี ทำให้ทราบว่ามีการใช้พื้นที่ทับซ้อนกันถึง ๓ สมัยกับการเสด็จประพาสตรัสเสด็จที่ลพบุรี บทความเรื่องนี้บอกเล่าพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นวีรบุรุษอันชาญฉลาดในการเสด็จประพาสดินแดนในอาณานิคมของอังกฤษบริเวณแหลมมลายู เพื่อทรงศึกษาเรียนรู้ด้านการปกครองและกระชับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้เป็นอย่างดี บทความเรื่อง ตามไปดูผู้ใช้เอกสารจดหมายเหตุในต่างประเทศ บอกเล่าเรื่องการเข้าค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับการปักปันเขตแดนระหว่างไทยกับเมียนมาร์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ หอจดหมายเหตุ ประเทศสหราชอาณาจักร เมื่อวันที่ ๖ - ๑๓ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๕๖ บทความเรื่องสุดท้าย พระแก้วมรกตกับเมืองกำแพงเพชร บอกเล่าเรื่องความเป็นมาของพระแก้วมรกต และความเกี่ยวข้องกับเมืองกำแพงเพชร

นอกจากนี้ ยังมีคอลัมน์ประจำที่มีเนื้อหาสาระน่าสนใจอย่างครบครัน ทั้งเกร็ดความรู้จากประวัติศาสตร์ ภาพเก่า - เล่าอดีต ศิลปิน - ศิลปการ ถามมา - ตอบไป และของชิ้นเอกในกรมศิลปากร เรื่องเครื่องประดับสำริดลักษณะพิเศษที่นักโบราณคดี เรียกว่า ห่วงเอว

กองบรรณาธิการหวังว่า บทความและคอลัมน์ประจำที่นำเสนอในนิตยสารฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้า และประเทืองปัญญาแก่ผู้สนใจโดยทั่วกัน หากท่านมีข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะประการใด โปรดแจ้งให้กองบรรณาธิการทราบ เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงนิตยสารศิลปการให้ตรงกับความต้องการของผู้สนใจยิ่งขึ้น ขอขอบพระคุณที่ให้ความสนใจติดตามนิตยสารศิลปการด้วยดีตลอดมา

บรรณาธิการประจำฉบับ

Silpakorn Journal, Issue 2, is scheduled to be released during March and April in order to celebrate the two special occasions for all the Thais; the royal birthday anniversary of Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn, the Royal Patron of Thai Heritage, on the 2nd of April, and the royal birthday anniversary of His Royal Prince Narisara Nuvadtivongs, the Master of Artisan and a Thai talented artist, on the 28th of April. The editorial team thus would like to reminisce about the royal grace and the royal please with the highest consideration.

In this issue, there are five major articles, representing various contents that reflect different perspectives of the Fine Arts Department's duty, namely Lai Na Kradan and Lai Kra Jang featuring prestigious decorative designs on the bases and foundations of buildings, Suan Sunandha Palace and Archaeological Test Excavation revealing successive use of the site over three reigns, King Rama V and His Royal Visit to Straits Settlements describing the story of His Majesty King Chulalongkorn's royal duties that are wise foreign policies to have the royal visit to the British Colony in the area of Malay Peninsula in order to learn about governance and develop foreign relations, Observe Annals Users in Foreign Countries explaining the access of information regarding the delimitation between Thailand and Myanmar in the reign of His Majesty King Chulalongkorn at the National Archives in the United Kingdom during 6-13 September 2013, and The Emerald Buddha and Kamphaeng Phet City describing history of the Emerald Buddha and its relation to Kamphaeng Phet City.

In addition, there are regular columns providing interesting contents, including An Anecdotes from History Old Photo Mirror the Past, The Fine Arts Department Artists, Questions - Answers, and The Masterpiece in the Fine Arts Department regarding special bronze ornaments called by archaeologists as "Bronze Belt".

The editorial team wishes that articles and those columns in this issue of our journal would be useful for further studies and research, and intellectually beneficial. Should there be any comments and concerns, please let the editorial team know for further improvement in order to make the readers more satisfied with our journal. We would like to thank all readers and followers who continue to support Silpakorn Journal.

The Editorial Team

ผลจากการดำเนินงานชุดตรวจทางโบราณคดี และหลักฐานเอกสารทำให้สามารถสรุปพัฒนาการ การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ที่จะก่อสร้างอาคารสำนักงาน บำเหน็จบำนาญข้าราชการส่วนท้องถิ่น กรมส่งเสริม การปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทยเป็น ๓ สมัย ดังนี้ คือ

สมัยที่ ๑ ก่อนวังสวนสุนันทา (ก่อนพุทธศักราช ๒๔๕๑)

สมัยก่อนวังสวนสุนันทา จากหลักฐานเอกสาร กล่าวว่า เป็นพื้นที่สวน ไร่ นา ของราษฎรและข้าราชการ ซึ่งสอดคล้องกับผลการดำเนินงาน ที่ชั้นดินแสดงให้เห็นว่าเป็นพื้นที่ชุ่มชื้น ดินเป็นดินเหนียวอมน้ำ

สมัยที่ ๒ สมัยวังสวนสุนันทา (ราวพุทธศักราช ๒๔๕๑ - ๒๔๗๕)

สมัยวังสวนสุนันทา เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มมีพระราชดำริเข้าใช้ พื้นที่บริเวณวังสวนสุนันทาเมื่อราวพุทธศักราช ๒๔๕๑ ปรากฏในหลักฐานเอกสาร ว่าเป็นพื้นที่สวน หลังจากนั้นจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้มีการก่อสร้างสวนสุนันทา และพระตำหนักต่าง ๆ แล้วเสร็จในพุทธศักราช ๒๔๖๒ และสร้างท้องพระโรงแล้วเสร็จในพุทธศักราช ๒๔๖๖ ดังได้กล่าวแล้ว ได้มีการอยู่อาศัยและใช้ประโยชน์ ในพื้นที่นี้ดังปรากฏหลักฐานจากการชุดตรวจทาง โบราณคดี คือ เสาคอนกรีตของสิ่งก่อสร้าง เศษภาชนะ ดินเผาทั้งเคลือบและไม่เคลือบ การที่พบเศษภาชนะ ดินเผาในบริเวณนี้จำนวนน้อยนั้น อาจจะเป็นเพราะว่า บริเวณนี้นอกจากจะเคยเป็นพื้นที่สวนไม่มีคนอยู่อาศัยแล้วยังอยู่ใกล้กับพระตำหนักสมเด็จพระนางเจ้าสุทมาล-มารศรี พระอัครราชเทวี ซึ่งพระองค์ทรงประทับระย

สั่น ๆ เนื่องจากทรงเสด็จไปประทับกับพระราชโอรส คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ที่วังบางขุนพรหม แม้กระทั่งวังสวนสุนันทา เมื่อสร้างเสร็จก็เป็น ที่ประทับของเจ้านายฝ่ายในเพียงระยะเวลาสั้น ๆ เช่นกัน เพราะในพุทธศักราช ๒๔๗๕ ได้เกิดการ เปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ คือ การเปลี่ยนแปลงการ ปกครอง โดยคณะราษฎร ทำให้เจ้านายที่พำนักอยู่ใน วังสวนสุนันทา หวาดกลัวต้องออกไปประทับนอกวัง

สมัยที่ ๓ สมัยหลังวังสวนสุนันทา (ราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ - ปัจจุบัน)

สมัยหลังวังสวนสุนันทา หลังพุทธศักราช ๒๔๗๕ วังสวนสุนันทาถูกทิ้งเป็นวังร้าง ไม่มีเจ้านายปกครอง รัฐบาลในเวลานั้น ได้ใช้พื้นที่วังสวนสุนันทาเป็นสถาน ศึกษา ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงสังกัด หรือชื่อหลายครั้ง จากการเปลี่ยนแปลงนี้เอง สถานศึกษามีการขยายตัว รับนักเรียนนักศึกษามากขึ้น ทำให้มีการรื้อถอนอาคาร ตำหนัก หรือเรือนต่าง ๆ หลายหลัง แล้วสร้างอาคาร สมัยใหม่แทนที่ พื้นที่บริเวณหลุมชุดตรวจ เดิมเคย เป็นที่สวนแล้วคงเคยมีบางส่วนของสิ่งก่อสร้างอยู่ บริเวณนี้ เนื่องจากพบเสาคอนกรีตและเสาเข็มไม้อยู่ ใต้ดิน (ซึ่งน่าจะเป็นสิ่งก่อสร้างหลังพุทธศักราช ๒๔๗๕ เนื่องจากในแผนผังวังสวนสุนันทาพุทธศักราช ๒๔๗๕ ไม่ปรากฏว่ามีสิ่งก่อสร้างใดในบริเวณนี้) ต่อมาสิ่ง ก่อสร้างนั้นคงถูกรื้อ แล้วปรับพื้นที่เป็นลานจอดรถ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งอาคารสำนักงานบำเหน็จบำนาญ ข้าราชการส่วนท้องถิ่น กรมการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. รายงานการสำรวจโบราณสถานในกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : หจก. อรุณการพิมพ์, ๒๕๒๑.
- กรมศิลปากร. จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล สหประชาพาณิชย์, ๒๕๒๕.
- กรมศิลปากร. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕.
- กรมศิลปากร. ราชสกุลวงศ์. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๒.
- กรมศิลปากร. ย้อนอดีตกรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๙.
- กรมแผนที่. แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๑ - ๒๔๗๓. กรุงเทพฯ : กองทัพบก, ๒๕๓๐.
- กษมา เกาไศยานนท์ และคณะ. รายงานการขุดค้นโครงการขุดค้นพื้นที่สร้างห้องน้ำและห้องอาบน้ำ ในพื้นที่วังบางขุนพรหม. กรมศิลปากร, ๒๕๕๔. (เอกสารอัดสำเนา)
- กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมมากร. ย้อนรอยพระราชอุทยานสวนสุนันทา. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า ๒๐๐๐, ๒๕๕๓.
- จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ ; วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับพิเศษ ปีที่ ๔ - ๕ ธันวาคม ๒๕๒๓ - ธันวาคม ๒๕๒๕.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, สำนักพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยายมราช (ปั้น สุขุม) กับประวัตินายพระยายมราช. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยายมราช ๑๐ เมษายน ๒๔๘๒, พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงธรรม, ๒๔๘๒.
- เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์, สมุดภาพสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กราฟิการ์ต, ๒๕๒๕.
- เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง. กรุงเทพฯ : บริษัทไอเอสพีพรินท์ จำกัด, ๒๕๓๗.
- เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว.ณพิศร กฤตติกากุล และตรุณี แก้วม่วง, พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๕๒๕). กรุงเทพฯ : คณะอนุกรรมการปฏิบัติการกิจโครงการการวิจัย "วิวัฒนาการของศิลปวัฒนธรรมไทยในรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์" จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.
- เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคนอื่น ๆ. องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- นอร์ทเทิร์นซัน (๑๙๓๕) จำกัด, บริษัท, รายงานผลการดำเนินงานโครงการขุดตรวจทางโบราณคดีบริเวณพื้นที่ก่อสร้างอาคารสำนักงานบำเหน็จบำนาญข้าราชการส่วนท้องถิ่น กรมการส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย. ๒๕๕๕.
- นอร์ทเทิร์นซัน (๑๙๓๕) จำกัด, บริษัท, โครงการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่บริเวณกรมการค้าภายใน ท่าเตียนเขตพระนคร. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๙. (เอกสารอัดสำเนา)
- พัชรี สาริกบุตร, เทคโนโลยีสมัยโบราณ (Primitive Technology). เอกสารประกอบการสอน ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๓.
- คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, ชื่อบ้านนามเมือง. พิมพ์ครั้งที่ ๗ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๑.
- เอนก นาวิกมูล. วังบ้านฐานถิ่น. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๒.
- การเรือนสวนดุสิต ๕๐ ปี. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์, ๒๕๒๗ (พิมพ์ในโอกาสครบรอบ ๕๐ ปี วิทยาลัยครูสวนดุสิต พ.ศ. ๒๕๒๗ - ๒๕๒๗).

The King Rama V and His Royal Visit to Straits Settlements

His Majesty King Chulalongkorn ascended the throne when he was young, only 15 years old. In addition, during that time Siam was encountering the influence from the powerful Western countries which had entered into the Southeast Asian region with an obvious aim to colonize the region in order to take governance control and exploit benefits. With his royal talents and royal visions as a wise ruler, His Majesty King Chulalongkorn wisely realized that Siam was a small state in global society so that he chose to implement foreign policies to handle the western invasion by welcoming western civilization to penetrate and accelerate the Siamese development to be tantamount to the modernization based on nature and guidance accepted among western countries. This could probably be a better strategy allowing Siam to avoid risk of the loss of national sovereignty than encountering and antagonism. One of the selected policies for leading the country into modernization was the royal visit to the colony in Malay Peninsula which is under British governance, called Straits Settlements, including Penang, Singapore, and Malacca.

Many historians commented that although it was true that the social reform made in the reign of the King Rama V occurred after the first royal visit to Europe in 1897, it was believed that the royal visits to both British and Dutch colonies in the Malay Peninsula also had profound impacts on social reform in Siam at the equal or even higher level. This could be seen from the fact that many of reforms occurring in Siam, including politics, governance, education, and cultural society, had been developed concretely at the later stage. Thus, the royal policy to make a royal visit to Straits Settlements of His Majesty King Chulalongkorn seemed to be both political and foreign policy considerably impacting on the creating of tight relationship with England which could also be one of factors allowing Siam to escape for the western invasion at that time.

Translated by Thanik Lertcharnrit and Nanyard Nanta

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ ๕ กับการเสด็จประพาส สตรกตส์ เซิตเกิลเมนตส์

เสาวลักษณ์ กิจานนท์*

ในสมัยการครองสิริราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนับเป็นช่วงเวลาในประเทศไทยได้มีการพัฒนาการทั้งทางด้านการเมือง การปกครอง และวัฒนธรรมสังคมเกิดขึ้นควบคู่ไปกับการพัฒนาความเจริญทางวัตถุที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตของผู้คนอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน มีการปรับปรุงรูปแบบการปกครองทั้ง

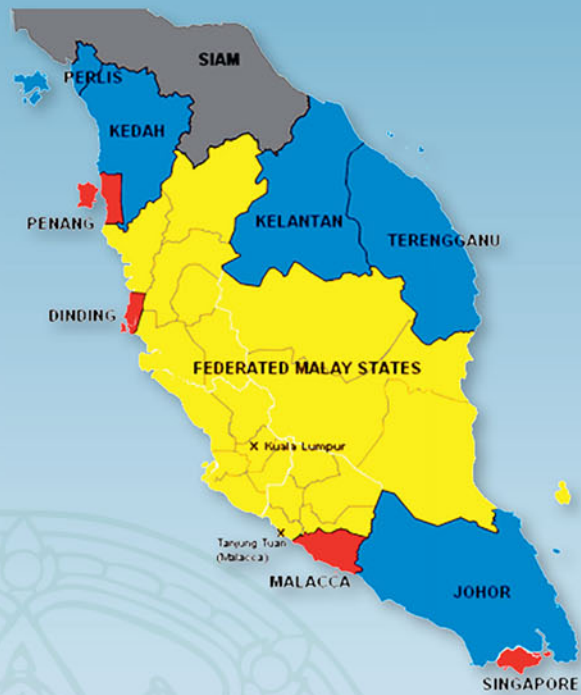
ในส่วนกลางและในส่วนภูมิภาค ตลอดจนการปฏิรูปโครงสร้างทางสังคมทั้งระบบ แนวทางหนึ่งที่ทรงนำมาใช้ในการปรับเปลี่ยนสังคมและภาพลักษณ์ของประเทศไทยให้เข้าสู่ความทันสมัยที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ การเปิดประเทศรับอารยธรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับการพัฒนาแบบชาติตะวันตกเพื่อแสดงให้เห็นถึงความพร้อมในการก้าวสู่ความเป็นสากลเช่นเดียวกับ

* นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

อารยประเทศ ทั้งนี้ก็เพื่อเตรียมรับมือกับการรุกคืบเข้ามาของชาติมหาอำนาจตะวันตกที่ในขณะนั้นแสดงท่าทีอย่างชัดเจนว่าประสงค์จะคุกคามและแผ่ขยายอำนาจเพื่อเข้ายึดครองดินแดนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลาย ๆ แห่งไปเป็นอาณานิคม นอกจากนั้นยังเป็นการส่งสัญญาณเพื่อแสดงนัยให้สังคมโลกและชาติมหาอำนาจตะวันตกเหล่านั้นได้ตระหนักว่าประเทศสยามเวลานั้นกำลังมีพัฒนาการเช่นเดียวกับอารยประเทศ จึงย่อมมีสิทธิในการที่จะรักษาและปกป้องอธิปไตยของตนและก็ควรจะได้รับสิทธิแห่งความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมกันในฐานะอารยประเทศด้วย

สาเหตุในการเลือกเสด็จประพาสรอบแหลมมลายู

ดังที่ทราบกันดีว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๑ ตั้งแต่ที่ยังทรงพระเยาว์ นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่พระมหากษัตริย์เสด็จขึ้นเสวยราชย์เมื่อมีพระชนมพรรษาเพียง ๑๕ พรรษา และมีตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน^๑ พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ในระยะเวลาที่เรียกได้ว่าเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญครั้งหนึ่งของประวัติศาสตร์ เป็นเวลาที่สยามกำลังต้องเผชิญหน้าทั้งกับปัญหาการคุกคามของชาติมหาอำนาจตะวันตกและปัญหาความไม่แน่นอนของสถานการณ์การเมืองภายในประเทศที่เริ่มก่อตัวขึ้นระหว่างขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นพวกหัวเก่ากับฝ่ายที่ต้องการให้เกิดการปฏิรูปการปกครอง การที่ยังไม่ทรงบรรลุนิติภาวะจึงทำให้พระองค์ทรงต้องได้รับการผลักดันและสนับสนุนจากสมเด็จพระยาบรมมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเพื่อให้ทรงเตรียมพระองค์ให้มีความพร้อมในการขึ้นปกครองบ้านเมือง พระองค์ทรง

แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งของสตรีตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ส์

เริ่มต้นด้วยการศึกษาเรียนรู้สถานการณ์ของประเทศทั้งภายในและภายนอกพระราชอาณาจักร และทรงเร่งปรับปรุงกฎระเบียบในการปกครองบ้านเมืองหลายประการเพื่อให้มีความพร้อมในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นรอบด้าน ความจำเป็นเร่งด่วนในลำดับแรกนั้นก็คือการปฏิรูปกระบวนการทางการเมืองและการปกครองทั้งระบบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทางกฎหมาย เรื่องการกำหนดนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน ตลอดจนการปรับเปลี่ยนกฎระเบียบและโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ การปฏิรูปในเรื่องที่ยังรากลึกมานานนับเป็นการกิจที่ยากลำบาก ประกอบกับในขณะนั้นชาติมหาอำนาจตะวันตกที่แผ่ขยายอิทธิพลเข้าสู่ภูมิภาคนี้มากขึ้นเรื่อย ๆ ก็เริ่มแสดงเป้าหมายชัดเจนที่จะยึดครองดินแดนหลายแห่งไปเป็นอาณานิคม ด้วยเหตุนี้บรรดาหัวเมืองชายพระราชอาณาเขตเหล่านี้จึงต้องตกอยู่ในสถานการณ์ที่เสี่ยงต่อความมั่นคง เพราะหากเกิดกรณีพิพาทจนกระทบกระทั่งกันขึ้น

^๑ กรมศิลปากร, ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒ รัชกาลที่ ๔ - พ.ศ. ๒๔๗๕, กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕, หน้า ๔๗.

เมื่อใด ขาดตะวันตกก็จะใช้อำนาจเป็นประเด็นเพื่อขยายผลความขัดแย้งขึ้นได้ตลอดเวลา โดยเฉพาะหัวเมืองมลายูที่อยู่ในบังคับของสยามมานาน อาทิ ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานุ ปะลิส ฯลฯ ที่ต่างก็มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับบรรดารัฐมลายูหลายแห่งซึ่งในขณะนั้นต้องตกเป็นเมืองอาณานิคมและถูกปกครองโดยชาติมหาอำนาจตะวันตกอย่างอังกฤษและดัตช์ แม้ในอดีตหัวเมืองเหล่านั้นจะเคยยอมรับการอยู่ภายใต้การปกครองของสยามมาระยะเวลาหนึ่ง แต่ด้วยระยะทางที่ห่างไกลจากเมืองหลวง ประกอบกับการที่หัวเมืองเหล่านั้นยังมีผู้ปกครองเป็นชาวมลายู จึงทำให้ไม่ได้อยู่ภายใต้อำนาจบริหารของสยามอย่างเบ็ดเสร็จแท้จริง และย่อมถูกแทรกแซงได้โดยง่าย ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเล็งเห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องปรับนโยบายในการปกครองประเทศอย่างเร่งด่วนทั้งการบริหารราชการภายในและด้านการต่างประเทศ สำหรับในประเทศนั้นลำดับแรกก็คือการปฏิรูประบบการบริหารราชการทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคให้มีความทันสมัยตามแบบสากลโดยใช้รูปแบบการปกครองแบบเทศาภิบาล ส่วนทางด้านต่างประเทศคือการนำพาชาติสยามให้พัฒนาสู่ความเป็นสากลแบบอารยประเทศและการที่จะช่วยให้ก้าวไปสู่ทิศทางนั้นได้อย่างเป็นรูปธรรม พระองค์จึงทรงมีนโยบายในการเสด็จประพาสหัวเมืองบริเวณรอบแหลมมลายูตลอดจนดินแดนในแถบคาบสมุทรมลายูที่อยู่ภายใต้การปกครองของชาติมหาอำนาจตะวันตกในขณะนั้น

การเสด็จประพาสรัฐมลายูทั้งที่อยู่ในบังคับของสยาม ตลอดจนรัฐที่เป็นอาณานิคมของทั้งอังกฤษและดัตช์เช่นนี้ นับเป็นการดำเนินนโยบายด้านการเมืองและการต่างประเทศครั้งสำคัญของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในฐานะนักปกครองที่มีสายพระเนตรอันยาวไกล ทั้งยังเป็นการเสด็จประพาสต่างประเทศครั้งแรกของพระองค์ซึ่งต้องถือว่าคงไม่ใช่เรื่องปกติธรรมดาสำหรับพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยก่อน

เพราะถ้าจะนับจากเมื่อครั้งที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้เสด็จไปประทับและทำศึกสงครามที่ประเทศพม่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้งนี้จะเป็นครั้งแรกที่พระมหากษัตริย์ไทยได้เสด็จพระราชดำเนินออกนอกพระราชอาณาจักร ประโยชน์มหาศาลที่ประเทศชาติพึงได้รับจากนโยบายเช่นนี้นอกจากจะได้รับเอาความรู้และประสบการณ์ใหม่ ๆ จากการเสด็จประพาสมาใช้เป็นแนวคิดเพื่อปรับเปลี่ยนหรือกำหนดแนวทางในการบริหารจัดการบ้านเมืองได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันแล้ว ยังเป็นโอกาสที่สยามจะได้แสดงออกถึงท่าที บทบาทและจุดยืนในฐานะประเทศเพื่อนบ้านกับรัฐมลายูเหล่านั้นไปในคราวเดียวกันด้วย และหากมุ่งประเด็นเฉพาะส่วนของรัฐมลายูในบังคับของอังกฤษก็จะพบว่าดินแดนที่พระองค์ทรงสนพระทัยและเสด็จประพาสหลายครั้งก็คือกลุ่มรัฐภายใต้การปกครองของอังกฤษที่เรียกว่า สเตรตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ส (Straits Settlements) ซึ่งเป็นดินแดนที่มีพัฒนาการอย่างรวดเร็วจนเห็นได้ชัดเจนที่สุดแห่งหนึ่งในแหลมมลายู

ความสำคัญของสเตรตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ส (Straits Settlements) และเหตุผลในการเสด็จประพาส

สเตรตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ส ซึ่งประกอบด้วย ปีนัง สิงคโปร์ และมะละกาเป็นการจัดรูปแบบเมืองอาณานิคมภายใต้การปกครองของอังกฤษที่สถาปนาขึ้นตั้งแต่เมื่อพุทธศักราช ๒๓๖๙ (คริสต์ศักราช ๑๘๒๖) รัฐบาลอังกฤษกำหนดรูปแบบการปกครองลักษณะนี้ขึ้นมาเพื่อใช้กำกับดูแลดินแดนอาณานิคมในคาบสมุทรมลายูและให้อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ (British East India Company) ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักที่อังกฤษตั้งขึ้นเพื่อพิทักษ์รักษาผลประโยชน์ของอังกฤษในภูมิภาคนี้ทั้งทางด้านการค้าและการเมือง ในระยะแรกนั้นสเตรตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ส จะมีการบริหารงานแบบรวมศูนย์และขึ้นตรงกับศูนย์บัญชาการกลางของ

บริษัทที่ตั้งอยู่ที่เบงกอล และจากการที่อังกฤษสามารถครอบครองดินแดนดังกล่าวนี้ได้ จึงเท่ากับว่าอังกฤษสามารถควบคุมพื้นที่ท่าเลทองทางการค้าทางทะเลในเขตแหลมมลายูในยุคนั้นไว้อย่างเบ็ดเสร็จ เพราะในขณะนั้นแต่ละรัฐในสเตรตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ต่างก็มีจุดแข็งในเรื่องการค้าขายทางทะเล อันเนื่องมาจากตำแหน่ง ที่ตั้งที่มีศักยภาพครอบคลุมพื้นที่ทั้งทางตอนเหนือ ตอนกลาง และตอนใต้ของคาบสมุทรมลายูไว้ทั้งหมด รัฐมลายูทั้ง ๓ แห่งดังกล่าว ได้แก่

ปีนัง : รวมบริเวณโปรวินซ์เวลล์สีย์ (Province Wellesley) และดินดิงส์ (Dindings) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของรัฐเประ

สิงคโปร์ : รวมทั้งบริเวณเกาะแก่งที่อยู่ใกล้เคียง

มะละกา : เมืองศูนย์กลางการค้าของแหลมมลายูในยุคเริ่มแรก มีชื่อเสียงอย่างยิ่งในเรื่องการค้าเครื่องเทศ

ในช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสสเตรตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ และดินแดนแหลมมลายูอื่น ๆ นั้นเป็นเวลาที่เป็นเมืองหลวงของสเตรตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ได้ย้ายมาอยู่ที่สิงคโปร์ แต่ก่อนที่สเตรตส์ เซ็ตเทิลเมนต์จะได้รับการพัฒนาจนมีความเจริญและเป็นแบบอย่างเมืองอันทันสมัยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระทัยที่จะเสด็จประพาส ตลอดจนทรงได้นำรูปแบบโครงสร้างการบริหารจัดการในดินแดนดังกล่าวมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาศยามด้วยนั้น อังกฤษก็ได้มีการดำเนินการเพื่อปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหารงานในสเตรตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ตลอดมาเป็นระยะ ๆ ซึ่งพัฒนาการนั้นสามารถกล่าวโดยสรุปได้ ดังนี้

พุทธศักราช ๒๓๖๙ (คริสต์ศักราช ๑๘๒๖) : อังกฤษสถาปนารูปแบบการปกครองแบบสเตรตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ ขึ้นเพื่อปกครองอาณานิคมในคาบสมุทรมลายู เริ่มแรกกำหนดให้ปีนังเป็นที่ตั้งของรัฐบาล และเป็นศูนย์กลางการบริหารงานที่คอยกำกับดูแลดินแดนทั้ง ๓ แห่งนี้ มีการดำเนินงานภายใต้การกำหนดนโยบายทั้งทางการค้าและการเมืองการ

ปกครองโดยตรงจากบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ซึ่งดำเนินงานโดยมุ่งเน้นผลประโยชน์ทางการค้าของอังกฤษเป็นสำคัญ

พุทธศักราช ๒๓๗๕ (คริสต์ศักราช ๑๘๓๒) : สเตรตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ได้ปรับลดฐานะลงเป็น Residency ย้ายศูนย์กลางการปกครองไปอยู่ที่สิงคโปร์ และย้ายอำนาจการควบคุมไปอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของ Bengal Presidency ที่บริหารงานโดยรัฐบาลอังกฤษที่กัลกัตตา

พุทธศักราช ๒๓๙๔ (คริสต์ศักราช ๑๘๕๑) : ย้ายการบริหารงานจากรัฐบาลอังกฤษที่กัลกัตตาไปอยู่ภายใต้การดูแลของผู้สำเร็จราชการที่อินเดีย

พุทธศักราช ๒๔๑๐ (คริสต์ศักราช ๑๘๖๗) : แยกเป็น Crown Colony แล้วย้ายการกำกับดูแลให้ขึ้นกับสำนักอาณานิคม (Colonial Office) ในกรุงลอนดอน จนกระทั่งถึงพุทธศักราช ๒๔๓๖ (คริสต์ศักราช ๑๘๙๓)

พุทธศักราช ๒๔๘๙ (คริสต์ศักราช ๑๙๔๖) : อังกฤษยกเลิกการปกครองแบบสเตรตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ นโยบายการปกครองที่ต้องถูกเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางแห่งผลประโยชน์ที่อังกฤษมุ่งหวังย่อมต้องส่งผลกระทบต่อสยามได้บ้างไม่มากนักน้อย ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระบรมราโชบายในการเสด็จประพาสดินแดนดังกล่าว แม้จะรับรู้กันว่าพระราชประสงค์ของพระองค์ในการเสด็จประพาสในครั้งนี้แรกเป็นไปเพื่อจะได้ศึกษารูปแบบการปกครองของอังกฤษที่ใช้บริหารจัดการอยู่ในเมืองอาณานิคมในเขตแหลมมลายูในภาพรวม ไม่ว่าจะเป็นที่ ยะโฮร์ เประ มะละกา ปีนัง และสิงคโปร์ แต่เมื่อดูจากหมายกำหนดการแล้วจะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงให้ความสำคัญอยู่ที่สิงคโปร์อย่างเห็นได้ชัดทั้งยังได้เสด็จประพาสสิงคโปร์ซ้ำในอีกหลายครั้งต่อมา แม้ว่าในระยะหลังความสำคัญของสิงคโปร์จะได้เริ่มลดน้อยลงหลังจากที่พระองค์ได้เสด็จประพาสอินเดียและยุโรปก็ตาม แต่นักประวัติศาสตร์ไทยบางท่านก็ได้แสดงความคิดเห็นว่า การปฏิรูปสยามในรัชสมัยของพระองค์แม้จะ

เกิดภายหลังการเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปก็จริง แต่ทั้งแนวคิดหลักตลอดจนรายละเอียดในส่วนองภาคปฏิบัติที่พระองค์ทรงนำมาปรับใช้ในการปฏิรูปนั้น “.....นำเชื่อว่าการเสด็จเยือนอาณานิคมของอังกฤษและฮอลันดารอบ ๆ สยาม...น่าจะมีส่วนต่อการปฏิรูปของประเทศอย่างมากเท่า ๆ กับกรณีของยุโรป หรือมากกว่า”^๒ ซึ่งหมายรวมถึง เซนต์เทิลเมนต์อีกสองแห่งของอังกฤษคือปีนังและมะละกา ที่ขณะนั้นต่างก็มีบทบาทในฐานะเมืองท่าที่มีพัฒนาการสูงในย่านนี้ด้วย

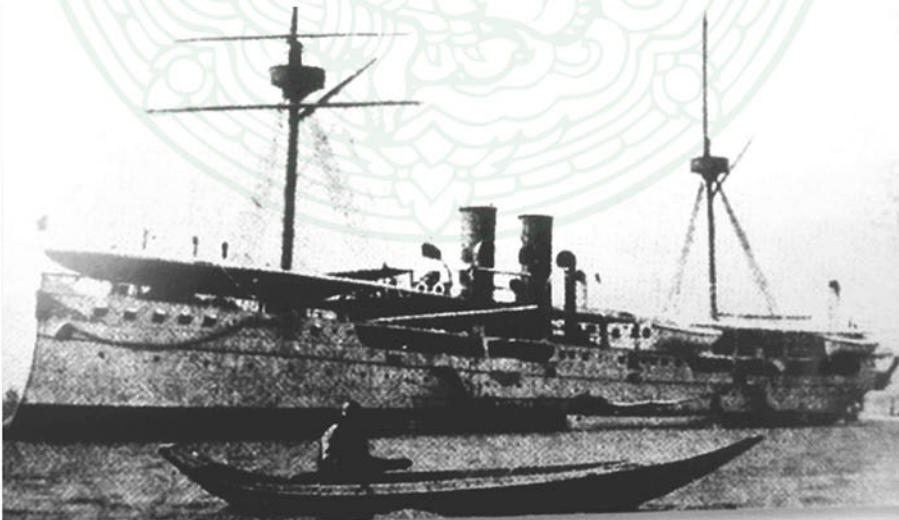
การเสด็จประพาส สเตรตส์ เซนต์เทิลเมนต์

ตลอดรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้เสด็จประพาสสิงคโปร์ตลอดจนเมืองสำคัญในแหลมมลายูรวมทั้งสิ้นถึง ๑๓ ครั้ง มีทั้งที่เป็นการเสด็จไปที่แหลมมลายูโดยตรง และเป็นการเสด็จประพาสระหว่างการเดินทางที่มีปลายทางอยู่ที่อื่นอย่างเช่นการเสด็จประพาสยุโรปหรืออินเดีย เป็นต้น แต่เฉพาะส่วนของแหลมมลายูที่มีเป้าหมายอยู่ที่สเตรตส์ เซนต์เทิลเมนต์ โดยตรงปรากฏอยู่ในการเสด็จประพาส ๕ ครั้ง ได้แก่

ครั้งที่ ๑ : เป็นการเสด็จประพาสสิงคโปร์และปัตตาเวียครั้งแรก ระหว่างวันที่ ๙ มีนาคมถึง ๑๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๑๔ (๓๘ วัน) นับเป็นครั้งแรกที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงเดินทางออกนอกพระราชอาณาจักรในขณะที่ยังทรงครองราชสมบัติและมีพระชนมพรรษาแค่ ๑๘ พรรษา ยังไม่ทรงบรรลุนิติภาวะ เป็นการเสด็จประพาสสิงคโปร์เป็นเวลา ๙ วัน

ครั้งที่ ๒ : การเสด็จประพาสอินเดีย ร.ศ. ๑๐๙ ระหว่างวันที่ ๑๖ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๑๓ ถึง ๑๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๑๔ (๓ เดือน) ในเที่ยวไปทรงใช้เวลาอยู่ที่สิงคโปร์ ๓ วัน ที่ปีนังและมะละกา ๖ วัน เทียวกลับทรงแวะที่สิงคโปร์อีกหนึ่งวัน

ครั้งที่ ๕ : การเสด็จประพาสแหลมมลายู ร.ศ. ๑๐๙ ระหว่างวันที่ ๑๖ เมษายน ถึง ๑๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๓๓ (๒ เดือน) ทรงใช้เวลาประทับอยู่ที่สิงคโปร์ ๑๐ วัน

เรือมหาจักรี พระราชพาหนะในการเสด็จประพาสรอบแหลมมลายู

^๒ ขาววิทย์ เกษตรศิริ, “รัชกาลที่ ๕ กับการเสด็จอินเดีย พุทธศักราช ๒๔๑๔ และความเข้าใจต่อการปฏิรูปแห่งรัชสมัย”, รัชกาลที่ ๕ : สยามกับอาชญากรรมและชมพูทวีป, กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๙, หน้า ๓๓.

ครั้งที่ ๖ : การเสด็จประพาสสิงคโปร์และชาวครั้งที่ ๒ ระหว่างวันที่ ๙ พฤษภาคม ถึง ๒๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๓๙ (๓ เดือน ๑๙ วัน) ก่อนที่จะได้เสด็จประพาสยุโรปในพุทธศักราช ๒๔๔๐ เทียวไปพระองค์ทรงประทับอยู่ที่สิงคโปร์ ๘ วัน เทียวกลับทรงแวะที่สิงคโปร์ ๔ วัน และทรงประทับที่บริเวณแหลมมลายูอีก ๔ วันด้วย

ครั้งที่ ๑๐ : การเสด็จประพาสสิงคโปร์ระหว่างวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ถึงวันที่ ๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๔๔ (๑๒ วัน)

สเตรตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ส และความสัมพันธ์กับสยาม

สิงคโปร์กับสยาม

สิงคโปร์หรือชื่อเดิมว่า เทมาสิก (Temasek) เป็นเกาะที่มีที่ตั้งอยู่ปลายสุดแหลมมลายู เดิมเป็นเพียงหมู่บ้านชาวประมงเล็ก ๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรยะโฮร์ ต่อมาราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ เมื่อเจ้าผู้ครองนครปาเล็มบังได้ออกเดินทางไปแสวงหาดินแดนใหม่เพื่อสร้างเมืองแต่เรือได้อับปางลง พระองค์จึงได้ว่ายน้ำขึ้นฝั่งและเห็นสัตว์ชนิดหนึ่งมีรูปร่างคล้ายสิงโต จึงทรงตั้งชื่อเมืองแห่งนั้นว่า สิงหปุระ ต่อมาได้ตกเป็นเมืองขึ้นของมะละกาและถูกปกครองโดยสุลต่าน และต้องตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกหลายชาติในยุคล่าอาณานิคมตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ เริ่มต้นด้วยโปรตุเกส ฮอลันดาและอังกฤษตามลำดับ จนกระทั่งเมื่ออังกฤษคืนเอกราชให้มาเลเซีย สิงคโปร์จึงได้เข้าร่วมเป็นหนึ่งในสหภาพมลายา เพื่อหนีการปกครองของอังกฤษ และภายหลังจึงได้แยกตัวออกมาประกาศเอกราชเมื่อวันที่ ๙ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๐๘

สิงคโปร์เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วภายหลังจากการเปิดใช้คลองสุเอซ ซึ่งช่วยย่นระยะการเดินทางจากยุโรปมายังเอเชีย ตลอดจนช่วยลดค่าขนส่งทางพาณิชย์จากยุโรปมายังเอเชียด้วย และยิ่งทวีความ

สำคัญเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ในฐานะศูนย์กลางการค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้านานาชาติ เนื่องจากมีทำเลที่ตั้งอันเหมาะสมที่จะใช้เป็นที่พักจอดหลบลมมรสุมของเรือสินค้าที่เดินทางค้าขายในเส้นทางการค้าระหว่างจีนและอินเดีย

สิงคโปร์ : “เปนแผ่นดินต่างประเทศครั้งแรกที่พระเจ้าแผ่นดินสยามได้เสด็จพระราชดำเนิน”

ข้อความนี้ปรากฏอยู่บนแท่นฐานของช้างสำริดที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานไว้เป็นที่ระลึกและเป็นเครื่องหมายแห่งมิตรภาพจากประเทศสยาม ในการเสด็จประพาสต่างประเทศเป็นครั้งแรกในรัชสมัย ณ แผ่นดินสิงคโปร์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๓ รัฐบาลอังกฤษที่ปกครองสิงคโปร์อยู่ในขณะนั้นได้ก่อฐานศิลาไว้สำหรับประดิษฐานช้างสำริดดังกล่าว โดยที่ด้านล่างของแท่นฐานทั้ง ๔ ด้านปรากฏจารึกข้อความความหมายเดียวกันทั้งอักษรภาษาไทย จีน มลายูและอังกฤษ ว่า

“พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม ได้เสด็จพระราชดำเนินขึ้นเมืองสิงคโปร์ เบนแผ่นดินต่างประเทศครั้งแรกที่พระเจ้าแผ่นดินสยาม ได้เสด็จพระราชดำเนินเมื่อ ณ วัน ๕ ๆ ๔ ค่ำปีมะเมียโทศก ๑๒๓๒”

สถานที่ประดิษฐานแรกเริ่มของช้างสำริดนี้อยู่ที่หน้าศาลาประชาคม หรือ Town Hall สถานที่ซึ่งใช้ในการจัดพิธีต้อนรับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างเป็นทางการในการเสด็จพระราชดำเนินครั้งแรก ตัวอาคารดั้งเดิมสร้างเสร็จเมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๕ ส่วนด้านปีกที่ต่อเติมขึ้นภายหลังรวมทั้งหอนาฬิกา สร้างขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๘ เพื่อร่วมเฉลิมฉลองสมัยแห่งการครองสิริราชสมบัติอันยาวนานของสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย จึงเป็นที่รู้จักกันในชื่อ Victoria Memorial Hall แต่ปัจจุบันช้างสำริดนี้ได้ถูกย้ายมาประดิษฐานไว้ที่หน้าหอศิลป์ (The Arts

ข้อความจารึกทั้ง ๔ ภาษาที่รอบแท่นฐานรูปปั้นช้างสำริด

ตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน
อยู่หน้าอาคารรัฐสภาหลังเก่า

House At the Old Parliament) ซึ่งแต่เดิมเป็นอาคารรัฐสภา (Parliament House) ของสิงคโปร์ และเปลี่ยนแปลงใช้สถานที่เดิมเป็นที่ประดิษฐานอนุสาวรีย์ของเซอร์ สแตมฟอร์ด ราฟเฟิลส์ (Sir Stamford Raffles) ชาวอังกฤษที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ปกครองสิงคโปร์คนแรก

แม้สิงคโปร์จะมีฐานะเป็นชุมทางการค้านานาชาติมาก่อน แต่พัฒนาการอย่างรวดเร็วที่เกิดขึ้นเมื่ออยู่ภายใต้การปกครองแบบสเตอร์ตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ของอังกฤษ เหตุผลสำคัญที่อังกฤษต้องการผลักดันให้สิงคโปร์ก้าวสู่การเป็นเมืองท่าเสรีอันดับหนึ่งของ

ภูมิภาคเพื่อสกัดกั้นการขยายอิทธิพลของดัตช์ในชาวจีนได้เร่งเข้ามาปรับโครงสร้างพื้นฐานสิงคโปร์ทั่วทั้งเกาะจนปรากฏพัฒนาการทั้งในเรื่องรูปแบบการปกครอง การบริหารจัดการภาครัฐ ตลอดจนความเจริญทางการค้า ทางวัตถุ วัฒนธรรมสังคมและมีชุมชนนานาชาติเกิดขึ้นมากมายบนเกาะแห่งนี้ จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้สิงคโปร์เป็นสถานที่ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสบ่อยครั้งที่สุดในการเสด็จประพาสรอบแหลมมลายูทั้ง ๑๓ ครั้ง

อนุสาวรีย์ เซอร์ สแตมฟอร์ด ราฟเฟิลส์
(Sir Stamford Raffles)

สารบัญ / Contents

๖ ลายหน้ากระดานกับลายกระจิง

- นิยม กลิ่นบุบผา

Lai Na Kradan and Lai Kra Jang

- Niyom Klinbubpha

๒๔ วังสวนสุนันทากับการขุดตรวจทางโบราณคดี

- อรพินธุ์ การุณจิตต์

Suan Sunandha Palace and Archaeological Excavation

- Oraphin Karoonchit

๔๐ รัชกาลที่ ๕ กับการเดินทางประพาส

สเตรตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ส์

- เสาวลักษณ์ กีชานนท์

The King Rama V and His Royal Visit to Straits Settlements

- Saowalak kichanon

๖๐ ตามไปดูผู้ใช้เอกสารจดหมายเหตุในต่างประเทศ

- นัยนา แยมสาขา

- กรพินธุ์ ทวีตา

- สาคร พิพนนอก

Observe Annals Users in Foreign Countries

- Naiyana Yamsaka

- Korrapin Taweetha

- Sakorn Pipuanok

๗๔ พระแก้วมรกตกับเมืองกำแพงเพชร

- วีระศักดิ์ แสนสะอาด

The Emerald Buddha and Kamphaeng Phet City

- Virasak Sansaart

๘๔ เกร็ดความรู้จากประวัติศาสตร์ :

รถไฟสยามแต่กรุงเทพฯ ถึงเมืองนครราชสีมา :

รถไฟหลวงสายแรกในประวัติศาสตร์ไทย

- อาทิพร ผาจินดา

An Anecdote from History :

“Siamese Train from Bangkok to Nakhon Ratchasima”

- Athiporn Pachanda

๙๔ ภาพเก่า - เล่าอดีต : พระเศวตคชเดชนดิลก

ช้างคู่พระบารมีรัชกาลที่ ๗

- บุศยารัตน์ คู่เทียม

Old Photo Mirrors the Past :

Phra Sawet Gajadejtilok the Royal Elephant of King Rama VII

- Buthsayarat Kootiem

๑๐๘ ศิลปิน - ศิลปากร : อุทัย ปานประยูร ดุริยางคศิลปิน

ผู้มุ่งมั่นปฏิบัติหน้าที่มาอย่างต่อเนื่อง

- ไพโรจน์ ทองคำสุก

๑๑๘ ถามมา - ตอบไป : ลิขสิทธิ์กำพไร (Orphan Work)

- พิมพ์พรรณ ไพบูลย์ห้วงเจริญ

๑๒๒ ของชิ้นเอกในกรมศิลปากร :

เครื่องประดับสำริดลักษณะพิเศษที่นักโบราณคดีเรียกว่า “ห่วงเอว”

- สมชาย ณ นครพนม

Masterpiece in the Fine Arts Department :

A Bronze Belt

- Somchai Na Nakhonphanom

ปิ่นกับสยาม

ปิ่น เป็นหนึ่งในสิบสามรัฐที่ประกอบขึ้นเป็นสหพันธรัฐมาเลเซีย มีชื่อเรียกในสมัยก่อนว่า **ปูเลา วา ซาตู** หรือ เกาะเดี่ยว ในแผนที่เดินเรือจะเรียกชื่อว่า **ปูเลา ปิ่น** หรือเกาะหมาก ต่อมาเมื่ออังกฤษเข้ายึดครองถูกเปลี่ยนชื่อเป็น **เกาะปริงซ์ ออฟ เวลส์** (Prince of Wales) จนกระทั่งมาเลเซียได้รับเอกราช จึงได้เปลี่ยนเป็น **ปูเลา ปิ่น** อีกครั้ง รัฐปิ่นประกอบด้วยพื้นที่ ๒ ส่วน ได้แก่ เกาะปิ่น ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากแผ่นดินใหญ่ทางชายฝั่งตะวันตกของประเทศ และเป็นที่ตั้งของจอร์จทาวน์ (George Town) เมืองหลวงของรัฐ อีกส่วนหนึ่งคือเซอเบอริงไปร์ (Seberang Perai)^๓ ซึ่งตั้งอยู่บนชายฝั่ง

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อครั้งพม่ายกทัพมาประชิดหัวเมืองฝ่ายใต้ฝ่ายไทยได้จัดทัพเข้าสู้ศึก (สงครามเก้าทัพ) จนได้ชัยชนะ ทั้งยังได้หัวเมืองฝ่ายใต้หลายเมืองมาเป็นประเทศราชซึ่งรวมทั้งไทรบุรีด้วย และในขณะนั้นเกาะปิ่น ที่ปรากฏชื่อในเอกสารไทยว่า เกาะหมาก ก็เป็นดินแดนที่ขึ้นกับไทรบุรีจึงถูกผนวกเข้าเป็นประเทศราชของสยามด้วย เจ้าเมืองไทรบุรี (ตวนกูปะแงรัน) นั้น

แม้จะยอมรับอำนาจของสยาม แต่ก็คิดเอาใจออกห่างตลอดเวลา ภายหลังเมื่อสยามยกทัพไปตีเมืองไทรบุรี เจ้าเมืองไทรบุรีสู้ไม่ได้จึงหนีไปลี้ภัยที่ปิ่นและเสนอให้อังกฤษเข้าเกาะหมากเพื่อใช้เป็นเกราะป้องกันภัยให้พ้นจากอำนาจสยาม บริษัทอีสต์ อินเดีย ของอังกฤษ (British East India Company) จึงให้กัปตันฟรานซิสไลท์ (Captain Francis Light) มาเข้าเกาะปิ่นตั้งแต่พุทธศักราช ๒๓๒๙ อังกฤษจึงก้าวเข้ามาควบคุมบริหารจัดการปิ่นและพัฒนาปิ่นเป็นเมืองท่าเสรีนับแต่นั้น

แม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงใช้เวลาเสด็จประพาสปิ่นแต่ละครั้งเพียงแค่ช่วงเวลาสั้น ๆ แต่ปิ่นก็เป็นเซตเทลเมนต์ที่มีความสำคัญยิ่ง มีทั้งการค้าและประชากรที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วจนอังกฤษต้องเจรจาขอสิทธิครอบครองโปรวินซ์ เวลส์ลีย์ เพื่อใช้เป็นแหล่งอาหารให้แก่ปิ่นและใช้เป็นจุดยุทธศาสตร์ในการคุ้มครองปิ่น^๔

นอกจากนั้นปิ่นก็ยังถูกเลือกให้เป็นที่ตั้งของรัฐบาลสเตอร์ตส์ เซตเทลเมนต์ ก่อนที่ภายหลังจะย้ายไปอยู่ที่สิงคโปร์ และยังเป็นรัฐมลายูที่มีทั้งประวัติศาสตร์และสายสัมพันธ์ที่ยังโยงกับหัวเมืองฝ่ายใต้ของไทยมา

อนุสาวรีย์กัปตันฟรานซิส ไลท์ (Capt. Francis Light)
ที่หน้าบ้อมคอร์นวอลล์ (Cornwallis) ในปิ่น

^๓ ต่อมาถูกอังกฤษเปลี่ยนชื่อเป็น Province Wellesley.

^๔ อภิชา ชุตินวงศ์พิสิฐ, “ลักษณะทางเศรษฐกิจและการเมืองของความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับสิงคโปร์”, วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗, หน้า ๑๔.

ชำนาน ทั้งในแง่การค้า เศรษฐกิจ จึงนับเป็นการเสด็จ
ประพาสที่ทำให้พระองค์ได้มีโอกาสศึกษาเรียนรู้ใน
พัฒนาการแบบอารยธรรมอังกฤษในปีนั้น ตลอดจน
สถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับหัวเมืองฝ่ายใต้ของสยามไป
พร้อมกันด้วย

มะละกากับสยาม

มะละกา เป็นอาณาจักรที่ถูกค้นพบและก่อตั้ง
โดยเจ้าชายปรมศรพระราชแห่งปาเล็มบังที่ลี้ภัย
จากการรุกรานของอาณาจักรเมมาสิกขึ้นเหนือมาตั้ง
หลักแหล่งใหม่เพื่อก่อบ้านสร้างเมืองที่บริเวณใกล้
ปากแม่น้ำเมื่อราวพุทธศักราช ๑๙๓๙ และตั้งชื่อว่า
“มะละกา” (Melaka) ตามชื่อต้นไม้ที่ใช้พักพิงระหว่าง
การเดินทาง เป็นดินแดนที่ได้รับการยอมรับในฐานะ
เมืองท่าและเมืองศูนย์กลางการค้าอันเจริญรุ่งเรือง
ในแหลมมลายูจากการปกครองของสุลต่านในช่วง
คริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ ก่อนที่จะต้องตกอยู่ภายใต้การ
ปกครองของชาตินิโหมอานาจนตะวันตกถึง ๓ ชาติ คือ
โปรตุเกส ดัตช์ และอังกฤษตามลำดับในเวลาต่อมา
สำหรับความสัมพันธ์กับสยามในขณะที่ยานาจักรสยาม
เรืองอำนาจนั้น ปรมศรได้ใช้วิธีปรองดองกับสยาม
ด้วยการส่งเครื่องราชบรรณาการให้เพื่อเป็นหลัก
ประกันให้รอดพ้นจากการถูกรุกรานและเพื่อป้องกันไม่
ให้เกิดกรณีพิพาทในช่องแคบ ดังปรากฏหลักฐานใน
เรื่องลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างสยามและมะละกา
นี้ไว้เช่นกัน ว่า

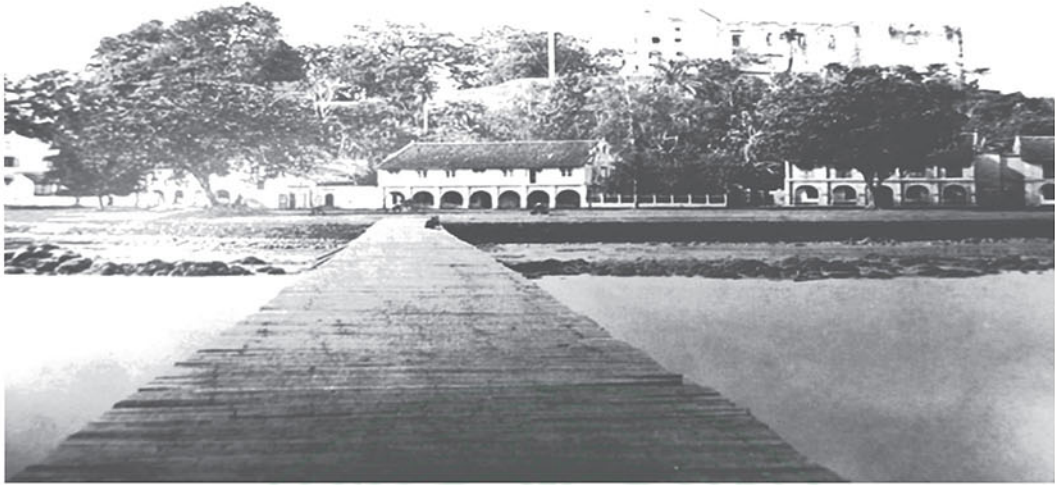
“...ดินแดนนี้ (มะละกา) ไม่มีกษัตริย์ และไม่มี
อาณาจักร แต่เป็นเมืองขึ้นของสยาม ซึ่งต้องส่งทองคำ
เป็นบรรณาการแก่สยามเป็นประจำปีละ ๔๐ ตำลึง
หัวหน้าชื่อ ไปลีสูล่า (ปรมศร) มีความพอใจเป็นอัน
มาก...”^๔

แม้ในบันทึกจะระบุฐานะความเป็นเมืองขึ้นเอา
ไว้ แต่จริง ๆ แล้วในระยะที่สยามขยายอำนาจสู่แหลม
มลายูโดยมีเมืองนครศรีธรรมราชเป็นฐานอำนาจใน

การปกครองและเป็นทางออกสู่ทะเลสำหรับอาณาจักร
สุโขทัย ก็มีความพยายามที่จะให้มะละกาอมรับการ
เป็นเมืองขึ้น มะละกาจึงเคยยอมโอนอ่อนผ่อนตาม
แต่ในขณะเดียวกันปรมศรก็ดำเนินนโยบายต่าง
ประเทศเพื่อต้านทานการรุกรานจากสยามไปในอีก
ช่องทางหนึ่ง ด้วยการส่งทูตสถาปนาความสัมพันธ์กับ
จีน และเมื่อคราวที่ทัพเรือของเจิ้งเหอ (Cheng Ho)
แม่ทัพจีนได้แล่นทัพเรือมาจนถึงมะละกา ปรมศรก็
ได้แสดงการสวามิภักดิ์ต่อจีน ฝ่ายจีนจึงได้สถาปนา
ปรมศรให้ขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองมะละกา จากนั้น
มะละกาจึงได้ยุติการส่งเครื่องบรรณาการให้สยาม
และภายใต้การอารักขาจากจีนจึงทำให้มะละกา
รอดพ้นจากการรุกรานของสยามไปได้ และถึงแม้เมื่อ
ถึงสมัยที่ยุทธยาภิรมย์อำนาจมีอันแข็งแกร่ง รัฐมลายู
ต่าง ๆ รวมทั้งมะละกาจะใช้วิธีปฏิบัติที่ดูเหมือนจะ
ยอมรับเงื่อนไขต่าง ๆ ของสยาม แต่ทั้งนี้ก็มาจากเหตุผล
ที่ต้องการใช้อำนาจการเมืองของยุทธยาภิรมย์เสริมสถานะ
ของตนและเป็นหลักประกันเพื่อป้องกันการจู่โจมจาก
ภายนอกเท่านั้น แต่ยามใดที่สยามไม่สามารถกระจาย
ทรัพยากรไปบริหารจัดการอำนาจของตนในภาคใต้ได้
เพราะมีภาวะสงครามติดพันกับเพื่อนบ้านใกล้เคียง
มะละกาก็พร้อมจะลุกขึ้นต่อต้านขัดขืน ทั้งยังถือโอกาส
เข้าแทรกแซงหัวเมืองมลายูอื่นที่เป็นประเทศราชของ
สยามอย่างถล่มทลายด้วย จนกระทั่งในที่สุดก็ถึงเวลา
แห่งการล่มสลายของมะละกาด้วยการถูกโปรตุเกส
บุกเข้ายึดครองเป็นอาณานิคมเมื่อพุทธศักราช ๒๐๕๒

มะละกาเป็นสเตตส์ เซ็ตเทิลเมนต์หนึ่งใน
๓ แห่งของอังกฤษที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน
ที่สุด แต่ขณะเดียวกันก็มีความเป็นอังกฤษน้อยที่สุด
ด้วย กล่าวคือ ไม่ปรากฏว่ามีการตั้งชื่อสถาบัน อาคาร
หรือถนนหนทางต่าง ๆ ที่แสดงถึงความเป็นเซ็ตเทิลเมนต์
ของอังกฤษอย่างชัดเจนมากเท่าที่สิงคโปร์ หรือปีนัง
เพราะขณะที่อังกฤษเข้าครอบครองสิงคโปร์และปีนัง
อย่างเบ็ดเสร็จ มะละกากำลังเป็นเมืองท่าที่คราคร่ำไป

^๔ ขุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, พระนคร : รวมสาส์น, ๒๕๑๖, หน้า ๑๔๓.

ทัศนียภาพของท่าเรือมะละกาเมื่อคราวรัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาส

ด้วยพ่อค้าต่างเชื้อชาติและศาสนาทั้งชาวจีน อาหรับ และอินเดีย และนั่นก็อาจจะเป็นเหตุผลที่ทำให้ มะละกาเป็นเขตเทิลเมนต์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญน้อยที่สุดในการเสด็จประพาสแหลมมลายูแต่ละครั้ง

สถานที่สำคัญเมื่อคราวเสด็จพระราช- ดำเนินประพาส สเตรตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ : อดีตและปัจจุบัน

การเสด็จประพาสรอบแหลมมลายูทั้ง ๕ ครั้ง ดังกล่าวข้างต้นมีความเกี่ยวข้องกับสถานที่สำคัญหลายแห่งในสเตรตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ ทั้งปีนัง มะละกา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสิงคโปร์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระราชหฤทัยที่จะเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรเพื่อทรงศึกษาเรียนรู้สถานที่สำคัญ ๆ หลายแห่ง จนอาจกล่าวได้ว่าสถานที่ดังกล่าวนี้มีความเกี่ยวข้องกับการปฏิรูปสังคมของสยามในส่วนที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศในระดับที่แตกต่างกันไป หากมองในภาพรวมแล้วก็คือ การนำประเทศไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยผ่านสายพระเนตรของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งสยามได้ก้าวไปสู่การปฏิรูปสังคมและวัฒนธรรมในส่วนโครงสร้างพื้นฐานสำคัญอย่าง

เต็มระบบภายหลังการเสด็จประพาสอินเดียและยุโรป ไม่ว่าจะเป็นการปฏิรูปทางการปกครอง การศาล การเศรษฐกิจและการคลัง การศึกษา การคมนาคมขนส่งและการสื่อสาร ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสังคม ดังตัวอย่างของสถานที่สำคัญในแต่ละเซ็ตเทิลเมนต์ ได้แก่

สถานที่สำคัญในสิงคโปร์ Town Hall

ศาลานคราภิบาล ตัวอาคารดั้งเดิมสร้างมาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๐๕ แต่เมื่อถึงพุทธศักราช ๒๔๔๔ ได้มีการปรับปรุงโครงสร้างอาคารโดยต่อเติมส่วนทางปีกและหอนาฬิกา เพื่อร่วมเฉลิมฉลองสมัยการครองราชย์อันยาวนานของควีน วิคตอเรีย จึงเป็นที่รู้จักกันในชื่อ Queen Victoria Memorial Hall จากนั้นจึงได้รับการปรับปรุงซ่อมแซมเพื่อใช้เป็นโรงมหรสพ (Victoria Theatre) ปัจจุบันอาคารนี้รู้จักกันในชื่อ Victoria Theatre and Concert Hall เคยใช้สถานที่ในการจัดพิธีรับเสด็จอย่างเป็นทางการที่รัฐบาลสิงคโปร์จัดไว้เพื่อถวายการต้อนรับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการเสด็จประพาสสิงคโปร์ครั้งแรก และเป็นสถานที่ในการถวายพระพรชัยมงคลด้วย

Government House

สถานที่พำนักอย่างเป็นทางการของ Governor ประจำสเตรตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ อาคารหลังนี้สร้างเสร็จเมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๒ หลังจากทีสเตรตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ปรับเปลี่ยนการกำกับดูแลไปขึ้นกับ Colonial Office ที่ London โดยตรง เคยใช้เป็นสถานที่รับรองแขกเมืองและอาคันตุกะพระองค์แรก คือ Duke of Edinburgh ที่ได้เสด็จเยือนสิงคโปร์ในปีเดียวกัน สถานที่แห่งนี้รัฐบาลสิงคโปร์จัดให้เป็นที่พักของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินประพาสครั้งแรก เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๔ มีเอกสารของสิงคโปร์บันทึก

ไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสนพระทัยเป็นพิเศษกับ “freezing machine” แสดงให้เห็นถึงความทันสมัยของสิงคโปร์ที่มีตู้แช่เย็นใช้แล้วตั้งแต่ในสมัยนั้น^๖ นอกจากนั้นยังใช้เป็นสถานที่จัดถวายงานเลี้ยงพระกระยาหารค่ำอย่างเป็นทางการ โดยมีผู้เข้าร่วมในพิธีถึง ๖๐ คน ทั้งผู้แทนกงสุลนานาชาติ สุลต่านแห่งยะโฮร์และเจ้าหน้าที่รัฐบาลสิงคโปร์^๗ ปัจจุบันอาคารแห่งนี้มีชื่อเรียกว่า The Istana (เป็นภาษามลายู หมายถึงสถานที่) และใช้เป็นที่พักประจำตำแหน่งอย่างเป็นทางการของประธานาธิบดีสิงคโปร์ แท้จริง ๆ แล้วประธานาธิบดีสิงคโปร์ไม่ได้พำนักอยู่ที่นี่มาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๐๒

Town Hall

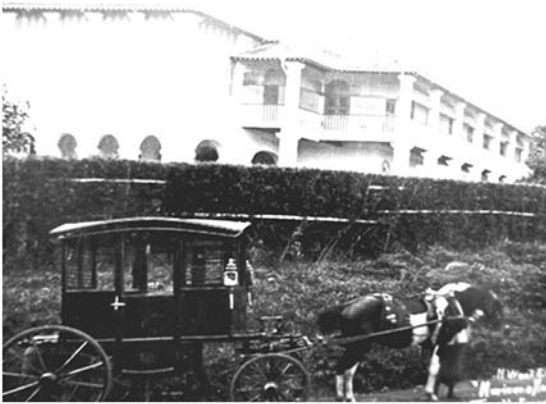

Government House

^๖ P.Lim Pui Huen, *Through the Eyes of the King - The Travel of King Chulalongkorn Through Malaya, Singapore* : Institute of Asian Studier, 2009, หน้า ๙.

^๗ เรื่องเดิม, หน้า ๑๔.

Hurricane House

Hurricane House

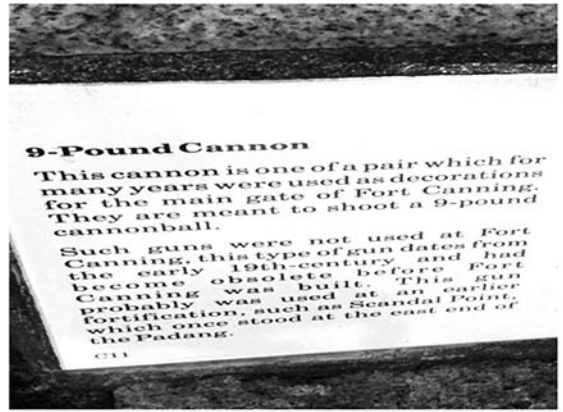
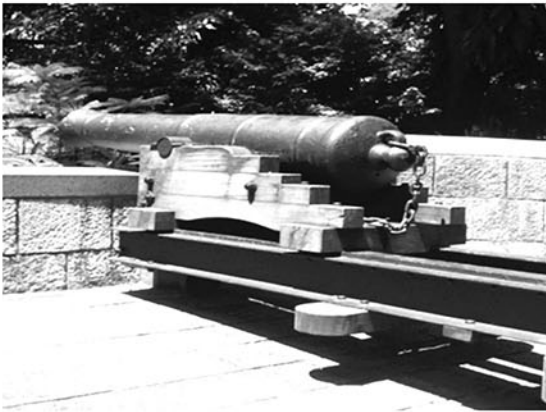
หรือที่ปรากฏในจดหมายเหตุเรื่อง ระยะทางเสด็จพระราชดำเนินประพาสทางบก ทางเรือรอบแหลมมลายู รัตนโกสินทร์ศก ๑๐๙ ในชื่อว่า “หริกัน เฮาส์” ตั้งอยู่ตรงข้ามสถานีตำรวจที่ดินนอกชาร์ดบริเวณจุดตัดระหว่างถนนออกชาร์ดกับถนนสกอตต์^๔ ในบริเวณที่แวดล้อมด้วยสวนผลไม้และ

สวนโกโก้ อาคารนี้แต่เดิมเมื่อพุทธศักราช ๒๓๗๓ เป็นกรรมสิทธิ์ของนายวิลเลียม จี.สกอตต์ (William G.Scott) ซึ่งยอมขายอาคารหลังนี้ให้แก่รัฐบาลสยามจากการติดต่อประสานงานช่วยเหลือของตันกิมเจ็งกงสุลสยามประจำสิงคโปร์ ปัจจุบันคือที่ตั้งของสถานเอกอัครราชทูตไทยประจำสาธารณรัฐสิงคโปร์

พระบรมฉายาลักษณ์ที่ทรงฉายเนื่องในการพระราชทานงานเลี้ยงรับรอง
ภายในบริเวณสวนของเฮอริเคน เฮาส์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๓๔

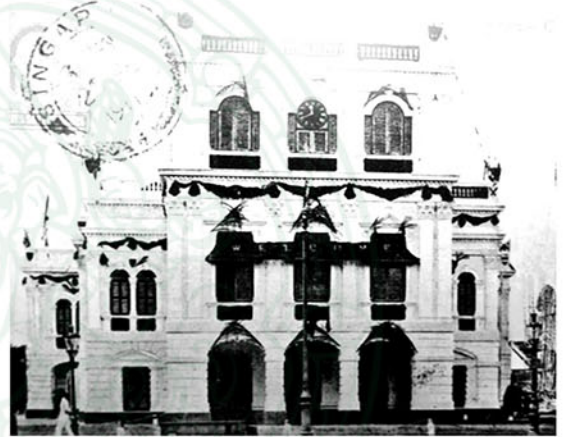
^๔ ดังตามชื่อของนาย William G. Scott ผู้ดำรงตำแหน่ง Harbour Master และ Post Master ของสิงคโปร์ เป็นเรสิเดนต์ของสิงคโปร์ผู้ที่รับรู้กันทั่วไปในความโอบอ้อมอารีและความมีเมตตา กรุณา.

ป้อมแคนนิง (Fort Canning)

ป้อมแคนนิง (Fort Canning)

ตั้งอยู่บนเนินเขาที่ปรากฏชื่อในบันทึกในภาษามลายูว่า Bukit Larangan ก่อนที่ Stamford Raffles จะเดินทางมาถึงสิงคโปร์เมื่อพุทธศักราช ๒๓๖๒ หมายถึง “ภูเขาดองห้าม” หรือ Forbidden Hill จากความเชื่อของชาวพื้นเมืองสิงคโปร์ว่าการขึ้นไปบนเขานั้นเป็นสิ่งต้องห้าม เนื่องจากเป็นสถานที่ซึ่งเคยเป็นที่ประทับของกษัตริย์ในอดีต Fort Canning เป็นชื่อที่ตั้งตามชื่อของ Viscount Charles John Canning, Governor General of India กล่าวกันว่าปีใหญ่ ๖๘ กระบอกที่อยู่บนป้อมไม่เคยถูกใช้งานเพื่อป้องกันสิงคโปร์เลย แต่ถูกใช้ยิงบอกเวลา ๕ นาฬิกาเพื่อเริ่มต้นเช้าวันใหม่ที่ได้ยินไปไกลในระยะ ๓ กิโลเมตรเท่านั้น เช่นเดียวกับที่ปืนใหญ่จากป้อมปืนแห่งนี้เคยใช้ในการยิงสลุตเพื่อการรับเสด็จและส่งเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อคราวที่เสด็จประพาสสิงคโปร์

อาคารที่ทำการศาลหลังแรก
ใช้เป็นทำการศาลตั้งแต่ พุทธศักราช ๒๓๗๐ - ๒๔๘๒

ศาลยุติธรรม (Supreme Court)

ตั้งอยู่ที่ถนนไฮ (High Street) อาคารดั้งเดิมออกแบบโดย George Drumgoole Coleman เป็นลักษณะสถาปัตยกรรมแบบ English Neo-Palladian style^๔ เดิมเป็นอาคารที่พักของพ่อค้าชาวสก๊อตชื่อ

ปัจจุบันคือ Arts House at the Old Parliament.

^๔ ใช้เรียกรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นในอังกฤษในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ส่วนใหญ่จะเป็นอาคาร ๓ ชั้น อาคารหลักตรงกลางจะเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยม ขนาบสองข้างด้วยอาคารที่มีขนาดเล็กกว่า ใช้วัสดุก่อสร้างผสมผสานกันระหว่างอิฐ หิน และฉาบปูน โดยอิฐที่ใช้จะมีสีต่าง ๆ กัน ทั้งสีแดง น้ำตาล เทา ขาว และครีม.

นาย John Argyle Maxwell ที่นำอาคารแห่งนี้มาให้รัฐบาลเช่าเพื่อใช้เป็นที่พักการศาลจนถึงพุทธศักราช ๒๔๘๒ จากนั้นได้มีการย้ายศาลไปยังอาคารที่ทำการศาลรูปทรงโดมตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๘๒ และใช้งานมาจนถึงพุทธศักราช ๒๕๔๘ และท้ายที่สุดจึงได้ย้ายมายังสถานที่ตั้งปัจจุบันซึ่งอยู่บริเวณใกล้กันกับอาคารทรงโดมหลังเดิม และเปิดทำการมาตั้งแต่เดือนมกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๙ ในการเสด็จฯ เยี่ยมอาคารศาลหลังแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๙ นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าฟ้าชายภาณุรังษีสว่างวงศ์ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ และพระองค์เจ้าชายรพีพัฒน์ศักดิ์^{๑๐}

สถาบันการศึกษารaffles (Raffles Institutes)

ทรงได้รับเชิญเข้าร่วมรับฟังการพิจารณาคดี ยิ่งกว่านั้น ทั้งพระองค์และพระองค์เจ้าฟ้าฯ ยังทรงได้รับเกียรติให้ขึ้นนั่งบนบัลลังก์พิพากษาคดีร่วมกับผู้พิพากษาด้วย อาคารศาลแห่งนี้ต่อมาเคยนำมาใช้เป็นที่พักการรัฐบาลตลอดจนเป็นอาคารรัฐสภา ภายหลังอาคารศาลหลังแรกได้ถูกอนุรักษ์ไว้เป็นอาคารประวัติศาสตร์แห่งหนึ่งในสิงคโปร์เพื่อใช้เป็นอาคารศูนย์กลางแสดงงานศิลปะและมรดกทางวัฒนธรรมที่เรียกชื่อว่า Arts House at the Old Parliament ซึ่งมีช่างสำริดที่รัชกาลที่ ๕ พระราชทานเมื่อคราวเสด็จสิงคโปร์ประดิษฐานอยู่ด้านหน้าอาคาร

สถาบันการศึกษารaffles (Raffles Institutes)

สถาบันการศึกษารaffles เป็นสถานที่ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญพระทัยเป็นพิเศษด้วยทรงมีนโยบายที่จะปฏิรูปการศึกษา แต่เดิมเป็นโรงเรียนที่ก่อตั้งมาตั้งแต่เมื่อพุทธศักราช ๒๓๖๖ โดยเซอร์สแตมฟอร์ดราฟเฟิลส์ เปลี่ยนชื่อเป็น Raffles Institution เมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๖ และย้ายมาตั้งอยู่ ณ สถานที่ปัจจุบันที่ Raffles Institute Lane เมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๓ ในครั้งนั้นภายหลังจากที่ได้เสด็จพระราชดำเนินกลับสยามไม่นาน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-

เจ้าอยู่หัวทรงส่งเจ้านายถึง ๑๔ พระองค์ไปศึกษาที่โรงเรียนราฟเฟิลส์^{๑๑} ซึ่งนับเป็นการส่งนักเรียนไปเรียนต่างประเทศครั้งแรก เนื่องจากทรงเล็งเห็นความจำเป็นของการศึกษาภาษาอังกฤษในขณะนั้น

^{๑๐} เป็นพระยศในขณะนั้น ภายหลังได้รับการสถาปนาพระยศสูงสุดเป็น สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ตามลำดับ.

^{๑๑} P.Lim Pui Huen. เรื่องเดิม, หน้า ๒๔.

สวนผลไม้อันร่มรื่นในอดีต

ที่ทำการไปรษณีย์เดิม ปัจจุบันคือโรงแรมฟูลเลอร์ตัน

ถนนสายธุรกิจที่สำคัญที่สุดของสิงคโปร์ในปัจจุบัน

อาคารสำนักงานใหญ่ที่ทำการไปรษณีย์หลังปัจจุบัน
ที่ Paya Lebar

การคมนาคม ขนส่ง และการสื่อสาร ถนนออชาร์ด (Orchard Road)

เป็นถนนสายแรกในสิงคโปร์ แต่เดิมนั้นคนสิงคโปร์จะใช้รถลากในการเดินทางจากภายนอกเข้าสู่ภายในเมือง ภาพหลักฐานการมีถนนในสิงคโปร์ปรากฏครั้งแรกอยู่ในแผนที่ซึ่งเขียนโดยนาย George Dumgoole Coleman แต่ไม่ได้ระบุชื่อถนนนั้นไว้ บริเวณถนนออชาร์ดนี้เคยเป็นสถานที่เพาะปลูกต้นรงพริกไทย จันทน์เทศ ตลอดจนเป็นสวนผลไม้ขึ้นอยู่หนาแน่น จึงเรียกกันว่า ถนน Orchard ซึ่งหมายถึงสวนผลไม้ บางหลักฐานก็ว่าเรียกตามชื่อนายออชาร์ด (Orchard) ชาวเมืองผู้ชำนาญการทำสวนที่เป็นเจ้าของสวนอยู่บริเวณนี้^{๑๒}

ที่ทำการไปรษณีย์-โทรเลข (General Post Offices)

เดิมตั้งอยู่ใกล้ Town Hall ต่อมาได้ย้ายเข้ามาใช้อาคารซึ่งในปัจจุบันคือโรงแรมฟูลเลอร์ตัน (Fullerton Hotel) เป็นสถานที่ทำการเมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๖ ก่อนที่จะย้ายไปยังสถานที่ตั้งแห่งใหม่ที่ย่านเกลิง (Geylang) ในการเสด็จพระราชดำเนินไปยังที่ทำการโทรเลขนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งโทรเลขฉบับหนึ่งถวายแด่ควีนวิกตอเรียแห่งอังกฤษแจ้งถึงการเสด็จพระราชดำเนินเยือนสิงคโปร์ ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ได้เสด็จเยือนดินแดนภายใต้การอารักขาของอังกฤษ และพระองค์ทรงได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นและเต็มไปด้วยมิตรไมตรี^{๑๓}

^{๑๒} Jason Toh, เรื่องเดิม, หน้า ๑๓๒.

^{๑๓} P.Lim Pui Huen. เรื่องเดิม, หน้า ๑๖.

โรงพยาบาลหลังเดิมที่ปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นพิพิธภัณฑ์

โรงพยาบาลกลางประจำสิงคโปร์ (General Hospital - Singapore)

โรงพยาบาลกลางประจำสิงคโปร์แห่งนี้ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ถนน New Bridge เป็นโรงพยาบาลที่เก่าแก่ที่สุดในสิงคโปร์และมีการย้ายสถานที่ตั้งมาแล้วหลายครั้ง ครั้งแรกสร้างขึ้นที่บริเวณค่ายพักทหารใกล้ถนน Bras Basah กับถนน Stamford เมื่อพุทธศักราช ๒๓๖๒ เพื่อให้การบริการรักษาพยาบาลแก่ผู้อาศัยอยู่ในสิงคโปร์ยุคแรก ๆ ต่อมาในพุทธศักราช ๒๓๘๘ ถูกย้ายไปสร้างที่ Pearl Hill และเมื่อมีการสร้างป้อมปราการที่ Pearl Hill จึงได้ย้ายโรงพยาบาลมาอยู่ที่ Kandang Kerbau เมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๓ ถึงแม้ว่าตัวอาคารโรงพยาบาลจะมีโครงสร้างที่แข็งแรง แต่เนื่องจากเป็นอาคารเตี้ย ๆ จึงได้รับผลกระทบเมื่อคราวที่อหิวาตกโรคระบาดในสิงคโปร์ จึงได้มีการย้ายที่ตั้งโรงพยาบาลอีกครั้งมาตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่สูงที่มีอากาศถ่ายเทที่ย่านซีปอย (Sepoy) ถนน Outram และตั้งอยู่ ณ ที่นี้จนกระทั่งปัจจุบัน โดยเปิดทำการตั้งแต่วันที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๒๕ แต่ได้มีการปรับปรุงต่อเติมส่วนต่าง ๆ ในเวลาต่อมา อาทิ หอผ่าตัดที่เสร็จสมบูรณ์เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๐ และการติดตั้งไฟฟ้าและพัดลมเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๖

โรงพยาบาล ณ สถานที่ตั้งปัจจุบัน

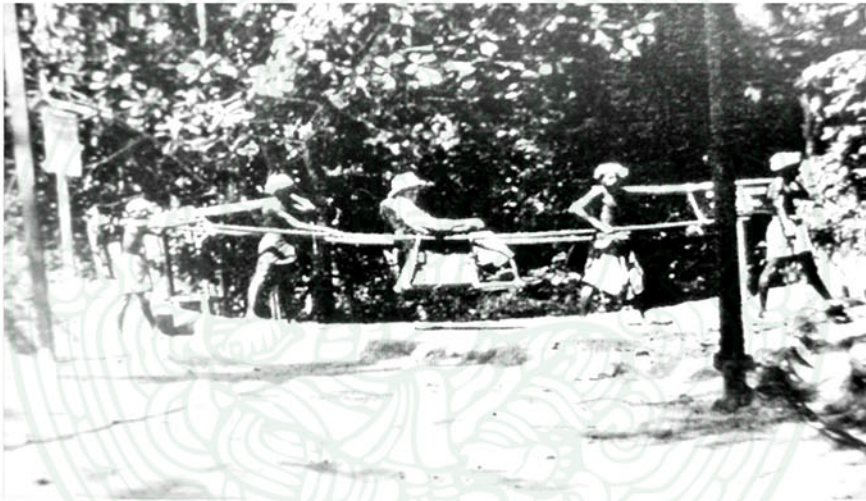
ซึ่งโครงสร้างในส่วนนี้ยังคงถูกเก็บรักษาไว้เป็นส่วนหนึ่งของโรงพยาบาลกลางประจำสิงคโปร์ในปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินเพื่อทรงศึกษางานที่โรงพยาบาลแห่งนี้ รวมทั้งโรงพยาบาล Tan Tock Seng ที่สร้างโดยบิดาของตันกิมเจ็ง กงสุลสยามประจำสิงคโปร์ และทรงบริจาคพระราชทรัพย์ให้แก่โรงพยาบาลเป็นจำนวน ๑,๐๐๐ เหรียญด้วย

สถานที่สำคัญในป็นัง : ป็นัง ฮิลล์ (Penang Hill)

ในบันทึกของพันเอก แอนสัน (Colonel Anson)^{๑๔} ให้ข้อมูลในเรื่องการเสด็จประพาสป็นังเมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๓ ว่า รัฐบาลได้จัดเรือมารับรองให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและคณะที่บนป็นังฮิลล์ซึ่งมีความสูงถึง ๒,๗๕๐ ฟุตจากระดับน้ำทะเล ขบวนเสด็จใช้ลูกม้าเป็นพาหนะออกเดินทางในตอนเช้าถึงยังเรือรับรองที่รัฐบาลจัดไว้ให้บนเขาในตอนบ่าย ขณะที่การเดินทางขึ้นป็นังฮิลล์โดยเคเบิลคาร์ในปัจจุบันใช้เวลา ๓๐ นาที

สถานที่สำคัญในมะละกา

Stadthuys : ตั้งอยู่ใจกลางเมืองมะละกา เป็นอาคารที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบดัตช์ สร้างขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๑๙๓ เพื่อใช้เป็นที่พำนักของผู้ว่าราชการชาวดัตช์ที่ปกครองมะละกาขณะนั้น ตลอดจนเป็นศูนย์กลางการปกครองเมืองด้วย เป็นอาคารของดัตช์ที่เก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นสถานที่ซึ่งนาย อี.ดับเบิลยู.เบิร์ช (E.W.Birch) รักษาการที่ปรึกษาเรสิเดนต์ (Acting Resident Councillor) และเหล่าข้าราชการจัดพิธีถวายการต้อนรับและเลี้ยงพระกระยาหารค่ำแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-

วิธีเดียวที่ใช้ในการขึ้นเขาป็นังในอดีต ก่อนที่จะมีการสร้างทางรถไฟ ในพุทธศักราช ๒๔๔๐

บ้านพักของรัฐบาลสตรีตส์ เซ็คเทิลเมนต์บนเขาป็นัง

เคเบิลคาร์ขึ้นเขาป็นังในปัจจุบัน

^{๑๔} Colonel A.E.H. Anson ดำรงตำแหน่ง Governor ของป็นัง ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๑๐ - ๒๔๒๕ ภายหลังได้รับการแต่งตั้งเป็น Sir Archibald Anson.

ภาพจัตุรัสกลางเมืองมะละกา
อาคารที่อยู่กลางภาพคือ Stadthuys
ศูนย์กลางการปกครองในสมัยดัตช์
และเคยใช้เป็นสถานที่จัดพิธีถวายการ
ต้อนรับรัชกาลที่ ๕
เมื่อคราวเสด็จประพาสมะละกา

Stadthuys ในปัจจุบัน

เจ้าอยู่หัว ในคราวเสด็จเยือนมะละกาเมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๓ พร้อมด้วยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ และพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

ผลจากการเสด็จประพาสสเตอร์ตส์ เซ็ตเทิลเมนต์

พระบรมราโชบายในการเสด็จประพาสสเตอร์ตส์ เซ็ตเทิลเมนต์เพื่อทรงศึกษาวิธีการปกครองตลอดจน วิวัฒนาการและความทันสมัยต่าง ๆ ที่อังกฤษได้นำมา พัฒนาดินแดนอาณานิคมกลุ่มนี้ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการนำความเปลี่ยนแปลงสู่สยามหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นด้านการปฏิรูปทางการเมือง การปกครอง สังคม

วัฒนธรรม ที่ช่วยนำพาสยามให้เข้าสู่ความทันสมัย ทัดเทียมอารยประเทศตามแบบค่านิยมตะวันตก เพื่อจะให้ได้รับการยอมรับในฐานะอารยประเทศ ดังจะเห็นได้จากสถานที่ต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงให้ความสนพระทัยและมีพระราชประสงค์ที่จะเสด็จไป ทอดพระเนตร ได้แก่ สถานที่สำคัญด้านการเมือง การปกครอง การทหาร การคมนาคมขนส่ง สื่อสาร การศึกษา การสาธารณสุข ฯลฯ ล้วนแต่ส่งผล ต่อการเปลี่ยนแปลงของสยามในด้านเหล่านั้น จนกระทั่งเห็นเป็นรูปธรรมได้ชัดเจนในเวลาต่อมา

ในยุคสมัยของสเตอร์ตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ สถานที่สำคัญทุกแห่งดังกล่าวข้างต้นต่างก็มีบทบาทสำคัญในฐานะที่ทำการของรัฐบาลสเตอร์ตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ ที่ใช้ในกิจการด้านต่าง ๆ แต่เมื่อยุคสมัยของสเตอร์ตส์ เซ็ตเทิลเมนต์ได้จบสิ้นลง สถานที่ต่าง ๆ นั้นแม้ จะได้นำมาปรับใช้งานในลักษณะที่แตกต่างและ เปลี่ยนแปลงกันไป หากแต่ทั้งรัฐบาลสิงคโปร์และ มาเลเซียก็ยังคงอนุรักษ์และบำรุงรักษาอาคารเหล่านั้น ให้อยู่ในสภาพที่แข็งแรงและสวยงามอยู่เสมอ เพื่อคงไว้เป็นอนุสรณ์ ซึ่งบางครั้งก็สามารถใช้เป็น หลักฐานในการบอกเล่าเรื่องราวในอดีตให้แก่คนรุ่น หลังได้ดีกว่าคำอธิบายหรือบันทึกประวัติศาสตร์ใดๆ

และแม้พระบรมราโชบายในการเสด็จประพาสต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเขตการปกครองของอังกฤษจะเป็นแนวทางหนึ่งเพื่อประโยชน์ในการเรียนรู้อารยธรรมแบบตะวันตกและเป็นความมุ่งหวังจะให้เกิดการเสริมสร้างสถานะอันมั่นคงให้แก่สยาม แต่ก็คงจะเป็นได้เพียงในระดับหนึ่งเท่านั้น เพราะในภายหลังต่อมาอังกฤษและฝรั่งเศสก็ยังทำความตกลงร่วมกันเพื่อสถาปนาให้สยามเป็นรัฐกันกระทบในพุทธศักราช ๒๔๓๘ (คริสต์ศักราช ๑๘๙๖) โดยที่สยามไม่ได้มีส่วนรู้เห็น

ในเรื่องดังกล่าวนี้โดย^{๑๕} ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงมีพระราชดำริว่าสยามควรจะมีแสงหามิตรใหม่เพิ่มขึ้นไม่ควรผูกพันตนเองอยู่กับอังกฤษและฝรั่งเศสเท่านั้น และพระบรมราโชบายที่สำคัญลำดับต่อมาของพระองค์ก็คือการตัดสินพระทัยเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกในพุทธศักราช ๒๔๔๐ (คริสต์ศักราช ๑๘๙๗) เพื่อให้มหาอำนาจต่าง ๆ ยอมรับฐานะของสยามว่าเป็นประเทศเอกราชมีอำนาจอธิปไตยและสิทธิเท่าเทียมกับประเทศอื่น ๆ ในสังคมนานาชาติ

บรรณานุกรม

- ศิลปากร, กรม. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒ รัชกาลที่ ๔ - พ.ศ. ๒๔๗๕. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์. ๒๕๒๕.
- ศิลปากร, กรม. ประวัติศาสตร์ไทยจากเอกสารเฮนรี เบอร์นี. กรุงเทพฯ : วงศ์สว่างการพิมพ์. ๒๕๕๔.
- ขุนวิจิตรมาตรา. ประวัติการค้าไทย. พระนคร : รวมสาส์น. ๒๕๑๖.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, อรอนงค์ ทิพย์พิมล, บรรณาธิการ. รัชกาลที่ ๕ : สยามกับอุษาคเนย์และชมพูทวีป. กรุงเทพฯ : มูลนิธิ โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. ๒๕๔๗.
- บาร์บารา วัดสัน และ ลีโอนาร์ด วาย อันยาตา, ผู้แต่ง. พรรณี ฉัตรพลรักษ์, ผู้แปล. ประวัติศาสตร์มาเลเซีย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. ๒๕๔๙.
- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ระยะเวลาเสด็จพระราชดำเนินประพาสทางบก ทางเรือ รอบแหลมมลายู ร.ศ. ๑๐๙ เล่ม ๒. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา. ๒๕๐๙.
- อภิชา ชุติพงศ์พิสิฐ. ลักษณะทางเศรษฐกิจและการเมืองของความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับสิงคโปร์. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ. ๒๕๔๗.
- Jason Toh. Singapore Through 19th Century Photographs. Singapore : Editions Didier Millet. 2009.
- P.Lim.Pui.Heun. THROUGH THE EYES OF THE KING, The Travel of King Chulalongkorn to Malaya. Singapore : Institute of Asian Studies. 2009.

^{๑๕} ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒ รัชกาลที่ ๔ - พ.ศ. ๒๔๗๕, หน้า ๑๒๗.

Observe Annals Users in Foreign Countries

In 2013, Department of Treaties and Legal Affairs implemented a research project to study historical documents on the boundary of Siam-England in the United Kingdom and a study tour project to investigate historical documents and laws relating to the survey and demarcation of boundary between Siam and France in order to explore, collect, and use such information to support the determination of Thai position in negotiating on boundary issues between Thailand and the neighboring countries, as well as to use as information for negotiating on boundary delimitation between Thailand and the neighboring countries. There were some Thai archivists from the National Archives joining the trip to observe the researchers' operations in researching and using annals as well.

To accomplish the projects, the Thai researchers traveled the United Kingdom to collect and investigate the annals and historical documents about Siamese-British boundary and to learn about the annals-related works at the British National Archives and the British Library during 6-13 September 2013 by following document research practices similarly to other ordinary British by focusing on the research about the delimitation between Thailand and Myanmar in the reign of His Majesty King Chulalongkorn. In this connection, documents collected and in-service at both agencies are similar and relevant.

The research team also went onto study historical documents and laws relating to the survey and demarcation of boundary between Siam and France in France during 15-29 October 2013 at the French National Archives (Les Archives Nationales de France au site de Paris), The Archives of the French Ministry of foreign Affairs (La Direction des Archives du Ministère Des Affaires Étrangères), The Archives of the French Ministry of Defense (La Direction de la Mémoire, du Patrimoine et des Archives au Ministère de la Défense), Mapping and Planning Division of the French National Library at Richelieu (Le Département des Cartes et Plans de la Bibliothèque Nationale de France au site de Richelieu), Geography and Forestry Informational Institute (L'Institut National de l'Information Géographique et Forestière - IGN), and the Overseas Archives (Le Centre des Archives d'Outre-Mer à Aix-en-Provence). The researchers had courtesy calls and official consultations regarding official issues and guidance for rendering a memorandum of cooperation between the Thai National Archives and the French National Archives, had study visits to annals-related agencies, and researched historical documents and laws relating to the survey and demarcation of boundary between Siam and France.

Regarding the document research, the team conducted the research based on document account and through internet system. Documents researched were related to Thai diplomacy in Ayutthaya period, treaties related of Thailand and other French colonial countries in the reign of the King Rama V and in Ayutthaya period during 1665 - 1687, and historical maps regarding the boundary demarcation of Thailand-Lao PDR and Thailand-Cambodia. The researcher also made some photocopies of some document examples and aerial photographs.

Translated by Thanik Lertchamrit and Nanyard Nanta

ตามไปดูผู้ใช้เอกสาร จดหมายเหตุในต่างประเทศ

นัยนา แยมสาธา *

กรพินธุ์ ทวีตา **

สาคร พิพนนอก ***

เอกสารจดหมายเหตุ เป็นเอกสารหลักฐานชั้นต้น **6** ที่ให้ข้อมูลต่าง ๆ ที่ทั้งบุคคลและหน่วยงานทั่วโลกให้การยอมรับว่าเป็นความจริงแท้ หากมีการนำเอกสารจดหมายเหตุไปอ้างอิง ทุกคนก็พร้อมใจกันยอมรับและเชื่อถืออย่างไร้ข้อโต้แย้งทั้งปวง

กระทรวงการต่างประเทศเป็นหน่วยงานหนึ่งที่ต้องใช้ข้อมูลเอกสารจดหมายเหตุต่าง ๆ โดยเฉพาะเอกสารจดหมายเหตุประเภทแผนที่ในการเจรจาเรื่องการปักปันเขตแดนระหว่างไทยประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน

ในพุทธศักราช ๒๕๕๖ กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศได้จัดทำโครงการค้นคว้าเอกสารประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเขตแดนสยาม - อังกฤษ ณ สหราชอาณาจักร และโครงการเดินทางไปค้นคว้าเอกสารทางประวัติศาสตร์และกฎหมายเกี่ยวกับการสำรวจและจัดทำหลักเขตแดนระหว่างสยามกับสาธารณรัฐฝรั่งเศส เพื่อแสวงหา รวบรวม ข้อมูล และนำข้อมูลมาสนับสนุนการกำหนดหน้าที่ของฝ่ายไทยในการเจรจาปัญหาเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน และใช้เป็นข้อมูลในการเจรจา

* ผู้อำนวยการสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

** นักจดหมายเหตุชำนาญการพิเศษ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

*** นักจดหมายเหตุชำนาญการ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

คณะผู้ค้นคว้าของไทยตรวจสอบเส้นทางรถไฟใต้ดิน เพื่อเดินทางไปค้นคว้าเอกสารประวัติศาสตร์ในสหราชอาณาจักร

เรื่องการปักปันเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยกรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศได้กรุณาเชิญนักจดหมายเหตุของสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติให้ร่วมเดินทางไปกับคณะผู้วิจัยของกรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศด้วย นักจดหมายเหตุของสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ จึงได้มีโอกาสตามไปสังเกตการณ์การปฏิบัติงานค้นคว้าวิจัยและใช้เอกสารจดหมายเหตุของคณะผู้วิจัย ณ สหราชอาณาจักรและสาธารณรัฐฝรั่งเศส ดังจะได้นำมาประมวลบันทึกไว้เพื่อให้ผู้สนใจได้รับรู้และใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงในโอกาสต่อไป

การค้นคว้าเอกสารจดหมายเหตุและเอกสารประวัติศาสตร์ ณ สหราชอาณาจักร

ในการเดินทางไปค้นคว้าตามโครงการค้นคว้าเอกสารประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเขตแดนสยาม - อังกฤษ ณ สหราชอาณาจักร เพื่อใช้ในการเจรจาเรื่องการปักปันเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศเมียนมาร์ คณะผู้ค้นคว้าของไทยประกอบด้วยผู้แทนของสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และผู้แทนของกระทรวงการต่างประเทศ ๕ คน คือ

๑. นางสาวนัยนา แยมสาชา ผู้อำนวยการสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ
๒. นางสาวกรพินธุ์ ทวีตา นักจดหมายเหตุชำนาญการพิเศษ
๓. นายนิรันดร์ บุญจิต นักวิจัยด้านเขตแดนกองเขตแดน
๔. นายอัศรพงศ์ เฉลิมนนท์ นักการทูตชำนาญการ กองเขตแดน
๕. นายณธวัช วรณโกวิท นักวิจัยด้านเขตแดนกองเขตแดน

ในการค้นคว้าเอกสารจดหมายเหตุและเอกสารประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเขตแดนสยาม - อังกฤษ ณ สหราชอาณาจักร นั้น คณะผู้ค้นคว้าของไทยได้เดินทางไปรวบรวมและค้นคว้าเอกสาร และศึกษาดูงานจดหมายเหตุ ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติอังกฤษ

ทางเข้าด้านหน้าหอสมุดแห่งชาติอังกฤษ

ภายในหอสมุดแห่งชาติอังกฤษ มีการตั้งโต๊ะรับบริจาค เพื่อหาทุนช่วยในการจัดกิจกรรมของหอสมุดแห่งชาติอังกฤษ

คณะผู้ค้นคว้าของไทยนั่งพักรอเวลาเข้าค้นคว้า
ในหอสมุดแห่งชาติอังกฤษ

หอดจดหมายเหตุแห่งชาติอังกฤษ

(National Archives) และหอสมุดแห่งชาติอังกฤษ (British Library) ระหว่างวันที่ ๖ - ๑๓ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๕๖ โดยใช้งบประมาณของกระทรวง การต่างประเทศ และงบประมาณของกรมศิลปการ

คณะผู้ค้นคว้าของไทยถ่ายภาพร่วมกัน
ณ ทางเข้าด้านหน้าหอดจดหมายเหตุแห่งชาติอังกฤษ

หอสมุดแห่งชาติอังกฤษ (British Library) กรุงลอนดอน

คณะผู้ค้นคว้าของไทยได้เดินทางเข้าศึกษา และค้นคว้าข้อมูลเอกสารประวัติศาสตร์ ณ หอสมุด แห่งชาติอังกฤษ (British Library) ซึ่งตั้งอยู่ที่เลขที่ ๙๖ Euston Road London NW1 2DB ในการค้นคว้า คณะผู้ค้นคว้าของไทยได้ปฏิบัติตามขั้นตอนการเข้า ค้นคว้าเอกสารเหมือนชาวอังกฤษทั่ว ๆ ไป ดังนี้

๑. เข้าคิวเพื่อทำบัตรประจำตัว (Reader Pass) ขอเข้าใช้เอกสาร เมื่อถึงคิวต้องแจ้งวัตถุประสงค์ ในการใช้เอกสารแก่เจ้าหน้าที่ พร้อมเอกสารหลักฐาน อันได้แก่ บัตรประจำตัว (ID Card) หรือหนังสือเดินทาง และเอกสารรับรองระบุที่อยู่ถาวร ซึ่งในครั้งนั้นคณะ ผู้ค้นคว้าของไทยใช้สถานเอกอัครราชทูตไทยประจำ กรุงลอนดอนเป็นแหล่งอ้างอิงที่อยู่ถาวร

๒. กรอกแบบฟอร์มเพื่อรับบัตรคิวในการรอ เข้าสัมภาษณ์ทำบัตรประจำตัวด้วยระบบคอมพิวเตอร์ ซึ่งในครั้งนั้นคณะผู้ค้นคว้าของไทยได้รับความ อนุเคราะห์จาก Miss Jana Igunma เจ้าหน้าที่ของ หอสมุดแห่งชาติอังกฤษที่พูดภาษาไทยได้ ช่วยอำนวยความสะดวก

๓. เมื่อถึงคิวเข้าสัมภาษณ์ ทุกคนในคณะ ผู้ค้นคว้าของไทยเข้าสัมภาษณ์และขอรับบัตรประจำตัว ขอเข้าใช้เอกสาร บัตรประจำตัวที่แต่ละคนได้รับ มีกำหนดอายุการใช้งาน ๓ ปี

เมื่อรับบัตรประจำตัวขอเข้าใช้เอกสารแล้ว คณะผู้ค้นคว้าของไทยนำของใช้ส่วนตัวไปเก็บยัง ตู้ล็อกเกอร์ในห้องเก็บของสำหรับผู้เข้าค้นคว้า นำเฉพาะสิ่งที่จำเป็น เช่น ดินสอ สมุดบันทึก กล้องถ่ายภาพ ฯลฯ เข้าไปยังห้องค้นคว้าที่ต้องการ

ในการค้นคว้า เจ้าหน้าที่ของห้องค้นคว้าจะ ขอดูบัตรประจำตัวขอเข้าใช้เอกสาร และตรวจสอบ สิ่งของที่ผู้ค้นคว่านำติดตัวเข้าไป เจ้าหน้าที่ของ กระทรวงการต่างประเทศสืบค้นเอกสารและรหัส เอกสาร ขอยืมเอกสารผ่านเจ้าหน้าที่ของห้องค้นคว้า

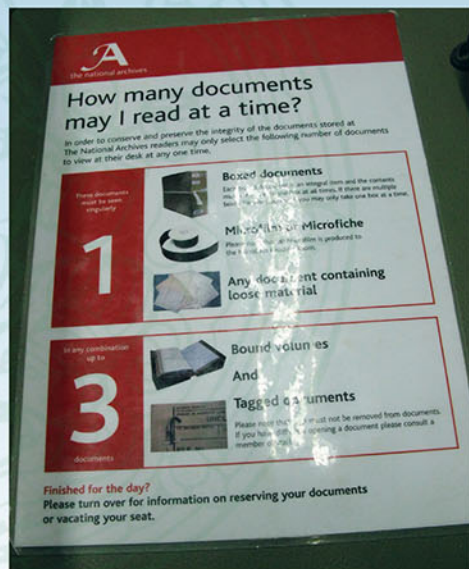
รอรับเอกสาร อ่านศึกษาวิเคราะห์เอกสาร และสั่งทำสำเนาเอกสารที่ต้องการให้หอสมุดแห่งชาติอังกฤษรับรองแหล่งที่มา หรือไปเข้าคิวทำสำเนาเอกสารด้วยตนเอง การทำสำเนาเอกสารที่เป็นต้นฉบับลายมือ (Manuscript) เจ้าหน้าที่ของหอสมุดแห่งชาติอังกฤษจะดำเนินการเอง โดยคิดค่าบริการตามขนาดเอกสาร คือ เอกสารขนาด เอ ๔ คิดราคาแผ่นละ ๐.๗๐ ปอนด์ (ประมาณ ๓๘ บาท) และเอกสารขนาด เอ ๓ คิดราคาแผ่นละ ๑.๐๔ ปอนด์ (ประมาณ ๕๖ บาท) ส่วนการทำสำเนาแผนที่ขนาดใหญ่ หอสมุดแห่งชาติอังกฤษให้บริการทำสำเนาในรูปแบบภาพดิจิทัล (Digital Image) คิดราคาแผ่นละ ๓๒.๘๙ ปอนด์ (ประมาณ ๑,๗๘๓ บาท)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติอังกฤษ (National Archives) กรุงลอนดอน

คณะผู้ค้นคว้าของไทยเข้าศึกษาและค้นคว้าเอกสารจดหมายเหตุ ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติอังกฤษซึ่งตั้งอยู่ที่ Kew Richmond, Surrey, TW9 4 DU มีนายเผด็จ ขำเลิศสกุล คนไทยซึ่งทำงานอยู่ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติอังกฤษนี้ และเคยเข้ามาค้นคว้าเอกสารที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติของประเทศไทย ช่วยอำนวยความสะดวก โดยคณะผู้ค้นคว้าของไทยได้ปฏิบัติตามขั้นตอนการเข้าค้นคว้าเอกสารเหมือนชาวอังกฤษโดยทั่วไป ดังนี้

คณะผู้ค้นคว้าของไทยและนายเผด็จ ขำเลิศสกุล
ในห้องค้นคว้าของหอจดหมายเหตุแห่งชาติอังกฤษ

ข้อแนะนำการใช้เอกสาร
ของหอจดหมายเหตุแห่งชาติอังกฤษ

ผู้ค้นคว้าใช้กล้องดิจิทัลและคอมพิวเตอร์ในการค้นคว้า ณ ห้องค้นคว้าของหอจดหมายเหตุแห่งชาติอังกฤษ

๑. เข้าคิวกรอกแบบฟอร์มเพื่อทำบัตรประจำตัวขอเข้าใช้เอกสารด้วยระบบคอมพิวเตอร์ และรอเข้าสัมภาษณ์เพื่อทำบัตรประจำตัวขอเข้าใช้เอกสาร

๒. เมื่อถึงคิวเข้าสัมภาษณ์ ทุกคนในคณะผู้ค้นคว้าของไทยเข้าสัมภาษณ์ และรอรับบัตรประจำตัวขอเข้าใช้เอกสาร ซึ่งบัตรประจำตัวนี้มีกำหนดอายุการใช้งาน ๓ ปี เมื่อรับบัตรประจำตัวขอเข้าใช้เอกสารแล้ว คณะผู้ค้นคว้าของไทยนำของใช้ส่วนตัวไปเก็บยังตู้ล็อกเกอร์ในห้องเก็บของสำหรับผู้เข้าค้นคว่านำเฉพาะสิ่งที่จำเป็น เช่น ดินสอ สมุดบันทึก กล้องถ่ายภาพ ฯลฯ ใส่ถุงพลาสติกใสที่ห่อจดหมายเหตุแห่งชาติอังกฤษเตรียมไว้เข้าไปยังห้องค้นคว้าที่ต้องการ

ในการค้นคว้า เจ้าหน้าที่ของห้องค้นคว้าจะขอคู่มือบัตรประจำตัวขอเข้าใช้เอกสาร และตรวจสอบสิ่งของที่ผู้ค้นคว่านำติดตัวเข้าไป เจ้าหน้าที่ของกระทรวงการต่างประเทศสืบค้นเอกสารและรหัสเอกสารจากระบบสืบค้นอัตโนมัติของเอกสารผ่านเจ้าหน้าที่ของห้องค้นคว้า รอรับเอกสาร อ่านศึกษา วิเคราะห์เอกสาร และสั่งทำสำเนาเอกสารที่ต้องการ โดยแผนที่จะเสียค่าบริการทำสำเนาเอกสารในราคาแผ่นละ ๑๓ ปอนด์ (ประมาณ ๗๐๐ บาท) และเอกสารทั่วไปจะเสียค่าบริการทำสำเนาเอกสารในราคาแผ่นละ ๑ ปอนด์ (ประมาณ ๕๔ บาท) ส่วนเอกสารที่ต้องการคำรับรองเอกสาร (authencation) หอจดหมายเหตุแห่งชาติจะคิดราคาคำรับรองแผ่นละ ๒๕ ปอนด์ (ประมาณ ๑,๓๕๕ บาท)

การค้นคว้าข้อมูลในหอสมุดแห่งชาติอังกฤษและหอจดหมายเหตุแห่งชาติอังกฤษ คณะผู้ค้นคว้าของไทยเน้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการปักปันเขตแดนระหว่างสยามกับเมียนมาร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เอกสารที่เก็บรักษาและให้บริการ ณ หน่วยงานทั้งสองแห่ง เป็นเอกสารที่มีความคล้ายคลึงกัน และเชื่อมโยงกันในรูปแบบเอกสารจดหมายเหตุประเภทลายลักษณ์และแผนที่เอกสารลายลักษณ์ ได้แก่ จดหมายโต้ตอบระหว่าง

การซ่อมเอกสารจดหมายเหตุ โดยบริษัทเอกชน
ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติอังกฤษ

กงสุลอังกฤษในกรุงเทพฯ กับรัฐบาลสยาม กงสุลอังกฤษในกรุงเทพฯ กับรัฐบาลอังกฤษ รายงานการทูตของกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ และเมืองเชียงใหม่ เช่น รายงานบันทึกการสำรวจของข้าหลวงอังกฤษและเจ้าหน้าที่อังกฤษเกี่ยวกับการปักปันเขตแดนสยาม - พม่า หนังสือโต้ตอบระหว่างสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์กับข้าหลวงใหญ่อังกฤษที่ประเทศอินเดีย เอกสารประเภทแผนที่แสดงการปักปันหนังสือโต้ตอบที่มีไปมาระหว่างข้าราชการไทยกับข้าราชการอังกฤษเกี่ยวกับการทูต การค้า ระเบียบข้อบังคับของสยาม สนธิสัญญาระหว่างประเทศทั้งสอง เรื่องเขตแดนสยาม - มาเลเซีย ทางรถไฟสาย Singora - Kedah เส้นทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - โคราซ ความสัมพันธ์ระหว่าง Mr. Knox และรัฐบาลสยาม การเจรจาในเรื่องต่าง ๆ ระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษ ฯลฯ

ในระหว่างที่เจ้าหน้าที่ของกระทรวงการต่างประเทศศึกษาค้นคว้าเอกสาร เจ้าหน้าที่ของสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ได้เข้าศึกษาดูงานจดหมายเหตุในส่วนของงานการทำเอกสารระบบดิจิทัล (Digitization) ของหอจดหมายเหตุแห่งชาติอังกฤษ เป็นการสแกนไมโครฟิล์มลงซีดี เพื่อจัดทำเป็นฐานข้อมูลและสามารถให้บริการด้วยระบบ

คณะผู้ค้นคว้าของไทยถ่ายภาพร่วมกับเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน
ณ บ้านพักเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน

คอมพิวเตอร์ได้ เพราะในปัจจุบันนี้ครุภัณฑ์และวัสดุไมโครฟิล์มมีการผลิตน้อยลง หน่วยงานจัดเก็บเอกสารจึงให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ไปพร้อม ๆ กับการให้บริการเอกสารจดหมายเหตุด้วยระบบเทคโนโลยีสารสนเทศจดหมายเหตุ ด้วยคุณสมบัติของความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลได้สะดวก และรวดเร็วยิ่งกว่า

หอจดหมายเหตุแห่งชาติอังกฤษ บริหารจัดการงาน Digitization ในเรื่องการสแกนเอกสารจดหมายเหตุโดยใช้ระบบการจ้างบริษัทเอกชนให้เข้ามาดำเนินการสแกนเอกสารจดหมายเหตุตามคำร้องขอของสำนักพิมพ์ต่าง ๆ ที่มีความประสงค์จะจัดพิมพ์เอกสารจดหมายเหตุออกจำหน่าย เผยแพร่ โดยบริษัท

ต้องเข้ามาดำเนินการในหอจดหมายเหตุแห่งชาติพร้อม ๆ กับบริษัทที่เข้ามาดำเนินการอนุรักษ์ ซ่อมแซมต้นฉบับที่ชำรุด ที่ต้องใช้บุคลากรผู้เชี่ยวชาญการอนุรักษ์ ดำเนินการซ่อมแซมเอกสารก่อนการสแกน ภายใต้การควบคุม ดูแล ของเจ้าหน้าที่ของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ปัจจุบันมีบริษัทเข้ามาดำเนินการ ๗ บริษัท ตามความต้องการจัดพิมพ์เอกสารจดหมายเหตุของหน่วยงาน ๕ หน่วยงาน ทั้งนี้ นโยบายของการจัดลำดับเอกสารจดหมายเหตุที่จะนำมาสแกนขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ค้นคว้าและผู้ร้องขอ เอกสารชุดสำคัญที่มีผู้สนใจศึกษาค้นคว้า และจัดพิมพ์ เผยแพร่ เช่น เอกสารเกี่ยวกับสายตระกูล เอกสารด้านการทหาร ฯลฯ

การค้นคว้าเอกสารจดหมายเหตุและเอกสารประวัติศาสตร์ ณ สาธารณรัฐฝรั่งเศส

การเดินทางไปค้นคว้าเอกสารทางประวัติศาสตร์ และกฎหมายเกี่ยวกับการสำรวจและจัดทำหลักเขตแดนระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ณ สาธารณรัฐฝรั่งเศส เพื่อค้นคว้าเอกสารประวัติศาสตร์และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเขตแดนสยาม - ฝรั่งเศส ที่สาธารณรัฐฝรั่งเศส สำหรับใช้ในการเจรจาแก้ไขปัญหาข้อพิพาทเขตแดนไทย - ลาว ไทย - กัมพูชา กระชับความสัมพันธ์ประสานและเพิ่มพูนความร่วมมือทางด้านวิชาการระหว่างวันที่ ๑๕ - ๒๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๖ ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติฝรั่งเศส (les Archives nationales de France au site de Paris) หอจดหมายเหตุกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส (la direction des archives du ministère des Affaires étrangères) หอจดหมายเหตุกระทรวงกลาโหม (La Direction de la Mémoire, du Patrimoine et des Archives au ministère de la Défense) แผนกแผนที่และแผนผัง หอสมุดแห่งชาติ

ฝรั่งเศส ศูนย์รีเชอลิเยอ (le département des cartes et plans de la Bibliothèque nationale de France au site de Richelieu) สถาบันข้อมูลทางภูมิศาสตร์และทรัพยากรป่าไม้ (l' Institut national de l'information géographique et forestière - IGN) และหอจดหมายเหตุโพ้นทะเล (Le Centre des Archives d'Outre-Mer à Aix-en-Provence) โดยมีนาง Olivia Pelletier ภัณฑารักษ์ฝ่ายอินโดจีนหน่วยงานระหว่างกระทรวงภายใต้หอจดหมายเหตุแห่งประเทศฝรั่งเศส เป็นผู้ประสานการติดต่อหอจดหมายเหตุและสถาบันต่าง ๆ ที่ทางคณะผู้ค้นคว้าจะเดินทางไปล่วงหน้าเพื่ออำนวยความสะดวกในการเข้าพบหารือและการค้นคว้าข้อมูลต่าง ๆ ตลอดจนติดตามความคืบหน้าและประสานงานริเริ่มความร่วมมือด้านจดหมายเหตุระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐฝรั่งเศส

คณะผู้ค้นคว้าของไทยประกอบด้วยผู้แทนของสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และผู้แทนของกระทรวงการต่างประเทศ ๖ คน คือ

คณะผู้ค้นคว้าของไทยถ่ายภาพร่วมกันที่ด้านหน้าอาคารหอจดหมายเหตุแห่งชาติสาธารณรัฐฝรั่งเศส

บทอศิรวาท

ค้อมบังคมบรมบาทแก้ว
สยามราชกุมารี
คือสิริแห่งปฐพี
ทวยราษฎร์น้อมใจน้อม

เพ็ญพรบวรไตรรัตน์คุ้ม
สยามเทพธิดาขจร
เฉลิมชนม์สวัสดิ์ดำรง
เพ็ญพระยศยิ่งไซ้

มิ่งมณีนครฉัตรแก้ว
งามราชกิจก่องนครินทร์
พระปรีชปราชญ์ศาสตร์ศิลป์
พระเมตตาประดุจแก้ว

พระทูลกระหม่อมมน
ทิพย์สุคันธสรสาณ
ชนชื่นรื่นใจสมาน
ด้วยพระมิ่งขวัญหล้า

กษัตริย์
พิสิฐพร้อม
สยามรัฐ
เกศเกล้าถวายพระพร

ครององค์
พิทักษ์ไท
เฉลิมสุข ยิ่งนา
ศิริเพียงมณีนคร

โกสินทร์
ยิ่งแล้ว
พิสุทธิ
ก่องหล้างามจรูญ

สุมาลย์
จากฟ้า
สมิทธิสุข
ไพโรฟ้าเนาวิเศษ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม
ข้าพระพุทธเจ้าปวงข้าราชการกรมศิลปากร
(นางดาวรัตน์ ชูทรัพย์ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ ประพันธ์)

คณะผู้ค้นคว้าของไทยปรึกษารองานด้านความร่วมมือ
กับผู้แทนหน่วยงานระหว่างกระทรวงในสังกัด
หอจดหมายเหตุแห่งชาติฝรั่งเศส

เข้าเยี่ยมชมการระดมความคิดของหอจดหมายเหตุแห่งชาติฝรั่งเศส

๑. นางสาวนัยนา แยมสาขา ผู้อำนวยการ
สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

๒. นายดามพ์ บุญธรรม ผู้อำนวยการกอง
เขตแดน

๓. นางสาวสาคร พิพวนนอก นักจดหมายเหตุ
ชำนาญการ

๔. นางสาวเบญจพร นิยมในธรรม นักการทูต
ปฏิบัติการ กองเขตแดน

๕. นายนิรันดร์ บุญจิต นักวิจัยด้านเขตแดน
กองเขตแดน

๖. นางสาวสุนทรี นามลิวัลย์ นักวิจัยด้าน
เขตแดน กองเขตแดน

หอจดหมายเหตุแห่งชาติฝรั่งเศส (Archives nationales, site de Paris et site de Pierrefitte) กรุงปารีส

คณะผู้ค้นคว้าของไทยเข้าเยี่ยมชมการระดม
หารือข้อราชการกับนาง Agnès Magnien ผู้อำนวยการ
การหอจดหมายเหตุแห่งชาติฝรั่งเศสและผู้แทน
หน่วยงานระหว่างกระทรวงในสังกัดหอจดหมายเหตุ
แห่งชาติฝรั่งเศส (Service interministériel des
archives de France) ในเรื่องรูปแบบและแนวทาง
ของการแลกเปลี่ยนทางวิชาการจดหมายเหตุที่
ต้องการร่วมกัน ฟังการบรรยายสรุปประวัติและ
ภารกิจของหอจดหมายเหตุแห่งชาติฝรั่งเศส

ห้องเครื่องมือสืบค้นของหอจดหมายเหตุ
กระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส

ห้องบริการเอกสารจดหมายเหตุของหอจดหมายเหตุ
กระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส

หอจดหมายเหตุของกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส (Direction des archives du Ministère des affaires étrangères et européennes (Courneuve)) กรุงปารีส

คณะผู้ค้นคว้าของไทยเข้าเยี่ยมคารวะและหารือข้อราชการกับนาย Richard Boidin ผู้อำนวยการและผู้แทนฝ่ายบริหารของหอจดหมายเหตุของกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส แจ้งให้ทราบถึงแนวทางของการแลกเปลี่ยนทางวิชาการจดหมายเหตุของหอจดหมายเหตุแห่งชาติประเทศฝรั่งเศสและหอจดหมายเหตุแห่งชาติประเทศไทย ฟังการบรรยายสรุปภารกิจของหอจดหมายเหตุกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส ซึ่งมีหน้าที่รวบรวม เก็บรักษา และให้บริการเอกสารของกระทรวงการต่างประเทศและเอกสารของสถานทูตฝรั่งเศสในประเทศต่าง ๆ ซึ่งหอจดหมายเหตุของกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสมีกฎหมายเฉพาะที่เป็นส่วนหนึ่งในกฎหมายของหอจดหมายเหตุแห่งชาติฝรั่งเศส การสืบค้นเอกสารใช้การสืบค้นด้วยบัญชีเอกสารและการสืบค้นผ่านระบบอินเทอร์เน็ต มีการสแกนเอกสารสแกนภาพ และสแกนไมโครฟิล์มเพื่อการอนุรักษ์ (Digitization) ห้องคลังเก็บเอกสารเปิดเครื่องปรับอากาศและควบคุมความชื้นตลอด ๒๔ ชั่วโมง ใช้วัสดุไร้กรดจัดเก็บเอกสาร เอกสารเก่าเก็บเย็บรวมเก็บเป็นเล่ม เอกสารที่ถ่ายไมโครฟิล์มและสแกนเป็นระบบดิจิทัลแล้วไม่ให้บริการต้นฉบับ ส่วนเอกสารที่ยังไม่ได้ถ่ายไมโครฟิล์มหรือสแกนจะให้บริการด้วยต้นฉบับ มีเอกสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่ทูตไทยในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเดินทางไปเชื่อมสัมพันธไมตรีกับประเทศฝรั่งเศส มีต้นฉบับเอกสารสนธิสัญญาที่ประเทศไทยทำกับประเทศที่เป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสในสมัยรัชกาลที่ ๕ ฯลฯ

หอจดหมายเหตุกระทรวงกลาโหม (Archives au ministère de la Défense) กรุงปารีส

คณะผู้ค้นคว้าของไทยเข้าค้นคว้าเอกสารหอจดหมายเหตุกระทรวงกลาโหม ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของปราสาทที่พระมหากษัตริย์เสด็จมาประทับเพื่อล่าสัตว์ โดยคณะผู้ค้นคว้าได้เยี่ยมคารวะและหารือข้อราชการกับพลเอก Lugas ผู้อำนวยการและผู้แทนของหอจดหมายเหตุกระทรวงกลาโหม จากนั้นจึงสอบค้นและสั่งทำสำเนาแผนที่ที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย ทั้งแผนที่ที่แสดงเส้นเขตแดนระหว่างไทยกับพม่า ไทยกับลาว แผนที่เส้นเขตแดนประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และแผนที่ทางทะเล

ศึกษาแผนที่ของหอจดหมายเหตุกระทรวงกลาโหม
ณ หอจดหมายเหตุกระทรวงกลาโหม กรุงปารีส

ห้องบริการแผนที่ หอสมุดแห่งชาติฝรั่งเศส ศูนย์ซีเชอเลียอ

หอสมุดแห่งชาติฝรั่งเศส แผนกแผนที่และแผนผัง (Bibliothèque nationale de France, département des cartes et plans, site de Richelieu) กรุงปารีส

คณะผู้ค้นคว้าของไทยได้เข้าเยี่ยมชมคารวะและหารือข้อราชการกับนาย Jean - Yves Sarazin ผู้อำนวยการแผนกแผนที่และแผนผัง หอสมุดแห่งชาติฝรั่งเศส ศูนย์รีเชอลิเยอ ซึ่งให้บริการสืบค้นเฉพาะแผนที่และแผนผังผ่านระบบสามารถสืบค้นด้วยบัญชีเอกสารและสืบค้นผ่านระบบอินเทอร์เน็ต ซึ่งการสืบค้นผ่านระบบอินเทอร์เน็ตสามารถเปิดดูเอกสารบางส่วนได้ทันที และสามารถสืบค้นจากต่างประเทศผ่านทางเว็บไซต์ <http://catalogue.bnf.fr> ได้ ที่หอสมุดแห่งชาติฝรั่งเศส ศูนย์รีเชอลิเยอ แห่งนี้เก็บแผนที่ประเทศไทยสมัยอยุธยาด้วย ซึ่งคณะผู้ค้นคว้าของไทยได้ร่วมกันค้นคว้าและสั่งทำสำเนาแผนที่เกี่ยวกับการสำรวจและจัดทำหลักเขตแดนระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในลักษณะที่มีตราประทับรับรอง

(authencation) เพื่อให้สามารถนำไปใช้เป็นเอกสารพยานหลักฐานทางคดีที่ประเทศที่เกี่ยวข้องกับการทำเขตแดนระหว่างกันยอมรับ

สถาบันข้อมูลทางภูมิศาสตร์และทรัพยากรป่าไม้ (Institut Géographique National, site de Saeint-Mandé et site des archives à Villefranche-sur-Cher) กรุงปารีส

คณะผู้ค้นคว้าของไทยได้เข้าเยี่ยมชมคารวะและหารือข้อราชการกับนาย Michel Bacchus หัวหน้าคณะทำงานด้านยุทธศาสตร์และการต่างประเทศ ณ สถาบันข้อมูลทางภูมิศาสตร์ฝรั่งเศส เยี่ยมชมอาคารบริการจัดแสดงภาพถ่ายทางอากาศ การบริการสอบค้นและทำสำเนาแผนที่เกี่ยวกับการจัดทำหลักเขตแดนระหว่างสยามกับฝรั่งเศส คัดเลือกและสั่งทำสำเนาแผนที่ในลักษณะที่มีตราประทับรับรอง (authencation)

ดูงานการบริการฟิล์มกระจกภาพถ่ายทางอากาศ
ณ สถาบันข้อมูลทางภูมิศาสตร์และทรัพยากรป่าไม้ กรุงปารีส สาธารณรัฐฝรั่งเศส

เข้าเยี่ยมชมการรักษาราชการผู้อำนวยการและหัวหน้าฝ่ายหอจดหมายเหตุโพ้นทะเล
สาธารณรัฐฝรั่งเศส และคณะ

หอจดหมายเหตุโพ้นทะเล (Centre des archives nationales d'Outre-Mer, Aix-en-Provence) เมือง Aix-en-Provence

คณะผู้ค้นคว้าของไทยได้เข้าเยี่ยมชมและหารือข้อราชการกับนาย Daniel Hick หัวหน้าภาควิชาการและผู้อำนวยการผู้อำนวยการและหัวหน้าฝ่ายศูนย์หอจดหมายเหตุโพ้นทะเลหอจดหมายเหตุโพ้นทะเลนี้เป็นส่วนหนึ่งของหอจดหมายเหตุแห่งชาติฝรั่งเศสทำหน้าที่เก็บรักษา อนุรักษ์และให้บริการเอกสารของรัฐบาลฝรั่งเศสในยุคอาณานิคมทุกรูปแบบ แผนที่เกี่ยวข้องกับการปกป้องเขตแดนระหว่างสยามกับลาวและกัมพูชาในช่วงระหว่างปีคริสต์ศักราช ๑๘๘๓ - ๑๙๔๗ ตลอดจนข้อมูลเกี่ยวกับการเมืองของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะกลุ่มประเทศอินโดจีนซึ่งเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสเอกสารที่จัดเก็บนี้มีทั้งที่จัดหมวดหมู่แล้วและยังไม่ได้จัดหมวดหมู่

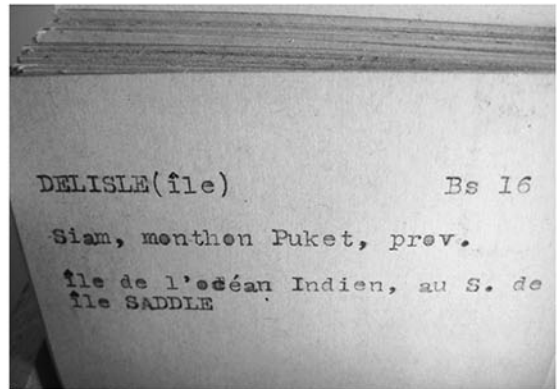

ห้องบริการของหอจดหมายเหตุโพ้นทะเล สาธารณรัฐฝรั่งเศส

ตัวอาคารหอจดหมายเหตุโพ้นทะเลมี ๕ ชั้นเป็นอาคารเดิมและส่วนต่อเติมภายหลัง คลังเก็บเอกสารเป็นห้องเก็บหนังสือที่เกี่ยวกับอาณานิคมของฝรั่งเศส และห้องเก็บเอกสารที่เกี่ยวกับอาณานิคมของฝรั่งเศส คลังเก็บเอกสารไม่ได้ควบคุมอุณหภูมิและความชื้นตลอด ๒๔ ชั่วโมง เพราะอากาศไม่ร้อน ใช้ทั้งชั้นเหล็ก และตู้เลื่อนเก็บหนังสือและเอกสาร มีตู้เฉพาะสำหรับเก็บแผนที่ กล้องเก็บ

เอกสาร แฟ้มสำหรับเก็บเอกสารเป็นวัสดุไรรด มีการสแกนเอกสารตามแผนงานของหน่วยงานภายใน และตามคำสั่งทำสำเนาของผู้คนว่า ด้วยอุปกรณ์คุณภาพสูงที่มีโปรแกรมตรวจวัดค่าความเข้มและควบคุมความสว่างของแสง มีนักอนุรักษ์เอกสาร ๒ คน ทำหน้าที่ซ่อมแซมเอกสารทั้งหมด ทั้งเอกสารแผ่นเอกสารเย็บเล่ม และแผนที่ ตามสภาพโดยเสริมกระดาษสาในส่วนที่ขาดหาย

การเข้าใช้บริการค้นคว้าเอกสารจดหมายเหตุในหอจดหมายเหตุโพ้นทะเลนั้น ผู้ค้นคว้าจะต้องกรอกประวัติส่วนตัวที่เคาน์เตอร์เจ้าหน้าที่ชั้น ๑ ของอาคาร ระบุญาติผู้ล็อกเกอร์สำหรับเก็บสิ่งของในตู้ล็อกเกอร์แต่ละตู้มีถุงพลาสติกใสสำหรับใส่สิ่งของที่จะนำไปยังห้องบริการค้นคว้าเอกสารจดหมายเหตุ ได้แก่ ดินสอ ยางลบ และสามารถนำกล้องดิจิทัลเข้าไปถ่ายภาพได้ แต่ห้ามนำกระดาษเอกสาร และปากกาเข้าไปในห้องบริการ ห้องบริการตั้งอยู่ที่ชั้น ๒ ของอาคาร ประกอบด้วยห้องสอบค้นเอกสาร ห้องอ่านเอกสาร และห้องอ่านไมโครฟิล์มในห้องอ่านเอกสารมีเคาน์เตอร์แนะนำการใช้เอกสาร แยกจากเคาน์เตอร์ยืม - คืนเอกสาร อยู่คนละมุมห้อง ผู้ใช้บริการสามารถปรึกษาปัญหาการใช้เอกสารจดหมายเหตุกับเจ้าหน้าที่ประจำเคาน์เตอร์ที่แนะนำการใช้เอกสารนี้ได้ในทุกเรื่อง เจ้าหน้าที่ประจำเคาน์เตอร์แนะนำนี้เป็นนักจดหมายเหตุและนักอนุรักษ์ ซึ่งสลับเปลี่ยนกันทำหน้าที่ผลัดละ ๒ ชั่วโมง การสืบค้นเอกสารใช้ระบบบัตรรายการ ระบบบัญชีเอกสาร และระบบอินเทอร์เน็ต (<http://anom.archivesnationales.culture.gouv.fr/>) ในการสืบค้นเอกสารผ่านระบบอินเทอร์เน็ตนี้เอกสารบางชุดสามารถเปิดอ่านเอกสารผ่านจอคอมพิวเตอร์ได้ทันที แต่เอกสารบางชุดต้องไปขอยืมอ่านจากเคาน์เตอร์ยืม - คืนเอกสาร ซึ่งในการยืมเอกสารจะยืมผ่านระบบคอมพิวเตอร์ซึ่งระบบจะแจ้งเวลาที่สามารถไปรับเอกสารที่เคาน์เตอร์ยืม - คืนเอกสารมาใช้ หากจะทำสำเนาเอกสารต้องกรอกแบบ

ตัวอย่างบัตรรายการที่เกี่ยวกับประเทศไทย ซึ่งให้บริการ ณ หอจดหมายเหตุโพ้นทะเล สาธารณรัฐฝรั่งเศส

ขอทำสำเนาและเสียค่าบริการ ผู้ค้นคว้าสามารถนำกล้องดิจิทัลเข้ามาถ่ายเอกสารได้

คณะผู้ค้นคว้าของไทยสอบค้นเอกสารและแผนที่ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการจัดทำเส้นเขตแดนไทย - ลาว ไทย - กัมพูชา และเอกสารสนธิสัญญาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับประเทศไทยในสมัยอยุธยา ระหว่าง ค.ศ. ๑๖๖๕ - ๑๖๘๗ พร้อมคัดเลือกและสั่งทำสำเนาแผนที่ในลักษณะที่มีตราประทับรับรอง (authencation) รวมทั้งถ่ายภาพเอกสารและบัตรสืบค้นเอกสารไว้เป็นตัวอย่างด้วย

ในการค้นคว้าเอกสาร ณ สาธารณรัฐฝรั่งเศส คณะผู้ค้นคว้าของไทยได้พบข้อมูลประวัติศาสตร์ที่ให้ความกระจ่างในเรื่องการกำหนดเส้นเขตแดนระหว่างสยามกับอินโดจีนและจะเป็นประโยชน์ในการศึกษา วิเคราะห์ เพื่อกำหนดท่าทีในการเจรจาปัญหาเขตแดนไทยในอนาคตได้ ดังนี้

- ข้อมูลและเอกสารเกี่ยวกับสนธิสัญญาพิธีสาร และหนังสือแลกเปลี่ยนสัตยาบรรณ ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส

- หนังสือรวบรวมแผนที่และแผนผังอินโดจีนฉบับพิมพ์เมื่อคริสต์ศักราช ๑๙๓๘ และคริสต์ศักราช ๑๙๔๑ (Catalogue des Plans et Cartes publiés par le Service Géographique de l'Indochine, année 1938 et année 1941)

- แผนที่และภาพถ่ายทางอากาศบริเวณแนวชายแดนไทยกับประเทศเพื่อนบ้านที่รัฐบาลฝรั่งเศสจัดทำพร้อมข้อมูลวิธีการจัดทำแผนที่ในช่วงเวลานั้น ๆ

- หนังสือโต้ตอบ โทรเลข และบันทึกการงานการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสสมัยอาณานิคมในอินโดจีน เอกสารทางราชการของส่วนราชการต่าง ๆ ที่รับผิดชอบด้านการเมืองในอินโดจีนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานปักปันเขตแดนระหว่างสยามกับอินโดจีน ซึ่งได้แก่ กระทรวงอาณานิคม กระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส สำนักงานข้าหลวงใหญ่แห่งอินโดจีน สำนักงานผู้ว่าการลาว กองภูมิศาสตร์แห่งอินโดจีน

ในการเข้าเยี่ยมชมการระแหวะและหารื้อข้อราชการกับหอจดหมายเหตุแห่งชาติและสถาบันข้อมูลทั้ง ๗ แห่ง ของสาธารณรัฐฝรั่งเศส คณะผู้แทนไทยและเจ้าหน้าที่ของสาธารณรัฐฝรั่งเศสได้ร่วมกันพิจารณาโอกาส ศักยภาพ ความเป็นไปได้ในการริเริ่มและส่งเสริมโครงการความร่วมมือด้านจดหมายเหตุระหว่างกันที่สามารถเริ่มดำเนินการได้ในปัจจุบัน ได้แก่ โครงการฝึกอบรมทั้งระยะสั้นและระยะยาว เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของบุคลากรด้านจดหมายเหตุ โครงการสนับสนุนให้บุคลากรเดินทางไปศึกษาดูงานระหว่างหอจดหมายเหตุของทั้งสองประเทศ โครงการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และถ่ายทอดความรู้ด้านจดหมายเหตุตลอดจนถึงวิธีการซ่อมแซมเอกสารประวัติศาสตร์ และโครงการจัดนิทรรศการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างหอจดหมายเหตุในหัวข้อที่มีความสนใจร่วมกัน ซึ่งทางฝรั่งเศสยินดีที่จะช่วยเหลือประสานงาน และผลักดันให้เกิดความร่วมมือระหว่างสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติประเทศไทย และหอจดหมายเหตุแห่งชาติฝรั่งเศส รวมถึงหน่วยงานในสังกัดหอจดหมายเหตุแห่งชาติอย่างต่อเนื่อง และมีผลเป็นรูปธรรมต่อไป

ในการตามคณะเจ้าหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศไปดูการค้นคว้าเอกสารจดหมายเหตุ

ที่เกี่ยวกับประเทศไทย ทั้งในหอสมุดแห่งชาติและหอจดหมายเหตุแห่งชาติของสหราชอาณาจักรและสาธารณรัฐฝรั่งเศสในครั้งนี้ ได้พบว่ามีเอกสารสำคัญและเอกสารจดหมายเหตุด้านการกำหนดนโยบายการบริหารบ้านเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย เก็บรักษาอยู่ในหน่วยงานนั้น ๆ เป็นจำนวนมาก สมควรที่สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติจะได้รวบรวม จัดทำรายการและทำสำเนาเอกสารเหล่านั้น มาเก็บรักษาและให้บริการแก่นักค้นคว้าชาวไทย ซึ่งจะช่วยเติมเต็มข้อมูลประวัติศาสตร์ของประเทศไทยให้สมบูรณ์ ทำให้สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติเป็นศูนย์รวมทางวิชาการและเอกสารจดหมายเหตุของชาติ สนองความต้องการของผู้ใช้เอกสารจดหมายเหตุได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้เทคโนโลยีสารสนเทศที่ใช้ในการบริหารจัดการและให้บริการเอกสารสำคัญและเอกสารจดหมายเหตุอย่างมีประสิทธิภาพในหอสมุดแห่งชาติและหอจดหมายเหตุแห่งชาติจะทำให้ผู้ค้นคว้าสามารถเข้าถึงข้อมูลได้สะดวก รวดเร็วยิ่งขึ้น

ในส่วนของการจัดทำบันทึกความเข้าใจ (MOU) เพื่อความร่วมมือทางด้านวิชาการระหว่างหอจดหมายเหตุแห่งชาติของประเทศไทยกับหอจดหมายเหตุแห่งชาติของประเทศต่าง ๆ หากสามารถทำให้สำเร็จเป็นรูปธรรมได้ย่อมจะช่วยให้การแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และการพัฒนาความร่วมมือกันมีประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์แก่วงวิชาการ วิชาชีพและความสัมพันธ์อันดีของกันและกัน ทั้งนี้หากหอจดหมายเหตุแห่งชาติได้รับความร่วมมือจากกระทรวงการต่างประเทศในฐานะเครือข่ายผู้ใช้เอกสารจดหมายเหตุอย่างต่อเนื่องเพื่อความร่วมมือกันทางด้านวิชาการ และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ย่อมจะก่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนางานจดหมายเหตุของชาติให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นสืบไป

The Emerald Buddha and Kamphaeng Phet City

Phra Buddha Maha Manee Rattana Patimakorn or the Emerald Buddha is Thailand's invaluable image of Buddha. The history of the Emerald Buddha has been written in several legends and by several authors, namely Rattana Patimakorn Legend in Chinnakarn Mali Pakorn Scripture, Rattana Pimpawong Legend, the Emerald Buddha Legend of Luang Prabang and Cambodia, the Emerald Buddha Legend of the King Rama V, and Legends of Important Buddha Images by Prince Damrong Rajanubhab. Each legend states ancient story that the Emerald Buddha was built in India in B.E. 500 and then was installed in several cities respectively, namely Lanka, Cambodia, Ayothaya, Kamphaeng Phet, Chiang Rai, Lampang, Chiang Mai, Luang Prabang, Vientiane, and Thonburi-Bangkok. One of the city in which the Emerald Buddha was installed is Kamphaeng Phet City and Kamphaeng Phet City also has a temple called the Emerald Buddha Temple or Wat Phra Kaew. However, according to evidence inspection and analysis, it was found that the Emerald Buddha was possibly built under Lanna influence because there is one piece of Lanna-styled arts typed Buddha Chiang Saen Sing 2 aged approximately B.E. 20 which has a similar shape as other Buddha sculptures of Chiang Rai-Pha Yao category which were generally famous to build by carving on sandstone. As the Emerald Buddha Temple in Kamphaeng Phet was not called with such name originally but has been called subsequently and Kamphaeng Phet City in such period of time was Ayutthaya's burg city, it was considerably rare to have any key Lanna Buddha sculpture installed in the city. Consequently, it has not been proved yet whether the Emerald Buddha was once enshrined in the Emerald Buddha Temple in Kamphaeng Phet.

Translated by Thanik Lertcharnrit and Nanyard Nanta

พระแก้วมรกต กับเมืองกำแพงเพชร

วีระศักดิ์ แสนสะอาด*

พระแก้วมรกตหรือพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของประเทศไทย องค์พระแก้วนั้นไม่ได้สลักจากมรกตจริง ๆ แต่เป็น เนไฟรต์ (Nephrite) หรือหยกเนไฟรต์ซึ่งเป็นหิน ชนิดหนึ่งที่มีธาตุเหล็กปะปนอยู่เป็นจำนวนมาก จึง ทำให้มีสีเขียว^๑ แม้ปัจจุบันพระแก้วมรกตนี้จะ ประดิษฐานในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือวัดพระแก้วในพระบรมมหาราชวัง แต่ประวัติ ความเป็นมาขององค์พระแก้วมรกตก่อนที่จะมา

ประดิษฐานที่กรุงเทพฯ นี้มีหลักฐานและแนวคิดต่าง ๆ ที่หลากหลายว่า แท้ที่จริงแล้ว พระแก้วมรกตสร้าง จากที่ใดและสมัยใด รวมทั้งพระแก้วมรกตนี้เคย ประดิษฐานอยู่ที่เมืองใดบ้าง ซึ่งหนึ่งในนั้นคือเมือง กำแพงเพชร ที่หลายตำนานได้ระบุว่าพระแก้วมรกต เคยประดิษฐานอยู่ ในบทความนี้จะขอกล่าวถึง เฉพาะประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างพระแก้วมรกต กับเมืองกำแพงเพชรโดยใช้หลักฐานประเภทต่าง ๆ ในการอธิบาย

* นักโบราณคดีปฏิบัติการ อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร สำนักศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย กรมศิลปากร

^๑ <http://teklitstone.blogspot.com/2008/11/nephrite.html>.

พระแก้วมรกตกับเมืองกำแพงเพชร ในตำนานต่างๆ

หลักฐานที่กล่าวถึงพระแก้วมรกต ส่วนใหญ่เป็นหลักฐานประเภทตำนานโดยเฉพาะตำนานที่เขียนในสมัยล้านนาที่มักเขียนเรื่องราวต่าง ๆ ย้อนไปถึงสมัยพุทธกาล ได้แก่ตำนานรัตนปริมากรในคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานรัตนพิมพวงศ์ และตำนานที่เขียนขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อพระแก้วมรกตมาประดิษฐานที่กรุงเทพฯ แล้ว ได้แก่ ตำนานพระแก้วมรกตฉบับหลวงพระบางและฉบับกัมพูชา ตำนานพระแก้วมรกตพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๔ ตำนานพระแก้วมรกต สำหรับอาลักษณ์อ่านในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ และตำนานพระพุทธรูปสำคัญ พระนิพนธ์โดยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งตำนานที่เขียนในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ ล้วนอาศัยเรื่องราวจากรัตนพิมพวงศ์เป็นพื้นฐานในการเขียน ทำให้เรื่องราวในตำนานนั้นมีความคล้ายคลึงกัน

เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระแก้วมรกตโดยสรุปจากตำนานรัตนพิมพวงศ์ที่เป็นตำนานเล่าเรื่องราวของพระแก้วมรกตโดยเฉพาะความว่า พระแก้วมรกตสร้างโดยพระนาคเสนแห่งเมืองปาตลีบุตร เมื่อประมาณพุทธศักราช ๕๐๐ โดยที่พระอินทร์ต้องนำแก้วอมรโกฏิสี่เหลี่ยมจากเขาวินุลบรรพตมาให้พระวิสสุกรรมสร้าง พระแก้วมรกตได้ประดิษฐานอยู่ที่เมืองปาตลีบุตรถึงประมาณพุทธศักราช ๘๐๐ จึงถูกอัญเชิญมาลังกา เมื่อพระเจ้าอนรรุทของพุกามมีความต้องการพระแก้วมรกตไปยังเมืองของตน แต่เรือที่เชิญพระแก้วมรกตนั้นกลับเดินทางไปยังเมืองกัมพูชา ทำให้พระแก้วมรกตต้องประดิษฐานอยู่ที่นั่น ต่อมากัมพูชาเกิดน้ำท่วมเมือง ผู้คนจึงเชิญพระแก้วมรกตไปทางเหนือ กษัตริย์อโยธยารู้ความจึงนำพระแก้วมรกตมาประดิษฐานที่อโยธยา

จากนั้นเจ้าเมืองกำแพงเพชรก็นำพระแก้วมรกตมาประดิษฐานที่กำแพงเพชร

เมื่อเจ้ามหาพรหมแห่งเมืองเชียงรายทราบความก็มีความต้องการพระแก้วมรกตเช่นกัน จึงได้ไปอัญเชิญพระแก้วมรกตจากกำแพงเพชรมาไว้ที่เชียงราย เจ้าเมืองเชียงรายได้ห่มปูนลงรักปิดทองทับพระแก้วมรกตแล้วนำไปใส่ไว้ในเจดีย์ที่วัดพระแก้ว เชียงราย เมื่อพุทธศักราช ๑๔๗๙ เกิดเหตุฟ้าผ่าเจดีย์องค์นี้ทำให้คนเห็นพระพุทธรูปจึงนำออกมาสักการะ แต่ปูนที่หุ้มได้กะเทาะออกทำให้เห็นว่าด้านในเป็นพระพุทธรูปหินสีเขียว เมื่อพระเจ้าสามฝั่งแกนแห่งเชียงใหม่ทรงทราบเรื่องจึงให้เชิญพระแก้วมรกตมาประดิษฐานที่เชียงใหม่ แต่ข้างที่เชิญพระแก้วมรกตนั้นเมื่อเดินทางถึงลำปางแล้วไม่ยอมไปต่อ ทำให้พระแก้วมรกตต้องประดิษฐานอยู่ที่ลำปาง ตำนานรัตนพิมพวงศ์จบเพียงเท่านี้^๒

เจดีย์ประธานวัดพระแก้ว หรือวัดป่าเยี้ยะ (ป่าไผ่) เมืองเชียงราย
เป็นเจดีย์ที่ถูกฟ้าผ่าจนทำให้พบพระแก้วมรกตอยู่ภายใน
เมื่อพุทธศักราช ๑๔๗๙

^๒ สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, พระแก้วมรกต, (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒.

แต่ในตำนานและหลักฐานอื่น ๆ เช่น พงศาวดารเหนือ ได้กล่าวถึงเรื่องราวของพระแก้วมรกตต่อ สรุปลงได้ว่า หลังจากนั้นพระแก้วมรกตก็ได้ไปประดิษฐานที่เมืองเชียงใหม่ จนถึงสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่เมืองเชียงใหม่ พระองค์จำเป็นต้องไปครองเมืองหลวงพระบางจึงเชิญพระแก้วมรกตไปด้วย ต่อมาได้ย้ายเมืองหลวงจากหลวงพระบางมายังเวียงจันทน์ พระแก้วมรกตจึงมาประดิษฐานที่นี่ด้วย ต่อมาพระเจ้าตากสินได้เข้ามาตีเวียงจันทน์และเชิญพระแก้วมรกตมายังกรุงธนบุรี จนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้อัญเชิญพระแก้วมรกตจากฝั่งธนบุรีมาประดิษฐาน ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จนถึงปัจจุบัน ตำนานที่ระบุว่าพระแก้วมรกตมาประดิษฐาน ณ เมืองกำแพงเพชร มีหลายตำนาน ดังนี้

- ชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นคัมภีร์เกี่ยวกับพุทธศาสนาที่เล่าเรื่องตำนานทางพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์การกำเนิดเมืองต่าง ๆ ในล้านนา ประพันธ์โดยพระรัตนปัญญาเถระ ประมาณพุทธศักราช ๒๐๖๐ - ๒๐๗๑ เป็นภาษาบาลี ซึ่งตำนานของพระแก้วมรกตในชินกาลมาลีปกรณ์นี้ กล่าวตั้งแต่พระนาคเสนะสร้างพระแก้วมรกตที่เมืองปาฏลีบุตรในพุทธศักราช ๕๐๐ จนถึงมาประดิษฐานที่เชียงใหม่ในพุทธศักราช ๒๐๒๕ ข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงการเชิญพระแก้วมรกตจากอโยธยามาประดิษฐาน ณ เมืองกำแพงเพชร ความว่า

“...ต่อจากนั้น ยังมีพระราชองค์หนึ่งเป็นใหญ่อยู่ในเมืองกำแพงเพชร เสด็จไปอโยธยาแล้วอัญเชิญพระรัตนปัญญามาชูบูชาในเมืองกำแพงเพชร

เป็นเวลานานเหมือนกัน ต่อจากนั้น พระเจ้าติปญญาครองราชย์สมบัติในเมืองกำแพงเพชรทรงบูชาพระรัตนปัญญา...”^๓

- รัตนพิมพวงศ์ เป็นตำนานที่เล่าเรื่องราวของพระแก้วมรกตตั้งแต่แรกสร้าง แต่งเป็นภาษาบาลีโดยพระพรหมราชปัญญา ชาวลำปาง เมื่อประมาณพุทธศักราช ๒๒๗๒ และเชื่อกันว่าท่านแต่งตั้งแต่อายุ ๒๓ ปี และบวชได้เพียง ๓ พรรษา ตำนานรัตนพิมพวงศ์นี้เป็นตำนานที่อธิบายถึงเรื่องราวของพระแก้วมรกตโดยเฉพาะตั้งแต่แรกสร้างในพุทธศักราช ๕๐๐ เช่นเดียวกับชินกาลมาลีปกรณ์จนถึงพระแก้วมรกตมาประดิษฐานที่ลำปาง โดยมีความที่เกี่ยวข้องกับเมืองกำแพงเพชร ว่า

“...ต่อมานั้น แม่ในเมืองกำแพงเพชรผู้ครองสมบัติเป็นพระราชเจ้าแผ่นดิน พระราชาองค์หนึ่งในเมืองกำแพงเพชรนั้น มีนามปรากฏว่า พระยาวิเชียรปราการ “ทราบเดชะนภาพของพระปัญญา ประสงค์จะบูชาพระพุทธรูปนั้น จึงชวนราชบุรุษคนหนึ่งให้ถือเครื่องบูชาเป็นต้น ไปนครอโยธยาอันเป็นที่น่ารื่นรมย์ทรงกระทำการบูชามากมายหลายอย่างแล้วทรงอัญเชิญพระพุทธรูปที่มีอานุภาพอันประเสริฐมาด้วยเครื่องบูชาเป็นอันมาก ประดิษฐานไว้ในเมืองกำแพงเพชร คนทั้งปวงเห็นเดชะนภาพของพระปัญญา มีความรื่นเริงดีใจ ประสงค์จะบำเพ็ญสิ่งที่ประเสริฐ จึงพากันกระทำการบูชาพระพุทธรูปอันประเสริฐด้วยเครื่องบูชาเป็นอันมากหลากหลาย...”^๔ ก่อนที่เจ้ามหาพรหมจะมาเชิญพระแก้วมรกตไปยังเมืองเชียงราย

^๓ แสง มนวิฑูร, ผู้แปล, ชินกาลมาลีปกรณ์, (พระนคร : โรงพิมพ์มิตินราการพิมพ์, ๒๕๐๑), หน้า ๑๑๙.

^๔ ในตำนานรัตนพิมพวงศ์ออกนาม พระยาวิเชียรปราการ แต่ในตำนานพระพุทธรูปที่ออกนามว่า พระยาญาณดิส ตรงกับสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพระจั่ว) แห่งกรุงศรีอยุธยา (ครองราชย์ประมาณพุทธศักราช ๑๙๑๓ - ๑๙๓๑).

^๕ ทองสิม ศุภะมรรค, ตำนานพระพุทธรูปมหามณีรัตนปัญญา (แก้วมรกต), (ม.ป.ท.,ม.ป.ป.) (เอกสารอัดสำเนา), หน้า ๙.

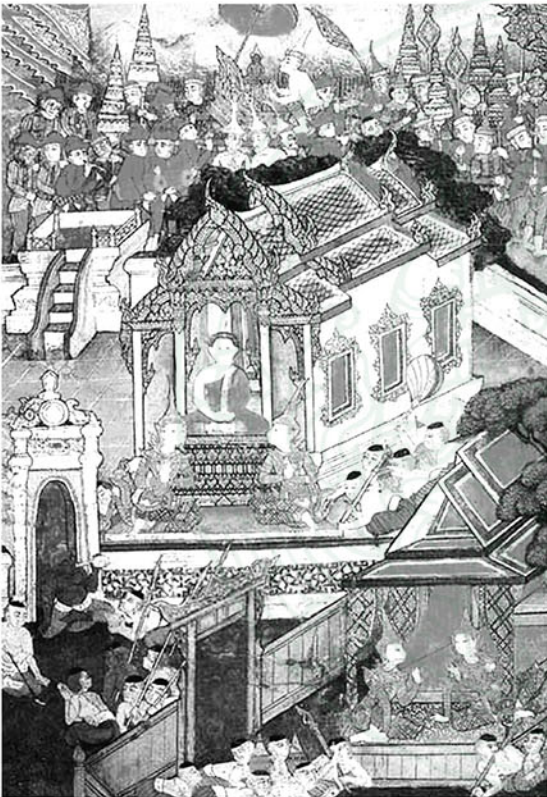
Lai Na Kradan and Lai Kra Jang

The term “Na Kradan” refers to the surface area on two sides of a wooden board and when turning either side up, then such side is called Na Kradan. The thick side is called edge line or San Kradan. The term “Kradan” appears in the stone inscriptions of Sukhothai Period calling a wide slate board which was used by King Ramkhamhaeng the Great as a throne within toddy palm jungle in Sukhothai City for judiciary or as a pulpit for monks to preach on Buddhist holy days, so called stone board or Kradan Hin. Na Kradan therefore refers to the width of a wooden board while Chan Na Kradan refers to the base and other parts of Thai architecturally-styled buildings that is flat and looks like a wooden board. When located on the upper part, it is called “Na Kradan Bon”, and when located on the lower part, it is called “Na Kradan Lang”. Na Kradan with decorations is called “Lai Na Kradan or Na Kradan patterns”. Generally, decorated Na Kradan has Lai Kra Jang or Kra Jang patterns decorated on its edge sides of board, mostly on the upper part.

As for Lai Kra Jang, the term “Lai Kra Jang” refers to a sort of Thai patterns having a shape like a lotus bud (called Royal Lotus). Ancient Thai artisans were inspired by a lotus bud in the creation of this design that was called Lai Kra Jang. Lai Kra Jang was made in diverse sizes and forms basing on different usage. It is mostly used in parallel with Lai Na Kradan to decorate Chan Lai Na Kradan to be more exquisite to represent the nobleness of the specific base or building. This is considered as Thai artistic work developed to satisfy, promote, support, and pay respect to religious institution, particularly Buddhism, and the royal institution with the specific meaning as if divine matter or divine heritage in the divine globe or heaven or a place of worship.

Translated by Thanik Lertcharnrit

และยังมีการนำเรื่องรัตนพิมพวงศ์มาเขียนเป็นจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดหงส์รัตนาราม ฝั่งธนบุรี จำนวน ๕๗ ภาพ เหนือกรอบประตูหน้าต่าง สันนิษฐานว่าคงเขียนขึ้นในช่วงรัชกาลที่ ๔^๖ ตามรูปแบบศิลปกรรมในช่วงนั้น หนึ่งในนั้นมีภาพขบวนของพระเจ้าธรรมราชาหรือเจ้ามหาพรหมอัญเชิญพระแก้วมรกตจากเมืองกำแพงเพชรไปยังเมืองเชียงรายได้ด้วย

จิตรกรรมฝาผนังตำนานรัตนพิมพวงศ์
ตอนขบวนอัญเชิญพระแก้วมรกต
จากเมืองกำแพงเพชรไปยังเมืองเชียงราย
(ที่มา : สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, พระแก้วมรกต,
(กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๓.)

- ตำนานพระแก้วมรกตเมืองหลวงพระบาง เป็นตำนานที่ไม่ระบุว่ามีมาจากไหน ใครเป็นผู้แต่ง และแต่งในปีใด เป็นเรื่องราวที่อยู่ท้ายพงศาวดารเหนือ ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ ที่พระวิเชียรปรีชา (น้อย) รวบรวมขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ ในพุทธศักราช ๒๓๕๐ ซึ่งเนื้อหาของตำนานนี้ก็มีความคล้ายคลึงกับตำนานรัตนพิมพวงศ์ของล้านนา ในช่วงที่พระแก้วมรกตมาประดิษฐานที่เมืองกำแพงเพชรนั้นมีเนื้อเรื่องแตกต่างจากตำนานล้านนา ที่พระราชบุตรเมืองกำแพงเพชรได้ครองเมืองละโว้ จึงได้ทูลขอพระแก้วมรกตไปยังเมืองละโว้เป็นเวลา ๑ ปี ๙ เดือน จึงส่งพระแก้วมรกตกลับคืน^๗

นอกจากทั้ง ๓ ตำนานที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ตำนานอื่น ๆ ซึ่งล้วนเขียนขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น นิยมเล่าเรื่องพระแก้วมรกตตั้งแต่ประดิษฐานที่เมืองเชียงรายจนกระทั่งมาประดิษฐานที่กรุงเทพฯ โดยเนื้อหาในส่วนการสร้างพระแก้วจนถึงมาประดิษฐานที่เมืองกำแพงเพชรนั้นจะกล่าวเพียงสรุปสั้น ๆ โดยใช้ข้อมูลจากรัตนพิมพวงศ์เป็นข้อมูลพื้นฐานของตำนาน

วัดพระแก้ว เมืองกำแพงเพชร สถานที่ที่เชื่อว่าเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต

วัดพระแก้วเป็นวัดขนาดใหญ่ตั้งอยู่กลางเมืองกำแพงเพชรในเขตกำแพงเมือง เป็นวัดที่สำคัญอยู่ติดกับบริเวณวัง (สระมน) ทางทิศใต้เช่นเดียวกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ที่อยู่อยุธยา แผนผังของวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนานไปกับกำแพงเมือง วัดมีความยาวประมาณเกือบ ๒๐๐ เมตร สิ่งก่อสร้างภายในวัดใช้ศิลาแลงเป็นส่วนใหญ่ ตรงกลางของวัดมีเจดีย์ทรงระฆังที่ฐานทำเป็นซุ้มคูหาโดยรอบมีสิ่งที่ยืนอยู่ในคูหาแต่ชำรุดหมดเป็นประธาน วัดพระแก้วนี้หลังจาก

^๖ สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, พระแก้วมรกต, (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๓.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๐.

ชุดแต่งแล้วปรากฏว่า พบฐานอาคารแบบต่าง ๆ กัน รวม ๔๓ ฐาน^๙ ซึ่งวัดพระแก้วนี้ ก็เป็นสถานที่ที่เชื่อกันว่า พระแก้วมรกตเคยประดิษฐานอยู่ ณ วัดแห่งนี้ ดังพระราชวินิจฉัยของรัชกาลที่ ๕ และ ๖ ที่พระองค์เคยเสด็จมายังวัดนี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งที่พระองค์เสด็จประพาสต้นเมืองกำแพงเพชร ในพุทธศักราช ๒๔๔๙ พระองค์ได้เสด็จมายังวัดพระแก้วและทรงมีพระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับวัดนี้ว่า

“ที่สำคัญคงอยู่ฝ่ายเหนือ ซึ่งเป็นที่ตั้งวัดใหญ่ ที่ตกลงกันเรียกว่าวัดพระแก้วอยู่ข้างเหนือ วังอยู่ใต้ ใกล้กับวัดนั้นมีกำแพงแลงทั้งตอนตั้งมีทับหลังสูงสัก ๒ ศอกเศษ ไม่ใช่สร้างคราวเดียว ไปเข้าทางช่องกลาง ๆ ย่านของวัดสิ่งทีก่อสร้างภายในเป็นแลงเป็นพื้นเห็นจะซ่อมแซมด้วยอิฐภายหลัง หย่อมต้นเป็นฐานทักษิณอันเดียวยาว จะเป็นพระเจดีย์เหลี่ยมฤ็พระปรางค์อยู่ท้ายกลางเป็นมณฑป ตอนข้างหน้าเป็นวิหารใหญ่ ลักษณะเดียวกันกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ที่กรุงเก่า.....ชื่อวัดนี้ไม่ปรากฏ ถ้าจะเรียกตามลพบุรีก็เป็นวัดหน้าพระธาตุ ถ้าจะเรียกตามกรุงเก่าก็เป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ซึ่งย่อมรับว่าจะเรียกวัดพระแก้วก็ได้ นั้น เพราะเหตุที่มีในตำนานว่าพระแก้วได้เคยมาอยู่เมืองนี้ ถ้าหากว่าได้มาอยู่คงจะไม่ได้อยู่วัดอื่น คงอยู่วัดนี้เป็นแน่”^{๑๐}

ข้อสันนิษฐานนี้ รัชกาลที่ ๕ ทรงสันนิษฐานโดยใช้ข้อมูลจากตำนานพระแก้วมรกตทางเหนือ รวมทั้งชื่อวัดที่เชื่อว่าพระยาวิเชียรปราการ เจ้าเมืองกำแพงเพชรในขณะนั้นเป็นคนตั้งชื่อวัดให้เนื่องจากวัดและโบราณสถานในเมืองกำแพงเพชรไม่ปรากฏชื่อเดิมจึงทำให้ต้องตั้งชื่อวัดต่าง ๆ เพื่อเรียกขึ้นมาใหม่ ซึ่งมีหลายวัดในกำแพงเพชรที่พระยาวิเชียรปราการเป็นผู้ตั้งชื่อให้เช่นกัน

นอกจากนี้ในหนังสือเที่ยวเมืองพระร่วง ที่พระราชนิพนธ์โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งที่พระองค์ยังทรงดำรงตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จพระราชดำเนินมาประพาสยังเมืองกำแพงเพชรเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๐ มีความตอนหนึ่งที่พระองค์ได้ทรงอธิบายถึงวัดพระแก้วและทรงมีพระราชวินิจฉัย ดังความว่า

“วัดริมวัง (สระมน) นั้นเดิมข้าพเจ้าเดาว่าจะ เป็นวัดพระแก้ว คือวัดที่ได้ประดิษฐานพระมณีรัตน์ปฏิมากร เมื่อได้ไปอยู่ ณ เมืองกำแพงเพชร ตามที่กล่าวไว้ในตำนานพระแก้วมรกต แต่ก็ไม่มีหลักฐาน”^{๑๑}

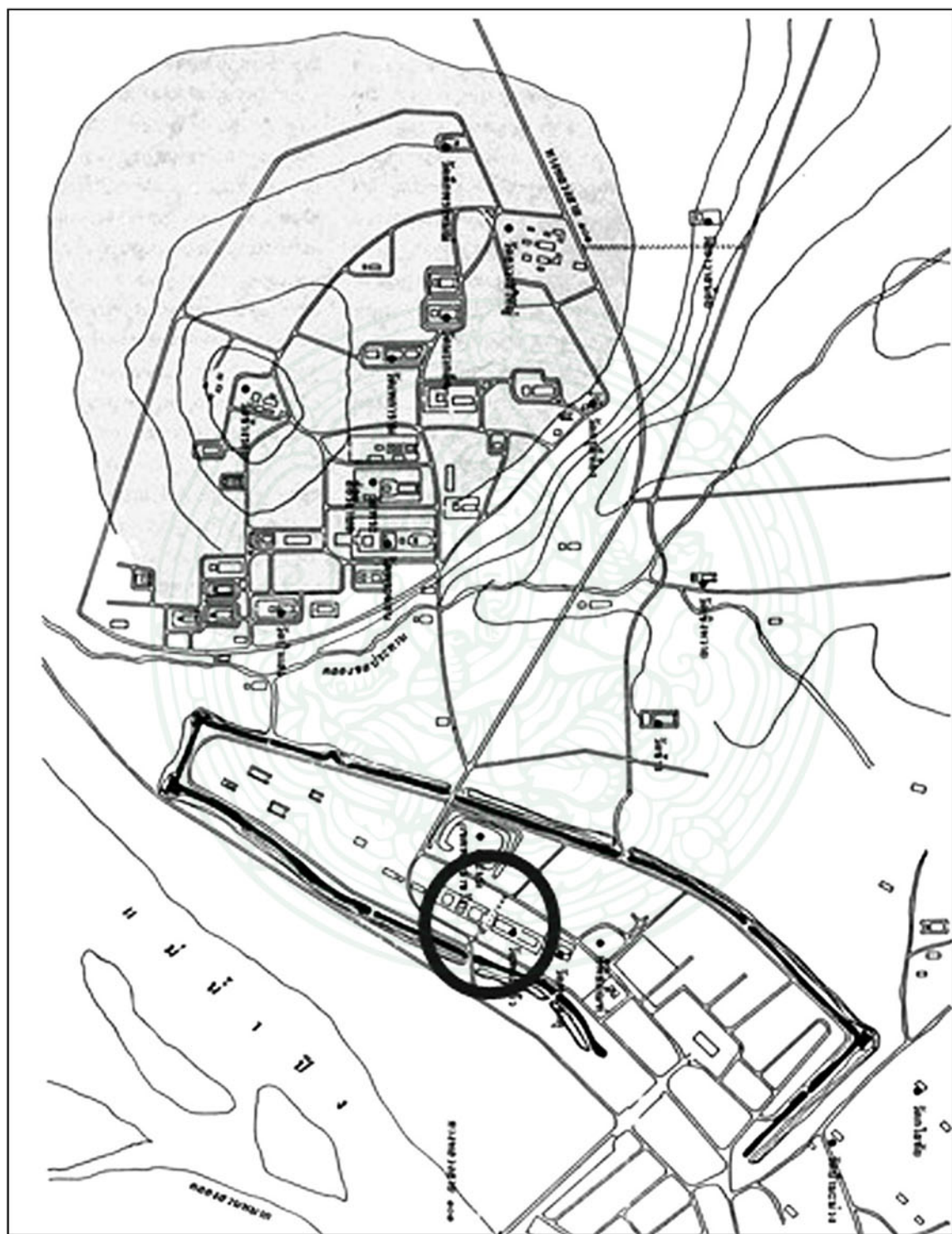
รัชกาลที่ ๖ เมื่อเสด็จมากำแพงเพชรก็ได้ใช้ข้อมูลจากการที่รัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสต้นมาประกอบการสำรวจด้วย แต่พระองค์ก็ไม่ได้ยืนยันว่าพระแก้วนั้นประดิษฐานที่วัดพระแก้วนี้ นอกจากพระราชวินิจฉัยทั้ง ๒ พระองค์แล้ว ยังมีอาคารหลังหนึ่งในวัดพระแก้วที่ตั้งอยู่ระหว่างวิหารหลวงและเจดีย์ประธาน เป็นฐานย่อมุมขนาดใหญ่ ๓ ชั้น ที่ฐานปรากฏลวดบัวลูกฟักและมุมประธาน ส่วนเรือนธาตุและยอดพังทลายหมดแล้ว ในบันทึกเสด็จประพาสต้นของรัชกาลที่ ๕ สันนิษฐานว่าเป็นเจดีย์เหลี่ยมหรือพระปรางค์ ส่วนชาวกำแพงเพชรเชื่อว่าเป็นฐานของบุษบกที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต แต่เมื่อพิจารณาจากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแล้วอาคารนี้มีรูปแบบเหมือนพระปรางค์ในสมัยอยุธยา^{๑๒} และน่าจะเป็นปรางค์ช่วงอยุธยาตอนกลางราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒ แต่ก็ยังไม่มีหลักฐานอื่นที่บอกได้ชัดเจนว่าพระแก้วมรกตเคยมาประดิษฐานที่เมืองกำแพงเพชรและที่วัดพระแก้วแห่งนี้จริง

^๙ กรมศิลปากร, นำชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร, (สุโขทัย : โรงพิมพ์วิทยุ, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๐.

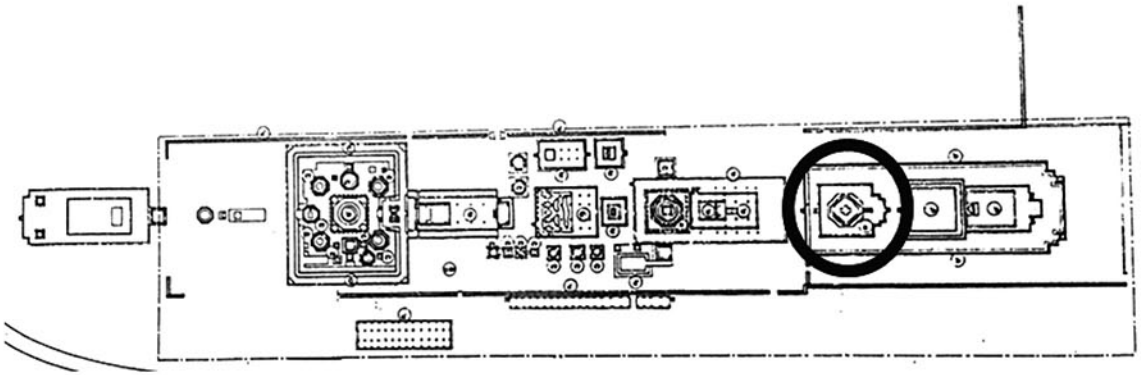
^{๑๐} สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, กำแพงเพชรมาจากไหน ?, (ม.ป.ท.,ม.ป.ป.), (เอกสารอัดสำเนา) หน้า ๑๘๓.

^{๑๑} พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เที่ยวเมืองพระร่วง, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๖), หน้า ๑๕.

^{๑๒} กรมศิลปากร, นำชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร, (สุโขทัย : โรงพิมพ์วิทยุ, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๐.

แผนผังอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร วงกลมแสดงตำแหน่งวัดพระแก้ว

แผนผังของวัดพระแก้ว วงกลมแสดงตำแหน่งฐานพระปรางค์ ที่มีความเชื่อว่าเป็นฐานบุษบกประดิษฐานพระแก้วมรกต

ฐานพระปรางค์ภายในวัดพระแก้ว

สรุป

แม้พระแก้วมรกตนี้จะปรากฏในตำนานต่างๆ แต่ตำนานต่าง ๆ เองก็ล้วนเป็นเรื่องเล่าและเขียนขึ้นภายหลังเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไปแล้ว จัดว่าเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นลายลักษณ์อักษรประเภทหลักฐานชั้นรอง จึงทำให้มีความน่าเชื่อถือได้น้อยและต้องอาศัยหลักฐานประเภทอื่น ๆ ประกอบ เช่น ตำนานพระแก้วมรกตนั้นล้วนกล่าวว่าพระแก้วมรกตสร้างในอินเดียตั้งแต่พุทธศักราช ๕๐๐ แต่รูปแบบทางศิลปะ

ของพระแก้วมรกตนี้กลับเทียบได้ว่ามีรูปแบบศิลปะแบบล้านนาผสมศิลปะสุโขทัยหรือแบบพระพุทธรูปเชียงแสนสิงห์ ๒ โดยมีพระพักตร์กลม พระรัศมีเป็นดอกบัวตูม ครองจีวรห่มเฉียง ปลายสังฆาฏียวจรต พระนาภี (ท้อง) ประทับนั่งขัดสมาธิราบ และเมื่อมีการศึกษาอย่างละเอียดแล้วพบว่าพระแก้วมรกตนี้มีรูปแบบของกลุ่มช่างแถบเมืองเชียงราย - พะเยา เพราะมีลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มพระพุทธรูปหินทรายในสกุลช่างพะเยา มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐^{๑๒}

^{๑๒} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “พระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยา”, วิทยานิพนธ์สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๒, หน้า ๗๕.

พระแก้วมรกต (องค์ซ้าย) เมื่อเทียบกับพระพุทธรูปหินทราย (องค์ขวา) จากวัดสันสลิด อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย (ที่มา : ภาพที่ ๖ ชินกาลมาลีปกรณ์, ๒๕๐๓)

แผนที่แสดงตำแหน่งเมืองที่พระแก้วมรกตเคยประดิษฐานอยู่ตามตำนาน

เพราะฉะนั้นจึงอาจสันนิษฐานได้ว่า พระแก้วมรกตนั้น
คงสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ คือในช่วงพุทธศักราช
๑๘๐๐ - ๑๘๙๙ ในดินแดนล้านนา ซึ่งในตำนาน
พระแก้วมรกตทุกฉบับก็มีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับดินแดน
ล้านนาคือ ตอนที่เจ้ามหาพรหมได้อัญเชิญพระแก้ว
มรกตจากเมืองกำแพงเพชรไปเมืองเชียงรายได้้นำไป
พอกปูน บรรจุไว้ในเจดีย์ที่วัดป่าเยี้ยะ จนกระทั่งเจดีย์
ถูกฟ้าผ่าจนพบพระแก้วมรกตอีกครั้งในพุทธศักราช
๑๘๗๙ อาจกล่าวได้ว่า ตำนานพระแก้วมรกตฉบับ
ต่าง ๆ นั้นมีความน่าเชื่อถือได้ตั้งแต่เหตุการณ์นี้
เป็นต้นมารวมทั้งพระแก้วมรกตนี้คงสร้างขึ้นใน
อาณาจักรล้านนาก่อนหน้าพุทธศักราช ๑๘๗๙ นี้
ไม่นานนัก ส่วนเรื่องราวก่อนหน้านั้นรวมทั้งเรื่อง
พระแก้วมรกตมาประดิษฐานที่เมืองกำแพงเพชร

ค่อนข้างมีความน่าเชื่อถือน้อย เพราะยังขาดหลักฐาน
สนับสนุน และเมืองกำแพงเพชรในช่วงพุทธศตวรรษ
ที่ ๒๐ นั้นเป็นหัวเมืองของกรุงศรีอยุธยา จึงยากที่
จะมีพระพุทธรูปสำคัญจากล้านนามาประดิษฐาน
ถ้าพระแก้วมรกตมาประดิษฐานที่เมืองกำแพงเพชร
คงอยู่ในช่วงพระยาวิเชียรปราการหรือพระยาญาณดิส
ที่อยู่ในตำแหน่งรัตนพิมวงค์ซึ่งสันนิษฐานว่าตรงกับ
สมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพระงั่ว)
แห่งกรุงศรีอยุธยา ที่ครองราชย์ประมาณพุทธศักราช
๑๘๑๓ - ๑๘๓๑ แต่ก็ไม่สามารถยืนยันได้ชัดเจนว่า
พระแก้วมรกตเคยประดิษฐานที่เมืองกำแพงเพชรจริง
ประดิษฐานที่วัดไหนและประดิษฐานในปีใด ซึ่งต้องรอ
การศึกษาและหาหลักฐานอื่น ๆ มาสนับสนุนเพื่อเพิ่ม
ความน่าเชื่อถือในเรื่องนี้ต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. นำชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร. สุโขทัย : โรงพิมพ์วิทยา, ๒๕๔๖.
ทองสืบ ศุภะมาร์ค. ตำนานพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากร (แก้วมรกต). (ม.ป.ท., ม.ป.ป.) (เอกสารอัดสำเนา)
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. เทียบเมืองพระร่วง. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๖.
ศักดิ์ชัย สายสิงห์. “พระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยา”. วิทยานิพนธ์สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๒.
สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ. กำแพงเพชรมาจากไหน ?. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), (เอกสารอัดสำเนา).
สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ. พระแก้วมรกต. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๖.
แสง มนวิthur. ผู้แปล, ชินกาลมาลีปกรณ์. พระนคร : โรงพิมพ์มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๐๑.

เว็บไซต์

- <http://forum.fujifilm.co.th/showthread.php?t=408>
<http://tektitestone.blogspot.com/2008/11/nephrite.html>
<http://www.buraphakorn.com/index.php?lay=show&ac=article&id=538725673&Ntype=6>

An Anecdote from History : “Siamese Train from Bangkok to Nakhon Ratchasima”

The first railway line in Thailand, Bangkok-Nakhon Ratchasima Line, was established in the reign of His Majesty King Chulalongkorn (Rama V), in accordance with his initiative focusing on the importance of train in country development, prosperity and benefit of country administration. His Majesty King Chulalongkorn and Her Majesty Queen Saovabha Phongsri pleased to attend the opening ceremony of this first railway line from Bangkok to Phra Nakhon Si Ayutthaya on 26 March 1896 which the State Railway of Thailand has considered as the Foundation Day of Railway Operations. Such railway line was first open for public service on 28 March 1896. The next railway line operated was the line from Bangkok to Nakhon Ratchasima, which was launched on 21 December 1900, covering 265 kilometers in length, under the total investment of 17,585,000 Baht. Since the railway line from Bangkok to Nakhon Ratchasima had been operated, it helped facilitated the transportation between Bangkok and key provinces in Northeast Thailand to be faster and more convenient without passing through high ranges of mountains or encountering diseases from passing through backcountry area. It also helped disperse development from the capital to several far away key provinces resulting in trade expansion and administrative benefits. After this first railway was operated, the lines have been expanded throughout the country. It, therefore, could be realized that this railway line from Bangkok to Nakhon Ratchasima has created public benefits in accordance with the royal initiative in all aspects.

Translated by Thanik Lertcharnrit and Nanyard Nanta

รถไฟสยามแต่กรุงเทพฯ ถึงเมืองนครราชสีมา : รถไฟหลวงสายแรกในประวัติศาสตร์ไทย

อาทิพร ผาจีนดา*

อังกฤษเป็นประเทศแรกที่ริเริ่มการรถไฟ โดยเริ่มใช้รถไฟในกิจการเหมืองถ่านหิน ต่อมาในพุทธศักราช ๒๓๖๘ จึงใช้ในการขนส่งสินค้าและโดยสาร อังกฤษได้พัฒนาและปรับปรุงระบบรถไฟมาอย่างต่อเนื่องพร้อมกับเผยแพร่ไปยังสหรัฐอเมริกาและประเทศอื่น ๆ ในยุโรป รวมถึงประเทศในอาณานิคม ทำให้ประเทศเหล่านั้นพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว ความสนใจเรื่องรถไฟของคนไทยปรากฏหลักฐานในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เมื่อครั้งมิสเตอร์แฮร์รี พาร์กส์

ทูตอังกฤษเข้ามาแก้ไขหนังสือสัญญาที่เซอร์จอห์น เบาริง ทำไว้ กล่าวคือเมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๓๙๘ มิสเตอร์แฮร์รีถวายพระราชสาส์นของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียพร้อมเครื่องมงคลราชบรรณาการอันได้แก่ รถไฟจำลอง กำปั่นไฟจำลอง กระจกฉากพระฉายาลักษณ์ สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย เมื่อครั้งได้รับราชาภิเษก กระจกฉากพระฉายาลักษณ์ สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียพร้อมด้วยพระราชโอรสทั้ง ๘ พระองค์ เครื่องเขียน เครื่องคิดเลข เครื่องโต๊ะกะไหล่เงิน ๑ สำหรับ เป็นต้น

พระราชดำริดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงสภาพ การคมนาคมและการเดินทางในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี ทำให้ทราบว่า การเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปยังภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือหัวเมืองอีสาน มีความยากลำบากเพียงใด ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องมีทางรถไฟเพื่อใช้ไปมาหาสู่ติดต่อกัน และยิ่งในเวลานั้นประเทศไทยกำลังประสบกับปัญหาการล่าอาณานิคมที่รุกคืบเข้ามาจากฝรั่งเศส จึงทำให้ทางรถไฟสายกรุงเทพ - นครราชสีมา มีความสำคัญอย่างยิ่ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ไว้ในหนังสือ “เที่ยวตามทางรถไฟ” ฉบับพิมพ์ พุทธศักราช ๒๕๑๐ หน้า ๗๖ กล่าวถึงความสำคัญของทางรถไฟสายนี้ว่า

...เมืองนครราชสีมาเป็นเมืองสำคัญสำหรับการปกครองพระราชอาณาจักรทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นเมืองใหญ่ อยู่ต้นหนทางที่จะไปมาในระหว่างมณฑลในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา กับมณฑลทั้งหลายที่อยู่ทางลุ่มแม่น้ำโขง ต้องเดินผ่านเขตเมืองนครราชสีมา ช่องทางที่สำคัญสำหรับข้ามเขาเขื่อน คือ ช่องดงพระยากลางทางไปจากเมืองไชยบาดาลก็ดี ช่องดงพระยาไฟทางไปจากเมืองสระบุรีก็ดี ช่องขุนนนท์ ช่องสแกราด และ

ช่องตะโก อันเป็นทางไปจากแขวงเมืองปราจีนบุรี อยู่ในเขตเมืองนครราชสีมาทั้งนั้น เพราะฉะนั้นในการศึกสงครามทางมณฑลทิศตะวันออกก็ดี ในการปกครองรักษาพระราชอาณาเขตทางนั้นก็ดี จึงต้องเอาเมืองนครราชสีมาเป็นที่อำนวยการ ส่วนการค้าขายนั้นบันดาศินค้าที่มาจากหัวเมืองทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือ และสินค้าที่ส่งไปแต่กรุงเทพฯ เพื่อจำหน่ายทางหัวเมืองเหล่านั้น ก็ต้องผ่านช่องทางที่กล่าวมา อาศัยเมืองนครราชสีมาเป็นตลาดที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า เมืองนครราชสีมาจึงเป็นที่สำคัญในการค้าขายด้วยอีกอย่างหนึ่ง ด้วยเหตุที่กล่าวมานี้รถไฟแผ่นดินสายแรก ที่สร้างในประเทศนี้ จึงทำไปเมืองนครราชสีมาก่อนทางอื่น...

การเดินทางไปยังหัวเมืองอีสานซึ่งต้องใช้เส้นทางผ่านเมืองนครราชสีมาเป็นทางหลักนั้น มีความยากลำบากเป็นอย่างยิ่ง ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ของหัวเมืองอีสานที่ประกอบไปด้วยเทือกเขาสลับซับซ้อนมีเทือกเขาเพชรบูรณ์และเทือกเขาดงพญาเย็น (หรือดงพญาไฟ) กั้นทางทิศตะวันตกของภูมิภาค เทือกเขาสันกำแพงและเทือกเขาดงรักกั้นทางทิศใต้ ตอนกลางเป็นแอ่งกระทะหงาย ก่อนที่จะสร้างทางรถไฟสาย

พาหนะที่ใช้เดินทางก่อนมีทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมา

ภาพที่ ๑

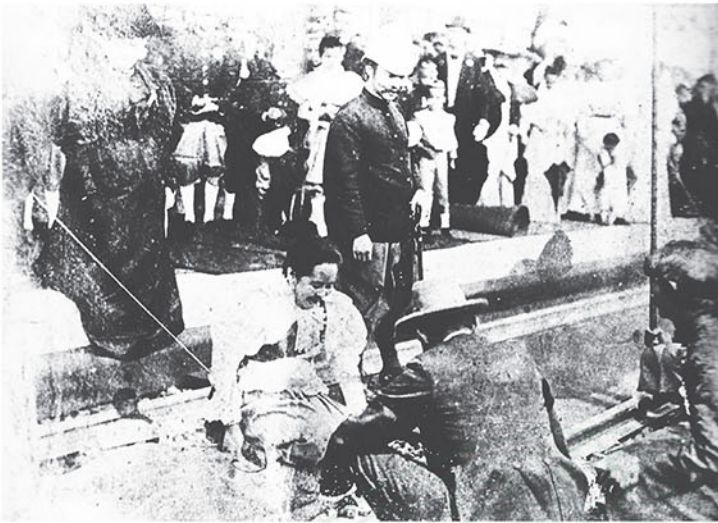
ลายหน้ากระดาน กับลายกระจัง

นิยม กลิ่นบุบผา*

ทำหน้ากระดานเป็นชื่อเรียกตำแหน่งหรือสัดส่วนที่คุมกันหรือประกอบกันขึ้นเป็นรูปทรงของงานก่อสร้างในรูปลักษณะของสถาปัตยกรรม ไม่ว่าจะเป็นขนาดใหญ่หรือเล็กเพียงใดก็ตาม โดยจะประกอบอยู่ในลักษณะแนวนอนปรากฏอยู่เกือบทุกส่วนของงานในรูปลักษณะสถาปัตยกรรม แท่นฐาน อาสน์ที่นั่งต่างๆ มักปรากฏเห็นเด่นชัดในส่วนฐานมากกว่าส่วนอื่นดังปรากฏในภาพที่ ๑ ซึ่งเป็นฐานstupajediy

โบราณสมัยทวารวดีนอกเมืองศรีเทพ ชาวบ้านยังเรียกว่าเขาค้างนอก เพราะอยู่ภายนอกรั้วหรือกำแพงเมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นstupajediyขนาดใหญ่ยิ่งกว่าเขาค้างในซึ่งเป็นstupajediyที่มีขนาดใหญ่ที่สุดภายในเมืองศรีเทพ เขาค้างนอกนี้ในชั้นแรกก่อสร้างด้วยแลงล้วนโดยการถากแลงให้เป็นก้อนเป็นแท่งรูปสี่เหลี่ยมขนาดต่าง ๆ แล้วก่อคุมกันขึ้นเป็นรูปทรงของstupajediyขนาดใหญ่มาก

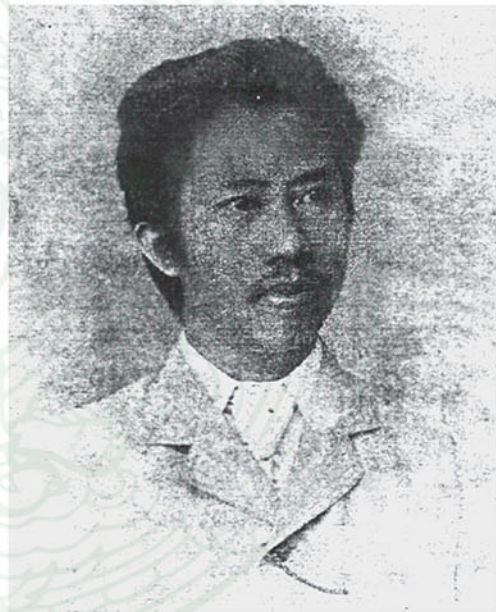
* นักวิชาการช่างศิลป์เชี่ยวชาญ (ด้านช่างสิบหมู่) สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธี
เปิดการเดินรถไฟหลวงสายแรก

กรุงเทพฯ - นครราชสีมา นั้น การเดินทางมายัง นครราชสีมา มักจะบรรทุกสิ่งของหรือสินค้าใส่เรือจาก กรุงเทพฯ มาขึ้นฝั่งที่แก่งปากเพรียว จังหวัดสระบุรี ก่อนที่จะขึ้นบรรทุกโคต่างเดินบกขึ้นไป ซึ่งต้องผ่าน เทือกเขาแดงพญาเย็นอันเป็นเส้นทางที่ยากลำบาก เพราะต้องเดินเท้าไม่สามารถใช้ล้อหรือเกวียนผ่านไป ได้ เช่นเดียวกับสินค้าจากนครราชสีมาหรือหัวเมือง อีสานอื่น ๆ จะส่งไปยังกรุงเทพฯ ต้องบรรทุกโคต่างเดิน ข้ามเทือกเขามาลงเรือที่แก่งปากเพรียวเช่นเดียวกัน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - นครราชสีมา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมรถไฟ สังกัด กระทรวงโยธาธิการขึ้น โดยมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อครั้งดำรงพระยศ เป็นพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ เป็นเสนาบดี การก่อสร้างเริ่มขึ้นด้วยวิธีการประมูล โดย บริษัทของมิสเตอร์จี มูเรย์ แคมป์เบลล์ (Mr. G. Murray Campbell) ประเทศอังกฤษ เป็นผู้ได้รับสัมปทานการ ก่อสร้างทางรถไฟสายแรกของกรมรถไฟ ทางรถไฟสาย กรุงเทพฯ - นครราชสีมาเป็นทางขนาดกว้าง ๑.๔๓๔ เมตร เริ่มก่อสร้างวันที่ ๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๓๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ พระราชดำเนินไปประกอบพิธีกระทำพระฤกษ์พร้อม ด้วยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้ง

พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์
เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ

ดำรงพระอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธสยามมกุฎราชกุมาร โดยทรงหลั่งน้ำ บนแผ่นดินที่จะขุดเป็นพระฤกษ์และใช้เสียมเงิน ตักที่ดินลงในเกวียนเล็ก และโปรดให้สมเด็จพระบรม โอรสาธิราชฯ เสด็จไปเสด็จพระฤกษ์ไปตาม รังที่จะสร้างทางรถไฟ บริเวณสถานีรถไฟกรุงเทพ (หัวลำโพง) นับเป็นทางรถไฟหลวงสายแรกของ ประเทศไทย

ทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - นครราชสีมา มิได้ก่อสร้างเสร็จตลอดสายในคราวเดียว กล่าวคือ ได้ก่อสร้างเป็นระยะ ๆ ระยะแรกเริ่มการก่อสร้างจากกรุงเทพฯ ไปยังพระนครศรีอยุธยา รวมระยะทาง ๗๑ กิโลเมตร โดยในวันที่ ๒๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๓๙ เวลา ๑๐.๐๐ น. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีเปิดการเดินรถไฟหลวงสายแรก ทรงเจิมรถไฟพระที่นั่ง และเสด็จประทับออกจากกรุงเทพฯ ไปยังพระนครศรีอยุธยา ซึ่งการรถไฟถือเอาวันดังกล่าวเป็นวันสถาปนากิจการรถไฟ ในการนี้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา เมื่อครั้งดำรงพระยศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ตามเสด็จด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปถึงพระนครศรีอยุธยาเวลา ๑๓.๐๐ น. และเสด็จพระราชดำเนินกลับในเวลา ๑๖.๐๐ น.

เส้นทางเดินรถไฟระยะทางกรุงเทพฯ - พระนครศรีอยุธยา เปิดให้ประชาชนได้ใช้อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๒๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๓๙ มีการเดินรถ ๒ เที่ยวต่อวัน อัตราค่าโดยสารมีตั้งแต่ ๑ อัฐ ถึง ๔ อัฐ ความปรากฏในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๔ ตอน ๑ วันที่ ๔ เมษายน ๒๔๓๙ หน้า ๑๕ เรื่อง คำมิสเตอร์เบทเก เจ้ากรมรถไฟ อ่านกราบบังคมทูลพระกรุณา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแลสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อเวลาเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดทางรถไฟ วันที่ ๒๖ มีนาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๕

ความว่า
...โดยพระบรมราชานุญาตแห่งใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ข้าพระพุทธเจ้าหมายจะเดินรถไฟ ทุก ๆ วันทางละ ๒ คัน ในระหว่างกรุงเทพฯ แลกรุงเก่า ซึ่งจะออกจากโรงพักทั้งสองแห่งประมาณเวลา ๖ โมง ๔๕

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา
เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ

นาที่ ย่ำรุ่ง แลประมาณเวลาบ่าย ๓ โมง ๑๕ นาที รถเที่ยวตอนบ่ายนี้จะมาถึงที่ได้ ก่อนพลบค่ำ ตามที่จัดการนี้ คนที่มิกรจะจะได้ไปตั้งแต่หัวเมืองหนึ่ง ถึงหัวเมืองหนึ่ง จัดการธุระของตน แลกลับมาในวันเดียวกันได้

อัตราค่าคนโดยยานนั้นคือ	
ในชั้นที่ ๓ กิโลเมตรละ	๑ อัฐ
ในชั้นที่ ๒ กิโลเมตรละ	๒ อัฐ
ในชั้นที่ ๑ กิโลเมตรละ	๔ อัฐ

แลเด็กที่มีอายุต่ำกว่า ๓ ขวบ จะเอาไปได้ไม่ต้องเสียเงิน ตั้งแต่ ๓ ขวบ ถึง ๑๒ ขวบต้องเสียกึ่งราคา คนที่ไปกันมากๆ ฤพวักกุลิที่ไปเปนพวกเดียวกันมาก แล้วจะได้ราคาลด ๕๐ เปอร์เซนต์

อัตราค่าโดยสารและเวลาการเดินรถไฟยังได้ประกาศลงในราชกิจจานุเบกษา ในเรื่องประกาศกรมโยธาธิการ แผนกรมรถไฟ ฉบับเดียวกันนี้ หน้า ๒๗ - ๒๘ กล่าวคือ

หน้า ๒๘

ราชกิจจานุเบกษา

เล่ม ๑๔

กำหนดเวลา รถไฟ จะ ออก

กรุงเทพ ฯ ถึง กรุงเทพ ฯ		โรงพัก	กรุงเทพ ฯ ถึง กรุงเทพ ฯ	
รถ นำเบอร์	รถ นำเบอร์		รถ นำเบอร์	รถ นำเบอร์
๒ . ชั้น ที่ ๓ ๓ เข้า	๔ ชั้น ที่ ๓ ๓ เข้า		๓ ชั้น ที่ ๓ ๓ เข้า	๓ ชั้น ที่ ๓ ๓ เข้า
ย่ำ รุ่ง ๔.๕	๓ โมง ๑๘	ออก กรุงเทพ ฯ ถึง	๓ โมง ๑๖	๕ โมง ๕๐
๑ ๑ ๕.๘	๓ ๑ ๓.๒	๑ ๑ บาง ชื่อ ออก	๓ ๑ ๔	๕ ๑ ๓.๘
๑ โมง ๑.๘	๓ ๑ ๕.๓	๑ ๑ หลีก ดี ๑ ๑	๒ ๑ ๔.๓	๕ ๑ ๑.๗
๑ ๑ ๓.๗	๔ ๑ ๑.๑	๑ ๑ หลีก หก ๑ ๑	๒ ๑ ๒.๕	๔ ๑ ๕.๘
๑ ๑ ๔.๔	๔ ๑ ๑.๗	๑ ๑ คลอง วงศ์ดี ๑ ๑	๒ ๑ ๑.๘	๔ ๑ ๕.๒
๒ ๑ ๐.๐	๔ ๑ ๓.๔	ถึง เชียง ราก ๑ ๑	๒ ๑ ๐.๑	๔ ๑ ๓.๕
๒ ๑ ๐.๘	๔ ๑ ๔.๓	ออก เชียง ราก ถึง	๑ ๑ ๕.๒	๔ ๑ ๒.๒
๒ ๑ ๒.๗	๕ ๑ ๐.๑	๑ ๑ เชียง ราก น้อย ออก	๑ ๑ ๓.๕	๔ ๑ ๑
๒ ๑ ๕.๑	๕ ๑ ๒.๑	ถึง บาง ปิน ถึง	๑ ๑ ๑.๐	๓ ๑ ๔.๔
๒ ๑ ๔.๕	๕ ๑ ๒.๘	ออก บาง ปิน ๑ ๑	๑ ๑ ๐.๗	๓ ๑ ๔.๑
๓ ๑ ๒.๐	๕ ๑ ๕.๔	ถึง กรุงเทพ ฯ ออก	ย่ำ รุ่ง ๑ ๑ ๔.๑	๓ ๑ ๑.๕
คำอธิบาย				
๑ เวลาที่ได้แจ้ง อยู่ข้างซ้ายโรงพักนั้น ต้อง อ่าน ลง มา				
นั้น ต้อง อ่าน ขึ้นไป				
๒ ตามโรงพักที่อยู่ถึงกลาง ซึ่ง บอกแต่กำหนดเวลา ออกนั้น				
ประมาณ นาที เดียว				
เวลาที่ได้แจ้ง อยู่ข้างขวา				
รถไฟ จะ หยุด รอ อยู่				

เล่ม ๑๔

ราชกิจจานุเบกษา

หน้า ๒๓๗

ราคาใน ตาราง นี้ เป็น ราคา แต่ กรุงเทพฯ ฯ ไป ๆ มา จาก ที่ นั้น ถึง กรุงเทพฯ ฯ
ถ้า ออก จาก สถานที่ ใน ระหว่าง ไท ต้อง คิด ราคา ตาม ระยะ สถานที่ นั้น หัก เสีย

ระยะกิโลเมตร จาก ๒๕ เส้น	สถานที่	ที่ ๑		ที่ ๒		ที่ ๓	
		บาท	อัฐ	บาท	อัฐ	บาท	อัฐ
๐	ตั้งแต่ กรุงเทพฯ ฯ ถึง						
๖ , ๕๕	บางซื่อ	—	๓๒	—	๓๖	—	๘
๑๖ , ๓๐	หลักสี่	๓	—	—	๓๒	—	๑๖
๒๔ , ๘๐	หลักหก	๓	๓๒	—	๔๘	—	๒๔
๒๘ , ๐๐	คลองรังสิต	๓	๔๘	—	๕๖	—	๓๒
๓๖ , ๑๐	เขียงราก	๒	๒๔	๑	๓๖	—	๔๐
๔๔ , ๖๕	เขียงรากน้อย	๒	๕๖	๑	๓๒	—	๔๘
๕๖ , ๔๕	บางปิ่น	๓	๔๐	๑	๕๖	๑	—
๖๘ , ๕๕	กรุงเก่า	๔	๒๔	๒	๓๖	๑	๘
	ถ้า จะ คิด ตาม อัตรา นับ ระยะ ฯ						
	ละ ๒๕ เส้น ระยะ ๓	—	๐๔	—	๐๒	—	๐๓
	เศษ ค่า กว่า เพ็ช นวก เป็น เพ็ช ๑						

เส้นทางรถไฟระยะที่ ๒ เริ่มต้นจากพระนคร ศรีอยุธยา ผ่านชุมทางบ้านภาชี ถึงสถานีแก่งคอย สระบุรี รวมระยะทาง ๕๓ กิโลเมตร แต่การก่อสร้างยังไม่ทันได้สร้างแล้วเสร็จ กรมรถไฟได้ยกเลิกสัมปทานกับ มิสเตอร์แคมป์เบลล์ในพุทธศักราช ๒๔๒๘ และดำเนินการก่อสร้างทางรถไฟต่อเอง เส้นทางรถไฟระยะที่ ๒ เปิดการเดินรถตั้งแต่วันที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๔๐

วันที่ ๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๔๐^๑ เปิดการเดินรถถึงสถานีมวกเหล็ก

วันที่ ๒๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๔๒ เปิดการเดินรถถึงสถานีปากช่อง

ต่อมาในวันที่ ๒๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๔๓ ทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - นครราชสีมาได้ก่อสร้างแล้วเสร็จตลอดทั้งสาย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - นครราชสีมา ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการกราบบังคมทูลถวายรายงานการเปิดทางรถไฟสายนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ประทับขบวนรถไฟพระที่นั่งออกจากสถานีกรุงเทพฯ เวลา ๗.๒๕ น. ถึงเมืองนครราชสีมา เวลา ๑๖.๐๐ น.

ทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - นครราชสีมา รวมระยะทาง ๒๖๕ กิโลเมตร ใช้เงินในการก่อสร้างทั้งสิ้น ๑๗,๕๘๕,๐๐๐ บาท ตลอดเส้นทางมีการก่อสร้างมีอุปสรรคในเรื่องภูมิประเทศที่ยากลำบากประกอบกับโรคภัยไข้เจ็บทั้งปวง แต่เส้นทางรถไฟสายนี้ก็สำเร็จเป็นไปตามพระราชประสงค์ที่ทรงเล็งเห็นประโยชน์ของการรถไฟ

นับตั้งแต่ทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - นครราชสีมา เปิดการเดินรถตลอดเส้นทาง ไม่เพียงแต่การไปมาหาสู่ที่สะดวกรวดเร็วขึ้น แต่การติดต่อค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้าก็ขยายตัวมากขึ้นตามไปด้วย ไม่ต้องใช้เส้นทางขนถ่ายสินค้าที่ตำบลปากเพรียวอีกต่อไป ประโยชน์ของรถไฟนั้นยังเป็นการกระจายความเจริญจากเมืองหลวงไปยังหัวเมืองไกล ๆ อำนาจความสะดวกในการปกครองจากส่วนกลางไปยังส่วนภูมิภาค สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพยังทรงใช้เส้นทางรถไฟนี้ในการเสด็จตรวจราชการเมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และทรงพระนิพนธ์หนังสือเรื่อง เทียบตามทางรถไฟ อันมีที่มาจากทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - นครราชสีมา ไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้วย ทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - นครราชสีมายังเป็นจุดเริ่มต้นให้มีการขยายเส้นทางรถไฟไปยังส่วนต่าง ๆ ของประเทศ เช่น ทางรถไฟสายเหนือ ทางรถไฟสายใต้ในเวลาต่อ ๆ มา ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

^๑ ขณะนั้นประเทศไทยยังไม่ได้ขึ้นปีใหม่ในเดือนมกราคม.

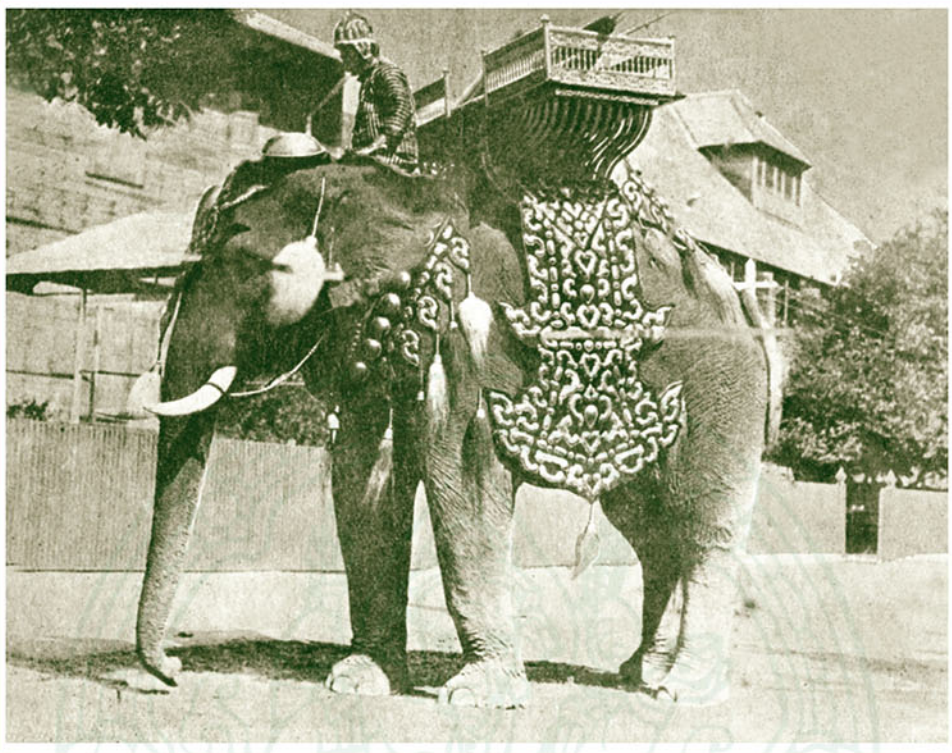
บรรณานุกรม

- การรถไฟแห่งประเทศไทย. การรถไฟแห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๓๙ - ๒๕๑๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การรถไฟ, ๒๕๑๓.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. เทียบตามทางรถไฟ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : บำรุงนุกุลกิจ, ๒๕๑๐. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงรจิตจักรภณธ์ (รจิต ดุละลัมพะ) และฌาปนกิจศพนางรจิตจักรภณธ์ (เจือ ดุละลัมพะ) ณ เมรุวัดพระพิเรนทร์ วันที่ ๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๑๐).
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗ แผ่นที่ ๕๑ วันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๔๓๓ หน้า ๔๕๖ - ๔๖๑ เรื่อง ประกาศสร้างรถไฟ สยามแต่กรุงเทพฯ ถึงเมืองนครราชสีมา เข้าถึงได้จาก http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2433/051/456_1.PDF
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๔ ตอน ๑ วันที่ ๔ เมษายน ๒๔๓๙ หน้า ๑๕ เรื่อง คำมิสเตอร์เบทเก เจ้ากรมรถไฟ อ่านกราบถวายบังคมทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแลสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ เมื่อเวลาเสด็จพระราชดำเนินมาเปิดทางรถไฟ วันที่ ๒๖ มีนาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๕ เข้าถึงได้จาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2440/001/15.PDF>
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๔ ตอน ๑ วันที่ ๔ เมษายน ๒๔๓๙ หน้า ๒๖ เรื่อง ประกาศกระทรวงโยธาธิการ แผนกกรมรถไฟ เข้าถึงได้จาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2440/001/26.PDF>
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๗ ตอน ๔๑ วันที่ ๖ มกราคม ๒๔๔๓ หน้า ๕๘๗ เรื่อง รายงานการเปิดทางรถไฟสาย นครราชสีมา เข้าถึงได้จาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2443/041/587.PDF>
- ศิลปากร, กรม. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘. (คณะกรรมการอำนวยการจัดงาน เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระบรมราช สมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗).
- _____ . สังคมไทยสมัยรัชกาลที่ ๕. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). [มปท.], ๒๕๓๙.

Old Photo Mirrors the Past : Phra Sawet Gajadejdilok the Royal Elephant of King Rama VII

The royal bull elephant of the King Rama VII was born in a quarter of the Borneo Company in Fang District, Chiang Mai Province. He was an elephant cub with notable physical characteristics and behaviors distinguishable from other elephants. Unlike ordinary elephants, he is always clean, joyful, and courteous. At that time, the Chiang Mai Governor and Mr. Deaf Mcfee, forest manager of Borneo Company, together presented this elephant to His Majesty King Prajadhipok. After the officials had examined the elephant's characteristics, they found that he is a white elephant under the family of Akkhanipong, the royal elephant named Pathum Hatthee. Later on, the King Rama VII pleased to visit to see the elephant at Su Thep foothills during his royal visit to Phayap Precinct on 24 January 1926 while there were many Northern royal families and people collaboratively organized a ceremony at Yupparaj Wittayalai School's field. On 16 November 1927, there was enrollment ceremony at the Royal Elephant Stable in Dusit Palace and the elephant was named Phra Sawet Gajadejdilok. The elephant was the only royal elephant of the King Rama VII and was the important elephant transported on train from Chiang Mai to Bangkok. Phra Sawet Gajadejdilok passed away in 1943.

Translated by Thanik Lertcharnrit and Nanyard Nanta

พระเศวตคชเดชนันดิลก ช้างคู่พระบารมีรัชกาลที่ ๗

บุศยารัตน์ คู่เทียม*

ความสัมพันธ์ของคนไทยที่มีต่อช้าง กล่าวได้ว่าเป็นเรื่องลึกซึ้งซึ่งยากแก่การที่จะอธิบายได้อย่างเด่นชัด เพราะมีทั้งความรักและความชื่นชอบในความฉลาดและแสนรู้ที่มักจะกล่าวว่า ช้างเป็นสัตว์ที่เข้าใจภาษามนุษย์มากมีญาณพิเศษในการรับรู้

ในเรื่องเร้นลับบางอย่างที่ยากแก่การเข้าใจ เช่น การรับรู้ถึงสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังผสมผสานกับความเลื่อมใสศรัทธาในการเรียนรู้เกี่ยวกับช้างที่มีลักษณะพิเศษ อันซึมซับมาจากความรู้และความเชื่อทางศาสนา ทั้งศาสนาพุทธ และ

* นักจดหมายเหตุชำนาญการ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

กระบวนแห่ช้างสำคัญเข้าเมืองเชียงใหม่

ศาสนาพราหมณ์ หรือฮินดู ซึ่งความเชื่อนี้มีสืบทอดกันมานานนับพันปี แม้ว่าคนไทยในสมัยโบราณจะคุ้นเคยกับช้างมานาน เพราะเป็นสัตว์ที่จับมาไว้ใช้งาน ทั้งงานขนสินค้า ลากซุง และยังเป็นพาหนะในการเดินทางระยะทางไกล ๆ ตลอดจนนำมาฝึกเป็นช้างศึกจัดเป็นกองทัพช้างเพื่อใช้ในการสงครามอันเป็นกองทัพหนึ่งในสี่เหล่าทัพที่มีความสำคัญเป็นทัพหน้าที่พร้อมจะเข้ารบกับกองทัพของข้าศึกอีกด้วย

แต่ที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งคือ ช้างทรงแห่งองค์พระมหากษัตริย์นั้นจะมีการเสาะแสวงหาและคัดเลือกช้างที่มีลักษณะเป็นมงคลตามตำราคชลักษณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ช้างเผือก ซึ่งถือว่าเป็นช้างที่เป็นมงคลยิ่งเกิดมาเป็นช้างคู่พระบารมีแห่งองค์พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นจักรพรรดิเท่านั้น ดังนั้นจะมีการประกอบพิธีรับและพระราชพิธีขึ้นระวางสมโภชเป็นพระ พระยา หรือเจ้าพระยาช้างต้นด้วยเชื่อว่าช้างเผือกจะนำความเจริญรุ่งเรืองความสงบสุข และความอุดมสมบูรณ์มาสู่ราชอาณาจักรแห่งองค์พระมหากษัตริย์ เป็นนอเนกอนันต์

ช้างพลายสำคัญคู่พระบารมีในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือกำเนิดในพื้นที่ของบริษัทบอเนียว ตำบลแม่ยางมี อำเภอดอยหลวง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นลูกช้างที่มีลักษณะกายและนิสัยไม่เหมือนกับช้างอื่น ๆ มีผิวกายสีหม้อใหม่ ตาสีม่วง เพดานขาว อันทโกสขาว เล็บขาว ขนที่หัวแลขนตามตัวสีเหลือง ขนหูขาว ขนหางสีเหลืองเจือดำ เมื่อมีอายุ ๕ เดือนลักษณะเหล่านี้มีความชัดเจนมากขึ้น และด้วยนิสัยรักความสะอาด ช่างเล่น แต่มีมารยาทนุ่มนวลต่างกับจริตกิริยาของช้างธรรมดา ทำให้ลูกช้างดังกล่าวเป็นที่รักของเจ้าหน้าที่บริษัทบอเนียว และเด็ก ๆ เจ้าแก้วนารัฐ เจ้าหลวงนครเชียงใหม่ และนายดี เอฟ แมคไฟ ผู้จัดการป่าไม้บริษัทบอเนียว พร้อมทั้งประชาชนชาวเชียงใหม่พร้อมใจกันน้อมเกล้าฯ ถวายลูกช้างเผือกนี้ให้เป็นช้างคู่พระบารมีของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และเมื่อเจ้าพนักงานตรวจสอบลักษณะแล้ว จึงทราบบว่าเป็นพระเศวตกฤษณ ตรีภูลคณินพงศ์^๑ พระคชลักษณ์นามปทุมหัตถ์

^๑ ช้างเผือกตรีภูลคณินพงศ์ มีกระอันเล็กเสมอและงาม มีตาตุงน้ำผึ้งรวง เส้นผมกลมและงาม มีพรรณละเอียดเกลี้ยง หูสั้นแดง หน้าแดงปากแดง งาแดงร้าว มีประสาทดุจไฟฟ้า คชลักษณ์นามปทุมหัตถ์ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์ สัตว์ดุจสิ่วไว รุปร่างบริสุทธิ์ กล้าหาญเป็นมงคล.

ลูกช้างพลายสำคัญที่ทางบริษัทบอเนียว
นำมาปล่อย ๖ ถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ไปทอดพระเนตร
ช้างพลายสำคัญที่เขาดอยสุเทพ เมืองเชียงใหม่
เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๔๖๙ ในคราวเสด็จฯ เลียบมณฑลพายัพ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จ
ไปทอดพระเนตรช้างคู่พระบารมีที่เขาดอยสุเทพ
นครเชียงใหม่ ในคราวเสด็จฯ เลียบมณฑลพายัพ
เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๔๖๙ มีเจ้านายฝ่ายเหนือ
และประชาชนร่วมกันจัดพิธีสมโภชช้างดังกล่าว
ณ สนามโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย โดยสร้างโรงช้าง
บริเวณทิศตะวันตกเฉียงใต้ของโรงเรียน ตั้งอยู่ด้าน

หน้าพลับพลาที่ประทับ ช้างสำคัญเชือกนี้เมื่อทำพิธี
ขึ้นระวางสมโภชในวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๗๐
ณ โรงช้างต้น พระราชวังดุสิตแล้ว ได้รับพระราชทาน
นามว่า พระเศวตคชเชษณ์ดิลก ซึ่งถือว่าเป็นช้างคู่
พระบารมีในรัชกาลที่ ๗ เพียงช้างเดียว มีรายละเอียด
พิธีรับและพระราชพิธีขึ้นระวางสมโภชช้างสำคัญ
ตามเอกสารจดหมายเหตุ^๒ ดังนี้

ช้างแม่และลูกช้างสำคัญ
ที่เขาดอยสุเทพ เมืองเชียงใหม่

^๒ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๗ ม.๕/๑ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๗ กระทรวงมหาดไทย เรื่องช้างเผือกจังหวัดเชียงใหม่
(เป็นพระเศวตคชเชษณ์ดิลก) (๔ ธ.ค. ๒๔๖๙ - ๓๑ ก.ค. ๒๔๗๒).